Hrvatska historiografija o plemićkim obiteljima Iločkima i Gorjanskima

Petrović, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:560565

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Anita Petrović

HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA O PLEMIĆKIM OBITELJIMA GORJANSKIMA I ILOČKIMA

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

Zagreb, rujan, 2019.

Sadržaj

1. Uvod 3
2. Historiografija o plemstvu 5
2.1 Hrvatska historiografija o plemstvu 8
3. Kratak pregled mađarske historiografije o plemićkim obiteljima Gorjanski i Iločki 10
4. Hrvatska historiografija druge polovine 19. stoljeća o Gorjanskima i Iločkima 12
5. Razdoblje prve polovine 20. stoljeća o Gorjanskima i Iločkima 25
6. Razdoblje 1945.-1990. o Gorjanskima i Iločkima 37
6.1 Prekretnica s radovima Nade Klaić 37
6.2 Uloga Elizabete Kotromanić u hrvatskoj historiografiji u kontekstu historiografske ocjene Nikole Gorjanskog 42
6.3 Kratak pregled novije hrvatske historiografije o Ivanu Paližni u kontekstu protudvorskog pokreta 44
7. Razdoblje od 1990. do danas o Gorjanskima i Iločkima 45
7.1 Osnivanje Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje 46
7.2 CEU (CEU, eng. Central European University) 47
7.3.Arheološki doprinos istraživanju obitelji Iločkih 54
8. Zaključak 59
9. Sažetak 61
10. Summary 62
11. Literatura 63

1. Uvod

Srednjovjekovno je plemstvo oduvijek povjesničarima predstavljalo veliki izazov. Važno je napomenuti da je za samo razumijevanje srednjovjekovnog plemstva nužno znati i njegovu prošlost.[1] Plemstvo je u društvenoj kategoriji imalo veliku političku moć, a osim politike, važnu je ulogu odigralo i u kulturnom i gospodarskom životu kraljevstva.

Područje Slavonije, Srijema i Baranje je za hrvatsku povijest imalo vrlo važnu ulogu zbog svojih jugoistočnih granica Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva koje su branile kraljevstvo od prodora neprijatelja, a pritom su za obranu bili važni mačvanski banovi pojedinih obitelji.[2]

Među tim obiteljima najviše su se istaknule obitelji Gorjanski i Iločki. Gorjanski podrijetlom iz ugarske županije Csongrad, svoje prve posjede u Slavoniji stekli su 1269. kada su od hercega Bele dobili posjed Gorjani u Vukovskoj županiji.[3] Kod Iločkih, koji su ime dobili prema glavnom posjedu na Dunavu, treba imati na umu postojanje dviju različitih i krvno nepovezanih velikaških obitelji koje su nosile taj plemićki pridjevak: „stariji" Iločki od roda Csák koji su izumrli 1364., a naslijedili su ih „mlađi" Iločki, dotad poznati kao Orahovički, koji su u muškoj lozi izumrli 1524., ne znajući od kojeg su starijeg roda potekli.[4] Na temelju posjeda, neki mađarski povjesničari pretpostavljaju da se radi o rodu iz Dubičke županije u „donjoj Slavoniji".[5] Tema ovog rada biti će „mlađi" Iločki.

Razlog tomu je činjenica da su na području Hrvatskog Kraljevstva odigrali veliku ulogu u političkom životu obnašajući visoke državne funkcije. Velikom brzinom su od sitnog plemstva došli na visoke dužnosne pozicije.

Obitelj Gorjanski se uglavnom proučavala kroz protudvorski pokret koji je nastupio u 14. stoljeću i nadalje političke prilike i dinastički sukobi tog doba, dok se kod obitelji Iločkih uglavnom raspravljalo o vladavini Nikole Iločkog i njihov utjecaj na slabljenje kraljevstva.

---

[1] Damir Karbić i Marija Karbić, „Pregled literature o plemstvu na području Slavonije, Srijema i Baranje tijekom srednjega vijeka," *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 1 (2001): 377-388, 377.

[2] Isto.

[3] Ante Birin, „Društvo: Plemstvo (Razvoj, raspored, brojnost, uloga)," u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku,* ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 42.

[4] Stanko Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti," *Zbornik Muzeja Đakovštine* 12 (2015): 7-40, 9.

[5] Mladen Radić, „Prilozi rasvjetljavanju heraldičke ostavštine iločkih knezova 15. i 16. stoljeća," *Osječki zbornik* 29 (2010): 135-155, 7.

Posebnu epizodu ovog velikaša činila je krunidba za kralja Bosne o kojoj se uglavnom raspravljalo je li se radilo samo o formalnom aktu ili je Nikola zaista vladao kao kralj Bosne.

Kada usporedimo te dvije velikaške obitelji, u njihovim usponima i padovima možemo uočiti da nemaju puno zajedničkih točaka.[6] Shodno tome, te obitelji predstavljaju dva različita tipa velikaša. Vrijeme njihova uspona i zalaza nije se podudaralo. Kada su Gorjanski u kasnijem 14. i na početku 15. stoljeća bili na vrhuncu političke moći, „mlađim" Iločkima opada moć te se postupno podižu tijekom prve polovice 15. stoljeća; kada se pak oko polovice toga stoljeća Iločki, kroz ulogu Nikole Gorjanskog, iznova domognu najviših državnih funkcija, za Gorjanske započinje konačno potonuće i gubitak moći.[7]

Gorjanski su u tri uzastopna naraštaja nosili najviši dvorski naslov palatina, a i začetnik „banske" loze Pavao bio je visoki kraljičin dvorski službenik prema tome, može ih se opisati kao „centripetalni" ili „centralistički" tip velikaša.[8] Iločki, s druge strane, u dugom razdoblju između svoga začetnika Nikole Konta, koji je bio palatin, i završnog dijela života Lovre Iločkoga, koji je od 1517. bio vrhovni dvorski sudac, nisu obnašali dvorske funkcije, već samo one koje pripadaju u područnu upravu (mačvanski ban, erdeljski vojvoda, slavonski ban, srijemski herceg).[9] Zbog toga ih se može uvjetno odrediti kao „centrifugalne", „regionalističke", pa donekle i „separatističke" velikaše.[10]

Povijesti Gorjanskih i Iločkih u više su se navrata na različite načine doticale kako na suparničkim tako i na savezničkim stranama, a pri kraju njihova vijeka doći će i do jedine ženidbene veze između njih - braka Joba Gorjanskog i Eufrozine, kćeri Nikole Iločkoga.

Dok su Gorjanski u starijoj historiografiji izričito gledani kao „stranci", Iločki su gledani kao „naši" velikaši, ali možemo reći da je zajednička točka ovim obiteljima bila da su obje imali jednaki „tretman" od strane starije hrvatske historiografije u njihovom ocjenjivanju. Obitelj Gorjanski, predvođena Nikolom i Nikolom mlađim, uglavnom je prikazivana kao negativcima čije je djelovanje dovelo do protudvorskog pokreta. Obitelj Iločki također nije odmakla od relativno negativne ocjene. Nikola i Lovro Iločki uglavnom su prikazivani kao pohlepni, ambiciozni, nepouzdani velikaši. Tek novija historiografija daje sasvim novi prikaz spomenutih obitelji.

[6] Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti," 9.
[7] Isto.
[8] Isto.
[9] Isto.
[10] Isto, 9-10.

S obzirom na njihov utjecaj i značaj za hrvatsku povijest, danas, nažalost, ne možemo pronaći previše podataka o njima. Dok je mađarska historiografija uvelike pomogla u istraživanju spomenutih obitelji nudeći nam obrađenost podataka plemićkih rodova, njihovu genealogiju, životopise i posjede koje su držali, hrvatska historiografija nije dala veliki doprinos u istraživanju ovih obitelji. Tek moderna historiografija ulazi u koštac s istraživanjima i pronalaskom izvora o obiteljima Gorjanski i Iločki i posvećuje im svoje studije.

Cilj ovog rada je prikazati najvažnije radove hrvatske historiografije od 19. stoljeća do danas te prikazati način na koji se pisalo o njima u pojedinom razdoblju te uočiti postoje li razlike i u pristupu i tretmanu tih dviju obitelji.

2. Historiografija o plemstvu

Pitanja vezana uz srednjovjekovno plemstvo prikazuju prilično kompleksnu problematiku istraživanja društvenih procesa tog razdoblja.[11] Pitanja koja se postavljaju pri istraživanju srednjovjekovnoga plemstva jesu: što je to plemstvo uopće i što je značilo biti plemić u srednjovjekovnom sustavu.[12] Također i na koji način se postajalo plemićem, koji je bio udio onih koji su smatrani plemićima unutar društvenoga sustava pojedinoga povijesnoga područja, kolika je bila ekonomska moć plemstva odnosno kako su sami plemići doživljavali svoje plemstvo i kako su gledali jedni na druge te kako su se predstavljali prema vanjskom svijetu.[13] U skupinu osnovnih pitanja pripada i obiteljska struktura po kojoj je plemstvo funkcioniralo.[14] Odgovore na ova pitanja teško je dati zbog toga što je plemstvo različitih regija ili država bilo određeno različitim društvenim iskustvom, što je nužno uvjetovalo specifične okolnosti razvoja i položaj te društvene skupine.[15] Plemstvo pojedinoga povijesnoga kraja nije bilo izolirano od širih društvenih kretanja niti izvan širih društvenih sklopova i procesa, a do valjanih zaključaka može se doći tek uspoređivanjem specifičnosti društvenih kretanja koja su se odvijala na različitim povijesnim područjima u istim ili različitim razdobljima.[16]

[11] Marko Jerković, „Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku-uvod u problematiku i historiografski pregled,“ *Povijesni prilozi* sv. 34, br. 34 (2008): 45-67, 45.
[12] Isto.
[13] Isto, 46.
[14] Isto.
[15] Isto.
[16] Damir Karbić, „Plemstvo - definicija, vrste, uloga,” *Povijesni prilozi,* sv. 31, br. 31 (2006): 11-21, citirano prema Jerković, „Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku,“ 46.

Važnu ulogu odigralo je i plemstvo srednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Plemstvo srednjovjekovne Ugarske, činilo je 1-5 %, ili čak do 10 % od ukupnoga broja stanovništva, za razliku od uobičajenog postotka, koji je u većini srednjovjekovnih zemalja iznosio manje od 1 % ukupnog stanovništva.[17] Svrstavanje hrvatskih zemalja u istu kategoriju s obzirom na broj plemića, ne znači i istovjetnost društvenih odnosa u njima, nego otvara daljnju problematiku pronalaženja specifičnosti i sličnosti društvenih odnosa u njima.[18]

Proučavanje plemstva ima dugu tradiciju. Već u srednjem vijeku nastaju prve kronike posvećene povijesti pojedinih plemićkih obitelji, a do polovice 18. stoljeća povijesne pomoćne znanosti genealogija i heraldika, važne za istraživanje plemstva, dosižu zavidnu razinu.[19] Historiografija prve polovine 19. stoljeća ostaje velikim dijelom nekritična i teži tome da proslavi velikaške plemićke obitelji pod čijim patronatom nastaju.[20] Historiografija plemstva druge polovine 19. stoljeća i početkom 20. oslobođena je takvog pristupa, ali u skladu sa svojim interesom za političku povijest i usmjerava svoje napore prema skupljanju genealoških, heraldičkih i biografskih podataka te opisivanju događaja povezanih s plemićkim obiteljima i njihovim članovima, a vrlo malo pažnje posvećuju analizi društvenih okolnosti i struktura.[21]

„Do zaokreta prema istraživanju plemstva kao društvene grupe dolazi sredinom 20. stoljeća, kada u žarište historiografskog interesa dolaze pitanja nastanka, obiteljske strukture i društvene organizacije plemstva, a istraživanje činjenica iz političke povijesti i genealogije, služi samo pribavljanju podataka za detaljniju analizu.“[22] Važnu ulogu u razvoju historiografije u ovom smjeru, imala je **francuska** historiografija, posebno Georges Duby sa svojom studijom o maloj francuskoj pokrajini Mâconnais i njenom plemstvu u razdoblju od 10. do 12. stoljeća.[23]

Istraživanje plemstva prisutno je danas u svim europskim historiografijama. Uglavnom je to bilo plemstvo zapadne Europe iako nalazimo i vrijedne radove u drugim dijelovima Europe.[24]

[17] Jerković, „Plemstvo Križevačke županije,“ 46.
[18] Isto.
[19] Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013), 17.
[20] Isto.
[21] Isto.
[22] Isto.
[23] Vidi: Georges Duby, *La société aux Xie et XIIe siécles dans la région mâconnaise* (Pariz: Colin, 1953).
[24] Historiografski pregled rađen prema Mariji Karbić koja je i autor prve već moderne studije o plemstvu Međurječja, prostora kojem pripadaju i Gorjanski i Iločki.

Među djelima koja su dala važan doprinos razvoju istraživanja povijesti plemstva možemo spomenuti zbornik *The Medieval Nobility: Studies on the Ruling Classes of France and Germany from the Sixth to the Twelfth Century*[25] koju je priredio engleski povjesničar Timothy Reuter, a donosi izbor najvažnijih dotad neobjavljenih članaka europske historiografije, posvećene plemstvu. Sintezu dotadašnjih istraživanja plemstva u zapadnoj Europi daje i Martin Aurel u svojoj knjizi *La noblesse en occident (V^e^-Xv^e^ siécles)*[26] koja donosi radove posvećene plemstvu u zemljama pod Anžuvinskom vlašću uključujući i Hrvatsku.

Razlike u razvoju plemstva u različitim dijelovima Europe odrazilo se i na razvoj historiografije pa su povjesničari težište na različitim pitanjima, ovisno o tome kojoj skupini europskog plemstva pripada plemstvo njihove zemlje.[27] Uz sam karakter plemstva, djelovala je i historiografska tradicija. Francuska historiografija nastavlja se na radove Marca Blocha[28] i već spomenutog Georgesa Dubya, a pažnja se posvećuje i društvenim strukturama. U slučaju **njemačke** historiografije, novija istraživanja temelje se na radovima Gerda Tellenbacha[29], Karla Schmida[30] i Karla Ferdinanda Wernera.[31] Vrijedne doprinose dala je i slovenska historiografija poput Petera Štiha[32] i preminulog Andreja Komca[33]. **Engleska** historiografija uglavnom je proučavala kasno srednjovjekovne velikaše i razvila koncept specifične vrste

[25] Timothy Reuter, ur., *The Medieval Nobility: Studies on the Ruling Classes of France and Germany from the Sixth to the Twelfth Century* (Amsterdam-New york: North Holand Pub. Co, 1979).
[26] Martin Aurel, *La noblesse en occident (V^e^- Xv^e^ siécles)* (Pariz: Armand Colin, 1996). Radi se o plemstvu sjeverne i južne Francuske, te Katalonije i Italije.
[27] Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 19.
[28] March Bloch, *La Société féodale, La formation des liens de dépendance, les classes et le gouvernement des hommes* (Pariz: Albin Michael, 1949); hrvatski prijevod: March Bloch, *Feudalno društvo* (Zagreb: Naprijed, 1958).
[29] Gerd Tellenbach, *Königtum und Stämme in der Werdezeit des Deutchen Reiches* (Weimar: Böhlau, 1939); Isti, „Von karolingischen Reichsadel zum deutschen Reichfürstenstand," u *Adel und Bauern im deutschen Staat des Mittelalters*, ur. Theodor Mayer (Leipzig: Koehler & Amelang, 1943), 22-73.
[30] Karl Schmid, „Über die Struktur des Adels im früheren Mittelalter," *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 19 (1959): 1-7; Isti, „Zur Problematik von Familie, Sippe und Geschlecht, Haus und Dynastie beim mittelalterlichen Adel," *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins* 105 (1957): 1-16.
[31] Karl Ferdinand Werner, „Bedeutende Adelsfamilien im Reich Karls des Grossen: Ein personengeschichtlicher Beitrag zum Verhältnis von Königtum und Adel im Frühen Mittelalter," u *Karl der Grosse, Lebenswerk und Nachleben*, ur. Helmut Beumann (Düsseldorf: L. Schwann, 1965), 83-142.
[32] Peter Štih, *Goriški grofie ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem* (Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994).
[33] Andrej Komac, „The Ministerials of the Spanheims and Their Social Development in the Thirteenth and in the First Half of the Fourtheenth Century" (Ph.D.diss., Central European University, 1997); Isti, „Die Ministerialen der Spanheimer in Kärnten und in der Krain und ihre geselchaftliche Entwicklung im 14. Jahrundert," *East Central Europe/L'Europe du Centre-Est: Eine wissenchaftliche Zeitschrift* 29/1-2 (2002): 183-202, citirano prema Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 20.

feudalizma.[34] Treba navesti radove Davida Croucha[35] i Chrisa Given-Wilsona[36] te rad Erica Achesona[37] posvećene sitnom provincijskom plemstvu.

Za povijest plemstva u hrvatskim zemljama, posebno je važna **mađarska** historiografija. Razlog tome bio je jer je plemstvo na područjima, bilo organizirano na sličan način i imalo slične karakteristike kao plemstvo u hrvatskim zemljama.[38] Mađarski interes za proučavanje plemstva bio je velik, ali nakon Drugog svjetskog rata dolazi do opadanja interesa za tu temu. Interes je ponovno nastao sedamdesetih godina 20. stoljeća kao rezultat djelovanja Erika Fügedija[39] koji u svom radu spaja mađarsku historiografsku tradiciju genealoškog proučavanja plemstva s dostignućima francuske socijalne historiografije. Osim Fugedija, značajan doprinos dao je i Pál Engel.[40]

2.1 Hrvatska historiografija o plemstvu

U hrvatskoj historiografiji, interes za proučavanje plemstva postoji još od Ivana Lučića Luciusa.[41] Uglavnom je to bilo plemstvo na području srednjovjekovne Hrvatske. Bile su to plemićke obitelji poput Šubića, Krbavskih, Nelipića, Frankapana, Blagajskih. Drugi problem koji je bio jezgra istraživanja hrvatskog plemstva bilo je pitanje dvanaest hrvatskih plemena i njihovog ugovora s kraljem Kolomanom.[42] Zbog tog pitanja, dolazilo je sve više do interesa proučavanje plemićkih rodova. Među bitnim raspravama tog područja treba spomenuti rad Vjekoslava Klaića „Hrvatska plemena od XII. do XV. stoljeća“.[43] Značajan doprinos dala je i Nada Klaić, kako u pojedinačnim raspravama tako i u svojim sintezama, a dala je doprinos i u proučavanju nižeg plemstva.[44] Postanak institucije dvanaestero plemena stavila je u 14.

---

[34] Marija Karbić, *Plemićki rod Borića* bana, 20.
[35] David Crouch, *Image of the Aristocracy In Britain, 1000 - 1300* (London-New York: Routledge, 1992). [36] Chris Given Wilson, *The English Nobility in the Late Middle Ages, The Fourteenth-Century Political Community* (London - New York: Routledge & Kegan Paul, 1987).
[37]Eric Acheson, *A Gentry Community Leicestershire in the Fifhteenth Century, c. 1422- c. 1485* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).
[38] Marija Karbić, *Plemićki rod Borića* bana, 20.
[39] Erik Fügedi, *Az Elafánthyak. A középkori magyar nemers és klánja* (Budimpešta: Magvető Kőnyvkiadó, 1992). Prijevod na engleski jezik: *The Elafánthy, The Hungarian Nobleman and His Kindred* objavio je u CEU Press u Budimpešti 1998. godine.
[40] Pál Engel, *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében* (Budimpešta: MTA Történttudományi Intézete. 1998).
[41] Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 22.
[42] Isto.
[43] Vjekoslav Klaić, „Hrvatska plemena od XII. do XV. stoljeća,“ *Rad JAZU* 130 (1897): 1-85.
[44] Nada Klaić, „Plemstvo dvanaest plemena kraljevine Hrvatske,“ *Historijski zbornik* 9 (1956): 83-100; Ista, „Postanak plemstva ‘Dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske,’“ *Historijski Zbornik* 11-12 (1958-1959): 121-163; Ista, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971); Ista, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb, Školska knjiga, 1976).

stoljeće te istaknula kraljevsku ulogu u njenom formiranju.[45] Svoj su doprinos istraživanju plemstva dali i Stjepan Antoljak, Ferdo Šišić, Radoslav Lopašić i Miho Barada. Hrvatskim plemstvom bavili su se i Ljudmil Hauptman, Stjepan Pavičić, Nikola Jakšić i Mladen Ančić.[46] Istraživanjem Zdenke Janeković Römer[47] i pažnje poklonjene gradskom patricijatu, došlo je do usmjeravanje pažnje na proučavanje obiteljskih struktura. Veliku ulogu proučavanju plemstva, dali su i pravni povjesničari poput Luje Margetića.[48]

U novije doba, radovi posvećeni plemstvu srednjovjekovne Hrvatske i gradskim patricijatom u dalmatinskim gradovima. Ovdje treba spomenuti Tomislava Raukara *Seljak i plemić hrvatskog srednjovjekovlja*[49] koji donosi dotadašnje spoznaje o hrvatskom plemstvu i kritički osvrt na njih. Obiteljskim strukturama bavili su se Damir Karbić u svom prilogu „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize“[50] i disertaciji „The Šubići of Bribir, A Case Study of a Croatian Medieval Kindred“[51] i Zrinka Nikolić Jakus u svom radu *Rođaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*[52] i disertaciji „The Formation of Dalmatian Urban Nobility: Examples of Split, Trogir and Zadar“.[53] Plemstvom u kasnom srednjem vijeku bave se i Ivan Jurković i Borislav Grgin. Jurković[54] prati sudbinu plemstva u doba osmanlijskih osvajanja dok se Grgin u svojoj knjizi *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*[55] bavi odnosom kralja i plemstva. Ante Birin istražuje povijest Nelipića kojima posvećuje i svoju disertaciju „Knez Nelipac i hrvatski velikaški rod

[45] Marija Karbić, *Plemićki rod Borića* bana, 22.
[46] Opširnu bibliografiju radova posvećenih plemstvu vidi u: Damir Karbić, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize,“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998): 76-78, citirano prema Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 23.
[47] Zdenka Janeković Römer, „Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu XIII. i XIV. stoljeća,“ *Historijski zbornik* 45/1 (1992): 179-194; Ista, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća* (Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1994).
[48] Lujo Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo. Stvarna prava* (Zagreb-Rijeka-Čakovec: Pravni fakultet u Zagrebu-Pravni fakultet u Rijeci-Vitagraf-Adamić, 1997); Isti, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (Zagreb: Narodne novine, 1996); Isti, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo: obvezno pravo* (Zagreb-Rijeka: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti-Pravni fakultet u Rijeci-Vitagraf-Adamić, 1997).
[49] Tomislav Raukar, *Seljak i plemić hrvatskog srednjovjekovlja* (Zagreb: FF press, 2002).
[50] Damir Karbić, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize,“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998): 76-78.
[51] Isti, „The Šubići of Bribir, A Case Study of a Croatian Medieval Kindred“ (Ph.D. diss., Central European University, 2000).
[52] Zrinka Nikolić Jakus, *Rođaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Matica hrvatska, 2003).
[53] Ista, „The Formation of Dalmatian Urban Nobility: Examples of Split, Trogir and Zadar“ (Ph.D.diss., Central European University, 2004).
[54] Ivan Jurković, „The Faith of the Croatian Noble Families in the Face of Ottoman Advance“ (Ph.D.diss., Central European University, 2003).
[55] Borislav Grgin, *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska* (Zagreb: Ibis grafika-Zavod za hrvatsku povijest, 2002).

Nelipčića“[56] dok Ivan Botica posvećuje rad Krbavskima pa svoj doktorski rad brani na temu „Krbavski knezovi u srednjem vijeku“[57]

Iako znatno manje nego plemstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, predmet istraživanja bilo je i plemstvo srednjovjekovne Hrvatske na prostoru današnje Slavonije i to uglavnom Požeške Županije. Najvažniji radovi posvećeni su plemićkom rodu Borića. Svoj doktorski rad posvećen upravo ovoj obitelji, obranila je i Marija Karbić.[58] Važnu ulogu ima i rad Juraja Ćuka o požeškom plemstvu koji između ostalog obrađuje i plemiću obitelj Gorjanski, a više riječi o radu biti će u kasnijem poglavlju. Važno je naglasiti da ovo ne predstavlja potpuni historiografski prikaz ovog područja jer se mnoga djela nalaze u kontekstu općih pregleda povijesti ili nekim drugim sintezama.

Uz radove koji se bave plemstvom jedne županije treba spomenuti i određeni broj radova posvećenih pojedinim plemićkim obiteljima, nažalost samo najznačajnijim od njih kao što su Gorjanski, Iločki, Berislavići, Korođski, Horvati.[59] O Gorjanskim i Iločkim u hrvatskoj historiografiji posvetit ćemo kasnije detaljniju analizu s obzirom da je to i glavna tema ovog rada.

Većina njih po svojim obilježjima u potpunosti zadovoljava zahtjeve historijske znanosti vremena u kojem su nastali i odlikuje ih kritički pristup izvorima i težnja prema utvrđivanju za tadašnje interese relevantnih činjenica, uglavnom vezanih za političku povijest.[60] Uglavnom se radi o proučavanju najmoćnijih plemićkih obitelji. dok se nižem plemstvu ne posvećuje prevelika pažnja. Važno je napomenuti da interes za istraživanje plemstva raste i da novija historiografija sve više doprinosi tom istraživanju.

3. Kratak pregled mađarske historiografije o plemićkim obiteljima Gorjanski i Iločki

Mađarska historiografija posvećivala je još od 19. stoljeća pažnju ovim plemićkim obiteljima koje je smatrala dijelom ugarskog plemstva kao uostalom i plemićke rodove Međurječja

[56] Ante Birin, „Knez Nelipac i hrvatski velikaški rod Nelipčića“ (Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2006).
[57] Ivan Botica, „Krbavski knezovi u srednjem vijeku“ (Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2011).
[58] Marija Karbić, „Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji“ (Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2005).
[59] Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 27.
[60] Karbić, *Plemićki Rod Borića bana,* 33.

općenito. Dok je hrvatska historiografija dala vrlo malo originalnih doprinosa istraživanju povijesti Gorjanskih i Iločkih, mađarska historiografija je dala vrijedne doprinose u proučavanju spomenutih obitelji pa ćemo istaknuti one najvažnije.[61]

Gorjanski

Najdetaljniji prikaz povijesti obitelji Gorjanski dao je Mór Wertner u svom radu „A Garaiak".[62] Prvi je temeljito pisao o njima i prema izvorima sastavio rodoslovlje. On je već ranije u svojem genealoškom priručniku prikupio nešto podataka o izvorima za povijest, posjedima, rodoslovlju i grbovima Gorjanskih i njihovih rođaka. Nedugo nakon Wertnera rezultate svojih istraživanja o rodu Dorozsma objavio je i János Karácsonyi[63] u sklopu svog djela koji govori o starim ugarskim plemićkim rodovima. Znanje o Gorjanskim, obogatio je i András Kubinyi[64] svojim brojnim radovima o ugarskom kasnom srednjovjekovlju. U tim radovima izdvaja se opsežan prilog o ekonomskoj povijesti te velikaške obitelji

U novije vrijeme, istaknute članove obitelji Gorjanski s kraja 14. stoljeća i početkom 15. stoljeća, obradio je Pál Engel u svom priručniku kojeg je upotpunio i u proširenoj elektronički objavljenoj verziji istoga priručnika o rodu Dorozsma.[65] Mlada povjesničarka sa sveučilišta u Pečuhu, Tünde Árvaim,[66] objavila je nekoliko radova o Gorjanskima, u svojoj doktorskoj disertaciji koju priprema o toj obitelji.

Iločki

[61] Historiografski pregled mađarske historiografije o Gorjanskima i Iločkima rađen prema radovima Stanka Andrića i Marije Karbić.
[62] Mór Wertner, „A Garaiak," *Századok* 31 (1897): 903-938.
[63] János Karácsonyi, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3 sv. (Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1900-1901; pretisak 2004), sv.1: 414-424.
[64] András Kubinyi, „A nagybirtok és jobbágyai a középkor végén az 1478-as Garai-Szécsi birtokfelosztás alapján," *A Veszprém megyei múzeumok közleményei* 18 (1986): 197-226.
[65] Pál Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM) (Budapest: MTA Történettudományi intézete-Arcanum adatbázis kft., 2001).
[66] Tünde Árvai, "Birth of the palatine branch of the Garai family: the early history of the Dorozsma genus (1269-1375)," u *Specimina nova-pars prima-sectio mediaevalis*, sv. VII: *Dissertationes historicae collectae per Cathedram historiae medii aevi modernorumque temporum Universitatis Quinqueecclesiensis/A Pécsi Tudományegyetem Középkori és koraújkori történeti tánszékének történeti közleményei*, ur. Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 103-115; Ista, "A házasságok szerepe a Garaiak hatalmi törekvéseiben," u *Kor-szak-határ: a Kárpát medence és a szomszédos birodalmak (900-1800). A PTE BTK Interdiszciplináris doktori iskola közép- és koraújkori programjának I. konferenciája*, ur. Tamás Fedeles, Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 103-118; Ista, "Vallásos áhítat és hatalmi reprezentáció a Garai családban," u *Mesterek és tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről*, ur. Gábor Böhm i Tamás Fedeles (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2014), 81-105.

Mor Wertner, u sklopu svoje genealoško-povijesne rasprave o bosanskim vladarskim obiteljima, donosi prikaz povijesti obitelji Iločkih.[67] Nakon njega povijest Iločkih, obradio je i Ede Reiszig[68] u mađarskom genealoškom časopisu *Turul*. Monografiju o Lovri Totu, pretku obitelji, napisao je mađarski povjesničar Antal Pór.[69] O životu i djelovanju člana obitelji Nikole Iločkog, najslavnijeg člana obitelji, posvećeni su radovi Andrasa Kubinyja.[70]

4. Hrvatska historiografija druge polovine 19. stoljeća o Gorjanskima i Iločkima

U 19. stoljeću historiografija je temeljna znanost europskih nacionalnih pokreta.[71] Tekstovi povjesničara subjektivni su i puni patetike kojom žele utjecati na tadašnju politiku i nacionalnu kulturu.[72] Tako povijest postaje više rezultat političkih ideologija, nego rezultat povijesnog istraživanja. Istodobno, u 19. stoljeću se inzistiralo na historiografiji temeljenoj na kritici izvora. Time značajni europski povjesničari pokušavaju primijeniti načela nove profesionalne historiografije, ali uspješno oblikuju i vladajuće ideologije.[73]

Pojavom *erudicije* postepeno su se stvarale metode historijske znanosti koje su svoj klasični oblik dobile u 19. stoljeću u Njemačkoj.[74] Zahvaljujući tradiciji erudicije, velike nacionalne historiografije u 19. stoljeću doživljavale su svoj uspon. Važnu ulogu odigralo je i oblikovanje nacionalne svijesti koje se temeljilo na brojnim povijesnim argumentima. Među njima ubrajamo i hrvatsku historiografiju koja je doživjela svoje „poznanstvenjenje“ u drugoj polovici 19. stoljeća.[75] Poznavanje povijesti bilo je nužno i iz političkih razloga čemu svjedoči prikupljanje autentične povijesne građe u slučaju hrvatskog staleškog sabora koji u sukobu s mađarskim plemstvom, brani svoja prava kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i želi to dokazati na izvornom materijalu.[76] O historijskoj svijesti hrvatskog plemstva iz 1830. godine svjedoči i protonator Ivan Kušević koji piše da je Hrvatska još od prije veze s Ugarskom bila

[67] Mór Wertner, „Beiträge zur bosischen Genealogie,“ *Vjesnik Zemaljskog arhiva* sv. 8, br. 4 (1906): 250-272.
[68] Ede Reiszig, „Az Újlaki-család,“ *Turul* 58 (1943): 1-13, 56-65.
[69] Antal Pór, „Tót Lőrinc, a királyi tárnokok és zászlótartók mestere,“ *Századok* 25 (1891): 347-377.
[70] András Kubinyi, „Die Frage des bosnischen Königtums von Nikolaus Ujlaky,“ *Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae* 4 (1958): 373–384.
[71] Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga* (Zagreb: Novi Liber, 2004), 496.
[72] Isto.
[73] Isto.
[74] Mirjana Gross, *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi* (Zagreb-London: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest-Britanska akademija, 1976), 63.
[75] Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 2001), 172.
[76] Isto.

organizirana kao samostalna država te da Arpadovići nisu oružjem pokorili Hrvatsku, već hrvatsko-ugarska država nastaje ugovorom između hrvatskog plemstva i kralja Kolomana koji je kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji osigurao državnopravni kontinuitet.[77] Za razumijevanje razvoja hrvatske historiografije na temelju preobrazbe plemićke tradicije, treba naglasiti da historijske interpretacije do 1868. godine nisu samo kulturna pojava, već historiografija postaje važna komponenta životnog pitanja moderne hrvatske autonomije.[78] Stoga, hrvatska historiografija ima zadatak jačati nacionalnu svijest u procesu nacionalne hrvatske integracije i isticanjem hrvatske tradicionalne autonomije podupirati političke borbe za modernu hrvatsku autonomiju sa značajem državnosti.[79] Nova profesionalna historiografija predstavlja povjesničare koji obrađivanjem vladajuće ideologije ujedno slijede i njezina nova načela.

Takav slučaj je i kod **Franje Račkog** (1828.-1894.). On svoju ideologiju temelji na suvremenim postpreporodnim, postfeudalnim narodnim načelima te na političkoj praksi, kršćanskim i etičkim normama.[80] Rački se vrlo rano počeo baviti srednjovjekovnim izvorima, a početni primarni cilj bio mu je posvetiti se crkvenoj povijesti.

Franjo Rački se ujedno drži stroge kritike izvora, zbog čega se smatra prvim hrvatskim profesionalnim povjesničarom.[81] Bio je oštar kritičar dosljedan u svom kritičkom ocjenjivanju. Prvi je kod Hrvata pazio na analogije, naročito kod ostalih Slavena.[82] Već na samom početku svoga djelovanja jasno formira svoja stajališta odnosno svoja ideološka načela koja se temelje na ulozi slavenstva. Cilj je njegova nauka ujediniti i povezati hrvatsko i južnoslavensko područje.[83] Tvrdi da hrvatsko državno pravo nije u suprotnosti s njegovim južnoslavenskim usmjerenjem.[84] Rački kritizira povijesne analize svojih prethodnika jer ih smatra nepotpunim i navodi da ne odgovaraju pravom razvoju historiografije. Svoju historiju naziva egzemplarnom jer prikupljanjem dokumenata dokazuje hrvatsko državno pravo, odnosno nastoji postupiti po zakonu povijesne kritike.[85] Pažljivo prikuplja izvore, oprezan je u interpretaciji, kritičan u analizi izvora i smatra da povjesničar ne smije izvještavati na temelju kronike ratova i

[77] Isto, 172.
[78] Isto, 173.
[79] Isto.
[80] Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, 497.
[81] Isto.
[82] Isto.
[83] Isto, 489.
[84] Isto.
[85] Gross, *Suvremena historiografija*, 17.

političkih događaja, već se treba okrenuti kulturnim i drugim životnim oblicima.[86]

Njegova zadaća bila je zastupati hrvatsko državno pravo kao povijesno pravo hrvatskoga naroda. Uoči Sabora 1861. godine prvi put upotrebljava pojam: hrvatska, to jest Zvonimirova kruna.[87] Bio je to simbol krune koju je hrvatski narod stavio na Kolomanovu glavu i zato hrvatski narod ne odstupa od svoga državnoga prava. Protivio se mađarskom shvaćanju da je Kraljevina Hrvatska i Slavonija zapravo pokrajina krune sv. Stjepana. Smatra da je velika pogreška hrvatskog naroda bila predaja hrvatske krune ugarskom narodu, čije posljedice i danas trpimo. Time se Hrvatska odvojila od slavenskog juga, a Franjo Rački tvrdi da Hrvatska može opstati samo u okviru jugoslavenstva. Rački smatra da je srednjovjekovna hrvatska država najvažniji predmet istraživanja i naglasak stavlja na pojedince koji svojom djelatnošću mogu pobuditi narodni ponos. Navodi da samo istinski domoljub može biti pravi hrvatski povjesničar i tako se uživiti u duh naroda. Bez toga, neki povjesničar stranac može kritički istraživati pojedine „zgode“, ali nije u stanju shvatiti osnovne probleme hrvatske povijesti.[88]

U skladu sa svojim navedenim shvaćanima godine 1868. Rački izdaje rad „Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća“. Djelo je prvenstveno zasnovano na dotad neupotrjebljenim izvorima, kojima dopunjava ili ispravlja prijašnja povijesna istraživanja.

U svom djelu spominje velikašku obitelj **Gorjanski**, počevši s Nikolom Gorjanskim. Upotrjebljujući navodnike, Nikolu Gorjanskog spominje kao „našeg zemljaka“, aludirajući na ugarskog velikaša koji je vladao našim prostorima, predstavljajući ga kao savjetnika, vijećnika, a i prijatelja kralja Ljudevita.[89]

Nadalje, predmet rasprave postaje politički pokret, koji je u našoj domovini započeo poslije smrti kralja Ljudevita, a završio početkom 14. stoljeća, u hrvatskoj historiografiji poznat kao protudvorski pokret. Rački piše da Gorjanski nije bio omiljen među hrvatskim „ustašama“,

[86] Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, 492.
[87] Isto, 495.
[88] Isto, 498.
[89] Franjo Rački, „Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća,“ *Rad JAZU* 2 (1868): 68-160, 99.

kako ih on naziva zbog čega ga je kraljica Elizabeta morala na kratko vrijeme odriješiti vlasti kako bi udovoljila pobunjenicima.[90]

Franjo Rački tvrdi da je uzrok nezadovoljstvu hrvatskog naroda bilo gospodoljublje Nikole Gorjanskog.[91] Nadalje, spominje kako je Nikola Gorjanski, pod izlikom odanosti, uspio pridobiti povjerenje ugarskih kraljica s ciljem da vlada državom iz sjene. Spominje ga kao pravog kralja, dok Elizabeta i Marija vladaju samo naslovom. Rački navodi da je Nikola Gorjanski iskoristio svoj položaj i za proširivanje imetka svoje obitelji, pa tako od kraljica Elizabete i Marije dobiva područje Vukovske i Požeške županije, čime stvara temelj da postanu jedni od najbogatijih i najuglednijih hrvatsko-ugarskih velikaša.[92]

„*Proti ovoj politici, smjerajućoj na odvislost slovenskoga juga od ugarske krune, bjehu dignuli stieg samosvojnosti najprije srbski car Stjepan Dušan, onda bosanski kralj Stjepan Tvrdko, a okolo toga stiega kupili su se prvi hrvatski i bosanski sinovi Ivan od Paližne, braća Hrvati, Stjepan Lacković, ban Vladko, knez cetinski i kliski Ivan Nelepić, vojvoda Hrvoje i Sandalj. Ali ovaj stieg nadje protivnika ne samo u dvoru ugarskom i državnicih ugarskih, nego žalibože u istoj domovini našoj, u vlasteli gorjanskoj, u knezovih krčkih, krbavskih i zrinjskih; a tiem bude naša zemlja razdvojena u dva protivna logora, bude pozorištem gradjanskoga rata.*“[93]

U isječku iznad, iz Račkove knjige, vidi se kontradiktornost Račkijevih izjava. Naime, ako je suparnička vlastela također bila „hrvatska“, onda pokret ne može biti „hrvatski“.[94] Odgovor mora biti u tome da pobunjenici nisu bili Hrvati niti je nacionalna osnova mogla biti razlog pokreta. Tema ovog rada nisu pristaše protudvorskog pokreta, stoga taj dio neće detaljnije biti obuhvaćen radom, no važni su za razumijevanje interpretacije Gorjanskih u starije historiografije.

Moć Gorjanskih, Rački opisuje činjenicama iz 14. stoljeća kada kralj Žigmund dariva banu Nikoli II i njegovu bratu Ivanu imanje Lipa u Virovitičkoj županiji, jadranske otoke Cres i Lošinj te prihode od tridesetnice i soli. Koliku su moć imali govore i činjenice da su sami imali za pravo birati lošinjske biskupe. Rački kaže da i sama banska vlast, koju su izvršavali u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, nije bila ništa manja od kraljevske i kako su duboko svojim

[90] Isto, 133.
[91] Isto, 115.
[92] Isto, 117.
[93] Isto, 102.
[94] Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku* (Vukovar: Gradski muzej, 1983), 133.

imanjima i uplivom odlučivali o sudbini naše domovine. Nikolu II. opisao je poput oca mu, kako mu je imetak i bogatstvo obitelji bilo ispred države.

Dolaskom Karla Dračkog na prijestolje, kraljice gube svoje pravo na krunu i primorane su povući se s ugarskog prijestolja. Nikola Gorjanski nagovori „*častohlepnu*“ Elizabetu na osvetu Karlu, a Rački to objašnjava Nikolinom željom da se ponovno dokopa vlasti koju je nekoć imao i tako „*umili*“ kraljici.[95] Izvršivši atentat na Karla Dračkog, Nikola Gorjanski vraća kraljice na prijestolje i ponovno postaje njihova desna ruka.

Bitku kod Gorjana i smrt Nikole Gorjanskog, Rački opisuje kao stanje hrvatskog nezadovoljstva vladavinom Nikole Gorjanskog. Rački kaže da tko i najmanje razumije povijest, zna da se pobunjeničke strane uvijek najprije iskaljuju na vođama protivničke stranke, u ovom slučaju na Nikoli Gorjanskom kojem Hrvati okončavaju život na iznimno okrutan način.

Rački, pak, ne osporava da se u slučajevima Nikole Gorjanskog i Nikole II. Gorjanskog radi o vještim vladarima, odanima kraljevstvu. Unatoč bogatstvu koje su stekli, nisu odmaknuli od poslušnosti kako kraljicama Elizabeti i Mariji tako i Žigmundu. Nikolu Gorjanskog opisuje kao vještog vladara ugarske politike i u tolikoj mjeri podobnim za vladavinu zbog čega ga je kraljica izrazito favorizirala, što ga je i činilo omraženim od strane hrvatskih pobunjenika. Tvrdi da nitko drugi nije bio podobniji za njegovu poziciju u ugarskoj vladavini te da mu, neovisno o njegovoj pohlepi, treba priznati da državna vlast u rukama kraljica ne bi opstala da nije bilo sposobnog Nikole Gorjanskog. Nikolu II. opisuje kao vrijednog, pouzdanog kralju, velmožu hrvatskog.[96]

Rački u predmet svog istraživanja stavlja srednjovjekovnu hrvatsku državu s istaknutim pojedincima kao što su Ivan Paližna, braća Horvati, čije djelovanje opisuje kao narodni ponos. Tako Gorjanski ostaju „Mađari“ što potkrepljuje izjavama da hrvatski pobunjenici nisu mogli podnijeti činjenicu da hrvatski banovi nisu bili „Hrvati“ čime stvara predrasude prema Gorjanskima kao ugarskim glavama koje rade protiv Hrvatske.[97]

Da se ipak radi o stavu Gorjanskih kao „strancima“ u našoj državi, iz interpretacije Franje Račkog koji ih, unatoč tome što ih spominje u kontekstu hrvatskih velikaša, prikazuje kao

[95] Isto.
[96] Rački, „Pokret na slavenskom jugu,“ 3: 65-156, 148.
[97] Neven Budak, „Ivan od Paližne, prior vranski, vitez reda Sv. Ivana,“ *Historijski zbornik* 42 (1989): 57-70, 69-70.

„glave“ ugarske vlade čijom su vladavinom Hrvati bili nezadovoljni i vođeni pobunom protiv ugarske vlasti. Rački to interpretira kao opće južnoslavenski otpor tuđinskim presizanjima.

Zaključno razmatranju ovog rada nedostaje prihvatljivo tumačenje uzroka koji su doveli do protudvorskog pokreta protiv budimskog dvora. Može se reći da je Rački prije više od sto godina nepotrebno, zbog svoje jugoslavenske politike, postavio problem pokreta i tako mu oduzeo pravu vrijednost.[98] Nisu ustanci privukli kralja Tvrtka, već se sam zbog vlastite koristi priključio pokretu što osporava ikakvu jugoslavensku vrijednost ovog pokreta. Pri tomu je potpuno negativno ocijenio rad Gorjanskih stavljajući ih u kontekst glavnih krivaca. Prilog tome, možemo spomenuti i odnos historiografije prema kraljicama kao nemilosrdnima i nasilnima te glavnim krivcima, što je utjecalo na negativnu osudu Gorjanskih kao njihovih saveznika. Historiografija još uvijek nije uspjela raščlaniti mizoginu retoriku koja se nalazi u prijašnjim i suvremenim tekstovima kako bi se dobili pouzdaniji opisi o naravi i uvjetima vladavine jedne kraljice, kao i načine i okolnosti pod kojim se takva vlast dobivala, zadržavala i obnašala.[99] O odnosu historiografije prema ženama kraljicama reći ćemo u nešto kasnijim odlomcima.

Premda Rački u svom radu „Pokret na slavenskom jugu“, protudvorski pokret nije prikazao potpuno jasno i temeljito, ipak je to i dalje najopsežniji rad o protudvorskom pokretu i donosi historiografski narativ spomenutih obitelji na temelju kojih dalje možemo istraživati njihovu povijest.

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.-1889.) stvara prvu znanstvenu podlogu za historiografiju osnivanjem „Društva za jugoslavensku povestnicu i starine“. Kukuljević je svojom organizacijskom, sakupljačkom i arhivskom djelatnošću i svojim radovima pobudio svijest o nužnosti poznavanja povijesti radi nacionalnog identiteta.[100]

Za daljnji razvoj hrvatske historiografije posebna značenja imaju Kukuljevićeva putovanja od 1851. do 1857. godine u potrazi za historiografskom građom. Njegovi izvještaju otvaraju

[98] Klaić, *Crtice o Vukovaru,* 132.
[99] Ana Munk, „Kraljica i njezina škrinja-lik ugarske kraljice Elizabete, rođene Kotromanić (oko 1340.-1378.) historiografiji i na škrinji svetog Šimuna u Zadru,“ u *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman (Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“, 2004), 99.
[100] Gross, *Suvremena historiografija,* 303.

novu etapu razvitka hrvatske historiografije.[101] Kukuljević je poput Račkog smatrao da svako povijesno djelo mora biti napisano u slavenskom duhu.

Kukuljevićeva književna djela, pjesme, pripovijesti i drame svjedoče da je literatura romantizma zahvatila naše krajeve. Također govore o tome kako se pjevalo o domovini i ljubavi, s veličanjem nacionalnih velikana, povijesnih ličnosti, njihovih slavnih djela i tragedija s jasnim aluzijama na aktualno stanje i suvremena zbivanja.[102] Kukuljevićevo gledanje na pokretače povijesnog kretanja donekle se izdvajalo od mišljenja preporoditelja koji su stajali na stajalištu da je narod, kao cjelina, tvorac svoje povijesti.[103] Smatrao je da povijest usmjeravaju isključivo pojedinci i njihova djela.

Tako je u svojoj knjizi *Priorat vranski sa vitezi i templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* govorio o velikašima **Gorjanskima** u kontekstu protudvorskog pokreta. Nikolu Gorjanskog opisuje kao oholog palatina, samovladajućeg saveznika kraljice Elizabete aludirajući i na mogućnost Nikolinog ljubovanja s kraljicom Elizabetom riječima: „*Ovi muževi odlučiše podići barjak slobode proti mlitavom vladanju ženskom, i proti samosilju ponositog nadvornika Nikole Gorjanskog, ljubimca, ako ne ljubovnika, kraljice Jelisave, majke Marijine*.“[104]

Dalje navodi kako je Nikola Gorjanski „*okaljao“* savjetima kraljicu Elizabetu, navodeći je na ubojstvo Karla Dračkog, što su kasnije i učinili.[105] Glavnim krivcem za smrt Karla Dračkog smatrao je upravo Nikolu Gorjanskog kojeg su ubili u bitci kod Gorjana. Hrvatski narod nad kraljicama se smilovao jer, kako kaže Kukuljević, glavni krivci za smrt Karla Dračkog već su bili mrtvi, aludirajući upravo na Nikolu Gorjanskog.[106] Nasuprot Nikole Gorjanskog, Ivana Paližnu opisuje kao „*veliki taj muž*“ čijom smrću „*pade u grob najveća nada i podpora rodoljubnih i slobodoumnih muževa na slavenskom jugu*“.[107] Dalje navodi kako je Ivan od Paližne bio prvi prior vitezova svetog Ivana roda hrvatskoga, „*...ali i u rodoljubju i u obrani*

[101] Isto.
[102] Miroslav Kurelac, „Ivan Kukuljević Sakcinski-život i djelo,“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 6-7 (1994): 101-116, 108.
[103] Mario Strecha, „O pitanju metodoloških obrazaca hrvatske historiografije u 19. stoljeću,“ *Časopis za suvremenu povijest* sv. 9, br. 2 (1977): 67-76, 67.
[104] Ivan Kukuljević Saksincki, *Priorat vranski sa vitezi Templari i Hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* (Zagreb: Dionička tiskara, 1886), 65.
[105] Isto, 68.
[106] Isto, 70.
[107] Isto.

zemlje i njezinih prava pripada mu jedno od prvih mjesta“.[108] Smatra da je uloga Paližne veća od ostalih urotnika.

„Starija hrvatska historiografija sagledavala je Ivana Paližnu prije svega u okviru takozvanog protudvorskog pokreta, pri čemu je osobit naglasak stavljen na njegovo savezništvo s bosanskim kraljem Stjepanom Tvrtkom I., u duhu ideje o južnoslavenskom jedinstvu i rodoljublju.“[109]

Može se zaključiti da je Kukuljević također potaknut idejom jugoslavenstva i nacionalnog pokreta jer protudvorski pokret i djelatnost Ivana Paližne opisuje sljedećim riječima: „*U savezu sa slobodoumnimi muževi vojevao je umno i hrabro za ideu narodnu. Na čelu Hrvata i Bošnjaka odbijao je oduševljeno podle pristaše slabih žena i još slabijega inostranca iz Luxenburga, koji je dvorio svim manam čovjeka razkalašena. Odvažnost i kriepost viteza pokazao je Ivan kod Vrane, Klisa, Ostrovice, Zadra, Novigrada, Počitelja kao i na poljanah kod Glorjana i Djakova. Ista njegova smrt bijaše posljedica muževne hrabrosti.*“[110]

Razlog propasti protudvorskog pokreta Kukuljević vidi u smrti „*najumnijega kolovodje ustaša*“ Ivana Paližne, čijom smrću „*poleti sav mukotrpni pokret nizbrdice i poraz sliedjaše za porazom*“.[111] Pogrešno je za pretpostaviti da je razlog slabljenja protudvorskog pokreta bila smrt Ivana Paližne, kao što je netočno opravdati razlog njegova pokreta. Ivan Paližna jednako se „rješavao“ svojih političkih protivnika kao i drugi.[112] Primjer toga je i način na koji je dao ubiti kraljicu Elizabetu i Nikolu Gorjanskog. Tim načinom Kukuljević oplakuje sudionike protudvorskog pokreta i opravdava njihove zločine zbog svog „narodnog hrvatskog“ pokreta koji u stvarnosti nije bio povezan s time.

Može se reći da su kod Kukuljevića, kao i kod Račkog, nedovoljno protumačeni uzroci zavjere. Kukuljević, poput Račkog, dijeli velikaše na „ugarske“ i „hrvatske“ što u potpunosti ne odgovara tadašnjem vremenu s obzirom na to da se teza nacionalnosti može odbaciti i da nijedna stranka nije imala veze s *hrvatskim* narodom.

Kukuljević navodi kako „*Karlo, postavši kraljem ugarskim i hrvatskim sjeti se svog revnog prijatelja i privrženika priora vranskog Ivana od Paližne. On ga imenova banom početkom*

[108] Isto, 78.
[109] Hrvoje Gračanin, „Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji,“ *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4 (2011): 237-267, 262.
[110] Kukuljević, *Priorat vranski,* 78.
[111] Isto, 79.
[112] Klaić, *Crtice o Vukovaru*, 137.

1386. banom kraljevine Dalmacije Hrvatske i Slavonije.“[113] Tim riječima možemo možda zaključiti i da se radi o nekom uvjetovanom odnosu odnosno pravu istinu zašto je Paližna podržavao Dračkog i/ili što mu je Drački obećao za uzvrat podrške u preuzimanju krune. Tako da možemo otkloniti „hrvatske“ težnje i otkriti prave uzroke protudvorskog pokreta i bune protiv kraljica i palatina Gorjanskog.

Na primjeru Ivana Paližne možemo zaključiti kako Kukuljević također jača ulogu pojedinca kao narodnog heroja koji svojim djelovanjem usmjerava hrvatsku povijest.

U navedenom djelu, Kukuljević ukratko piše i o **Iločkima**, odnosno površno opisuje epizodu sukoba Lovre Iločkog i kralja Vladislava II., a pritom ne daje svoj sud, već samo navodi izvore iz tog doba koji opisuju Lovru Iločkog kao najopasnijeg buntovnika koji vrijeđa kralja, nazivajući ga „*volom*“, a uz to „*šuruje sa Turci proti Ugarskoj“.*[114] Govori o njegovom otimanju imanja srijemske crkve, zajedno s ostalim velikašima koji su „*navalili na biskupova imanja,razgrabivši sav žitak i stoku, uništivši strni, pogazivši podložnike, porobivši crkve i što je nečuveno kod kršćana, oskvrnivši isti najsvetiji sakramenat. Veli se nadalje, da su udove, udate žene i djevojke do gola svukli i obezčastili, a jednu nedoraslu djevojčicu dapače i zadusili.*“[115]

Daljnji razvoj hrvatske znanstvene historiografije u sklopu podupiranja hrvatske nacionalne integracije nastavlja **Tadija Smičiklas** (1843.- 1914.), prozvan „hrvatski Herodot“.[116] Zalagao se za pragmatičnu povijest po zakonu novovjekovne historiografije koju je primijenio i u svojoj, tada popularnoj knjizi *Poviest Hrvatske*.[117] Tako dobiva izuzetno mjesto u hrvatskoj i kulturnoj povijesti. *Poviest Hrvatska*, koja se pojavila u drugoj polovici 19. stoljeća, prikazuje se kao „knjiga nad knjigama“.[118] Djelo je namijenjeno hrvatskim rodoljubima koji već dugo uzdišu za sustavno napisanom historiografijom svoga naroda.[119] Temelji se na analizi izvora koji se ne citiraju, ali riječ je o pragmatičnoj povijesti u kojoj Smičiklas kritikom analiza želi prikazati smisao povijesti i smisao neprekidne borbe Hrvata s većim i jačim narodima koji su

[113] Isto, 68.
[114] Kukuljević, *Priorat vranski*, 108.
[115] Isto.
[116] Stjepan Antoljak, *Renesansa hrvatske historiografije: dosadašnje, sadašnje i buduće zadaće* (Pazin: Naša sloga, 1996), 17.
[117] Isto.
[118] Gross, *Suvremena historiografija*, 177.
[119] Isto, 178.

ugrožavali njihov opstanak.[120] Govori kako su preci, unatoč stalnoj ugroženosti, uspjeli sačuvati državnost, narodnost, kulturu, osobnost. Time želi potaknuti čitatelje na otpor tuđincima kako bi se dosegnuli veliki nacionalni ciljevi.[121]

Smičiklas nastavlja po uzoru na Kukuljevićev romantizam, pa tako obiluje romantičkim stilskim sredstvima poput: „*Nebriga od prevelike sreće uzme mu zdravi očinji vid za sve, što se oko njega zbiva, Nikola Gorjanski i kraljica Elizabeta spreli su međutim osnovu brzu i strašnu, da smlave kralja Karla.*“[122] Nikolu Gorjanskog opisuje kao nasilnog palatina od čijeg je vladanja, Karlo Drački, došao spasiti narod.

Nadalje, Smičiklas **Nikolu II. Gorjanskog** opisuje kao protivnika hrvatskog naroda, zajedno s kraljem Žigmundom i Hermanom Celjskim, koji od Žigmunda, na nesreću Hrvata, dobiva otoke Cres i Lošinj te svojim bogatstvom nadilaze sve hrvatske velikaške porodice. Piše da su oni i kralj Žigmund glavni krivci za nezadovoljstvo Hrvata zbog čega su morali bježati u Bosnu kako bi našli zaklon i pomoć.[123] Prijateljstvo i vjerni odnos Nikole II. Gorjanskog i kralja Žigmunda, Smičiklas opravdava činjenicom da se Nikola priklonio Žigmundu zbog svih povlastica koje je dobivao. Znao je da bi smjenom kralja i dolaskom novog vladara, izgubio sva prethodno dobivena imanja koje mu je kralj Žigmund prepisao.

U djelu spominje i obitelj **Iločki**, pa za Nikolu Iločkog piše da je najbogatiji velikaš o čijim su odlukama ovisili mnogi. Nadalje, opisuje ga i kao oholog, uzvišenog i najpohlepnijeg velikaša.[124] Za savez Nikole Iločkog i Ivana Hunjadija tvrdi da je nepouzdan i prevrtljiv jer su jedan drugog htjeli nadmudriti i izdati. Prvi je to učinio Nikola Iločki okrenuvši se neprijateljima Hunjadijevima, Celjskima. Smičiklas kaže kako Nikola zarad vlastite sigurnosti nikada ne bi potegnuo mač na neprijatelje u obrani svojih saveznika. Piše i o njegovim pretendencijama za ugarsku krunu čime su se velikaške obitelji, vidjevši Nikoline nakane, udružile u savez protiv Iločkog.

Nadalje, Tadija Smičiklas opisuje suradnju Nikole Iločkog i Ladislava Gorjanskog s ciljem da sruše Matiju Korvina sa prijestolja. Smičiklas govori kako je Nikola prevrtljiv, željan vlasti, čemu u prilog ide i to što ga je sam Matija Korvin 1471. godine imenovao kraljem bosanskim

[120] Isto.
[121] Isto.
[122] Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio I. Od najstarijih vremena do godine 1526* (Zagreb: Matica hrvatska, 1882), 440.
[123] Isto, 462.
[124] Isto, 590.

i glavnim kraljevim savjetnikom, a njegova sina Lovru hecegom iločkim, samo kako bi mu dao što veću vlast u rukama kako ne bi pribjegao neprijateljima. Smičiklas ovu krunidbu gleda samo kao formalni akt od kojeg Nikola Iločki nije imao nikakve koristi, dok Matijin čin te krunidbe opisuje kao Matijinu državničku i „*umnu*“ sposobnost kako Iločki ne bi pribjegao Turcima.[125]

Nikolinog nasljednika, Lovru Iločkog, Smičiklas također opisuje u negativnom kontekstu, optužujući njega i ostale velikaše da su zlo koje je uništavalo Hrvatsku, ali i Ugarsku; „*Malo je bilo takovih u Ugarskoj, ali medju Hrvati bilo je veliko zlo, jer je svoju posebnu zastavu vodio Ivan Korvin; Lovro Iločki, Stjepan Zapolja, Frankopani, Karlovići Krbavski, pak su sva ova možna gospoda bila više puta gotovo na nepriliku banu, jer su se teško pokoravala. Prebrzo se pokazaše žalostne posljedice, što su ovi možni rodovi medju Hrvati činili državu u državi*.“[126] Tim riječima Smičiklas je želio objasniti da dvor postaje najsiromašniji u Europi na sramotu našeg naroda.

Spominje Lovu kao „*oholog silnika*“ za kojeg se s “*pravom sumnjalo da je s Turci dao dogovarati da ga podignu na kraljevsko prijestolje*“.[127] Ne osporava mu jačinu vlasti jer se upozoravalo kralja Vladislava na opasnost od sukoba s Lovrom zbog njegova saveza sa Stjepanom Zapoljom. Vladislav je upozoren da Lovro nije toliko bezopasan. Daljni rasplet ovog sukoba Smičiklas opisuje kao pomirenje „*mlitavog*“ kralja i Lovre Iločkog, vrativši mu sve njegove gradove.[128]

Može se zaključiti da Smičiklas, kao i prethodnici, prilično nepovoljno opisuje spomenute obitelji. Prisutan je osjećaj jačanja nacionalne pripadnosti, stoga Smičiklas uglavnom površno ocjenjuje djelatnost Gorjanskih i Iločkih jednako kao i njegovi prethodnici.

O obitelji Iločki pisao je i **Rudolf Horvat** (1873.-1947.), hrvatski povjesničar, književnik i političar. U svom radu „Rat kralja Ladislava II. na Lovru Iločkog“ opisuje sukob Vladislava II. s Lovrom Iločkim. Može se smatrati da taj rad najdetaljnije opisuje ovu epizodu i njihov sukob.

---

[125] Isto, 652.
[126] Isto, 633.
[127] Isto, 678.
[128] Isto.

Nikolu Iločkog opisuje kao naslovnog bosanskog kralja, pri čemu aludira kako je titulom vladao samo formalno, ali ne osporava da se radi o najmoćnijem velikašu. Lovru opisuje kao srijemskog vojvodu koji najmanje mari za kralja. Piše o njegovom javnom zanemarivanju kralja i kako sve radi po svojoj volji. Kralja Vladislava, pak, opisuje kao vladara slabog karaktera koji je više formalno vladao. Usprkos njegovoj slaboj vladavini, riješio je da se obračuna s „*nesnosnim*" velikašima, ponajviše s Lovrom Iločkim koji je kralja najviše prezirao.[129] Horvat opisuje uljudno kraljevo ponašanje prema Lovri u želji da usklade odnose, što Lovro odbija i naziva ga volom. Dok Smičiklas sa sigurnošću optužuje Lovru i savezništvo s Turcima, Horvat navodi mogućnost Lovrina šurovanja za koje su ga optuživali jer tijekom turskih pljačkaških posjeda samo njegovi posjedi, prethodno označeni zastavicom, nisu bili opljačkani. Unatoč ovim optužbama, Horvat odbacuje mogućnost Lovrina pretendiranja na ugarsko-hrvatsku krunu. Smatra to Vladislavovim izgovorom da se obračuna s Lovrom.[130] O njegovoj moći svjedoče i savjeti velikaša bliski kralju koji su ga upozoravali da ne ide u rat s Lovrom jer se radi o ratobornom i moćnom velikašu, punom saveznika koji će mu uskočiti u pomoć.[131] Horvat kaže da se Lovro uzvisio zbog moći i ugleda kakvog je imao, što zbog svog oca, što po vlastitim zaslugama. Unatoč savjetima, kralj odluči krenuti u rat s Lovrom da bi ovaj „*buntovnik i izdajica domovine*" bio kažnjen.[132] Mnogo se velikaša našlo na strani kralja, što zbog otetih imanja koje im je Lovro Iločki preuzeo, što iz mržnje prema njemu, a dijelom iz zavisti i ljubomore, navodi Horvat.[133] Vladislav je rat protiv Lovre Iločkoga okončao pobjedom i Lovrinim poniženjem. Sukob je završio mirenjem protivnika i sporazumnim dogovorom s kraljem da u slučaju Lovrine smrti bez muških potomaka, sva njegova imanja pripadaju upravo Vladislavu. Iako Rudolf Horvat Lovrino vladanje ne ocjenjuje kao potpuno negativno, on suptilno naglašava nepovoljne aspekte Lovrine vladavine. Također navodi titularni naslov kralja Bosne, Nikole Iločkog čime ne odmiče od stavova dotadašnje historiografije.

Ovo razdoblje može se opisati izrazito negativnim predstavljanjem spomenutih obitelji u kontekstu jugoslavenstva i hrvatske nacionalne svijesti. Uspostavljanjem državnog poretka u 19. stoljeću, Hrvati su morali zauzeti stav u određenim državnim pitanjima, ali su se u tome

[129] Rudolf Horvat, „Rat kralja Ladislava II. na Lovru Iločkog," *Vienac* 28 (1896): br. 3, 43-44, 44.
[130] Isto.
[131] Isto: br. 5, 78.
[132] Isto.
[133] Isto, 79.

pokazali potpuno nespretni.[134] Uvjeti druge polovice 19. stoljeća nisu bili povoljni povjesničarima za ozbiljnije bavljenje poviješću i njenim metodološkim problemima. Iako se Rački i Kukuljević ne bave samo političkom poviješću, već i kulturnom i društvenom, ne ostvaruju se poticaji za istraživanje različitih pojava društvenog života.[135]

Ulogu u našem nacionalnom pokretu u 19. stoljeću zauzela je i mađarska državnopravna ideologija koja je imala svoju zamisao o stvaranju jedinstvene mađarske države i opravdavala to svojim povijesnim argumentima. Da bi se takvoj ideologiji suprotstavilo, bilo je potrebno da hrvatsko plemstvo postupi po istom principu i okrene se hrvatskoj povijesti, koja svojim činjenicama i argumentima pobija tvrdnje mađarskog nacionalizma.[136]

Svima je bilo zajedničko brisanje sjećanja na Mađare kao naših najopasnijih protivnika, a uspomene na sukobe s njima bile su i najživlje, pa su nastojanja da ih se potpuno izbriše iz hrvatske (i južnoslavenske) memorije razumljiva.[137] Ne može se ni za mađarsku stranu reći da nije radila isto. Može se zaključiti da se identitet hrvatske nacije formirao u drugoj polovini 19. i prvim desetljećima 20. stoljeća kao niz općeprihvaćenih, ali ne do kraja određenih mitologema.[138] Za potrebe vlastite ideologije i odabirom sebi prihvatljivih elemenata, svatko je sebi kreirao vlastiti identitet koji je postojao kao nikada ostvareni identitet. Međutim, u stvarnosti su egzistirali samo parcijalni hrvatski identiteti, prilagođeni ideološkim potrebama njihovih nositelja.[139]

Dok su Gorjanski predstavljani „tuđincima" odnosno Mađarima, Iločki su ipak dobili pridjev „naših" što potkrepljuje i Smičiklasova tvrdnja kako je hrvatsko plemstvo diglo svoju zastavu, ubrajajući među njima i Iločke. Možemo zaključiti da su unatoč različitim posvojnim pridjevima ipak dobili jednak negativan osvrt. Gorjanski su preuzeli zasluge za ustanak „hrvatskog" naroda protiv budimskog dvora dok su Iločki optuženi za slabljenje kraljevstva pred osmanskim napadima

Ocjenjujući tadašnju historiografiju, važno je imati na umu da su oni koristeći kritičku metodu ipak uspostavili određeni historiografski narativ o plemićkim rodovima i osnovne genealogije.

[134] Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 339.
[135] Gross, *Suvremena historiografija*, 178.
[136] Neven Budak, „Hrvatski identitet između prošlosti i moderniteta," u *Identitet kao odgojna-obrazovna vrjednota*, ur. Valentina Blaženka Mandarić i Ružica Razum (Zagreb: Glas Koncila, 2011), 58.
[137] Isto.
[138] Isto.
[139] Isto, 159.

Važno je bilo utvrditi činjenice o pojedinim obiteljima odnosno pojedincima u njima koji su se posebno istakli u povijesnim zbivanjima.

5. Razdoblje prve polovine 20. stoljeća o Gorjanskima i Iločkima

Hrvatska historiografija prve polovice 20. stoljeća bilježi razvoj političke događajne historije, a glavni predstavnici su joj **Ferdo Šišić** (1869. – 1940.) i **Vjekoslav Klaić** (1849. – 1929.). U tom razdoblju djeluju povjesničari koji svojom građom i raspravama znatno unapređuju hrvatsku historiografiju.[140] Obojica uz pomoć Bernheimova priručnika nastoje studentima pružiti ispravno i profesionalno istraživanje povijesti koje je nužno znati za razumijevanje njihovih tekstova.[141] Glavnina radova pisana im je početkom 20. stoljeća, iako pripadaju tradiciji druge polovice 19. stoljeća.

Vjekoslav Klaić bio je dosljedan zagovornik genetičkog shvaćanja historije, za koju su temeljna pitanja bila kako su pojedinačne, neponovljive pojave nastale, kakve su se promjene s njima događale na vremenskoj osi i što ih je uzrokovalo.[142]

Protivi se shvaćanjima da su samo „heroji" vrijedni istraživanja, ali isto tako smatra da ni „*velika gomila ljudstva ne mije biti nužno „predmetom povjestnoga razmatranja*."[143] Tvrdi da i običan puk može pružiti temelj za povijesno razmatranje, odnosno tipičan život nekog naroda i njegovu kulturu. Prošlost kreiraju ljudi, odnosno pojedinac, no u oblikovanju povijesti svakako veliku ulogu ima cijeli narod.

Takvo mišljenje odstupa od učenja predstavnika njemačke idealističke historiografije koja je realizaciju povijesnog procesa svodila na istaknutog pojedinca.[144] Također, Vjekoslav Klaić želi naglasiti važnost države kao glavnog predmeta povijesti, ali samo kroz njezin život i razvitak, a ne kao jedini predmet povijesnog istraživanja. Klaić temelj istraživanja povijesti vidi u „običnim" ljudima koji svojim životom prikazuju način života, stupanj kulture u ondašnje doba i kao takvi predstavljaju politički narod koji stvara jednu državu.

[140] Gross, Suvremena historiografija, 178.
[141] Isto, 180.
[142] Mario Strecha, „O nastanku i razvoju moderne hrvatske historiografije u 19. stoljeću," *Povijest u nastavi* sv. 3, br. 6 (2005): 103-116, 112.
[143] Vjekolav Klaić, „Nekoliko riječi o historiji, njezinoj zadaći i metodi," *Narodne novine*, 21.-22. listopada (1902), 242-243, 3.
[144] Isto.

Klaić je prvi svestrano proučavao hrvatsku povijest, napisao kapitalno djelo u duhu genetičke škole. [145] Riječ je o nedovršenom djelu *Poviest Hrvata od najstarijih vremena do 1608*. u pet svezaka. O spomenutim obiteljima pisao je u djelu *Povijest Hrvata* u tri sveska i djelu *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*.

Na samom početku svoje knjige opisuje **Gorjanske** kao najmoćnije velikaše u istočnom dijelu Slavonije, uspoređujući ih s moći Babonića u zapadnoj i južnoj Slavoniji. Piše i da su najvjerniji Anžuvinskoj porodici održavši se kao njihov najvjerniji bedem.[146]

Negativna interpretacija nastavlja se i kroz ovo razdoblje pa tako i Klaić nastavlja sa spominjanjem Nikole Gorjanskog u negativnom kontekstu. Smatra da je uzrok bune hrvatskog naroda bio upravo palatin Nikola koji je, prema Klaiću, pritiskivao velikaše zarad vlasti u svojim rukama. Tvrdi da je „*omrazio*" velikaše kraljici Elizabeti dokazujući sebe kao jedinog pouzdanog kraljičinog suradnika.[147] Citira suvremenog mletačkog spisatelja Laurentiusa de Monacisa koji navodi razgovor palatina Nikole Gorjanskog i kraljice Elizabete: „*Zar ne vidiš ni najmanje ne mari za tebe, koja vladaš ovom državom. Oduzmi ovom baniju, onomu županiju da se nebi suviše ponijeli i digli na tebe, pak razdaj časti i milosti onima, koji stoje uza te. Nema nikog osim mene, koji bi se spominjao neizmjernih zasluga pokojnoga kralja*."[148] Klaić navodi da je kraljica svojim ukazanim povjerenjem Nikoli Gorjanskom povrijedila ostale velikaše. Nije im uzimala banovine i županije, ali ih je lišila časti. Ne opovrgava ni želju pobunjenika da se odupru Žigmundu smatrajući ga Nijemcem, odnosno tuđincem. Razlog pozivanja Karla Dračkog, smatra Klaić, bio je da ih spasi od olakomljene Elizabete i silovitog palatina Nikole Gorjanskog.[149]

U kontekstu protudvorskog pokreta, Ivana Paližna opisan je kao „*najgorljivi pristaša i prijatelj Hrvatske*".[150] Opisuje ga i kao vjernog prijatelja Stjepana Tvrtka koji se hrabro borio i nije lako predao već se hrabro odupirao suparničkoj vojsci. Hrvoja opisuje kao junaka dušom i tijelom iako opore i silovite ćudi koji je uspio obraniti svoju djedovinu u Bosni pri tom ne birajući sredstva za izvršavanje svojih ciljeva.[151]

[145] Antoljak, *Renesansa hrvatske historiografije*, 17.
[146] Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980), 6.
[147] Isto, 210.
[148] Isto, 214.
[149] Isto, 230.
[150] Vjekoslav Klaić, *Povijest Bosne do propasti Kraljevstva* (Sarajevo: Svjetlost, 1990), 193.

Klaić se ne protivi mišljenju Račkog o značenju i djelovanju protudvorskog pokreta u sklopu hrvatskog pokreta, no ne naziva bunu izričito hrvatskom, već tvrdi da se radi o „*velikom savezu hrvatske i ugarske gospode*“.[152] Za razliku od Kukuljevića i Račkog, koji protudvorski pokret objašnjava izričito jugoslavenskim pokretom i činom rodoljublja, Klaić smatra da se ne dižu izričito Hrvati, već je riječ o borbi za ugarsku krunu. Cilj urotnika bio je dovesti „mušku glavu“ i time srušiti sa vlasti ženske vladarice odnosno kraljice Elizabetu i Mariju. Možemo reći da Klaić prvi prekida podjelu na „naše“ i „njihove“ i donosi djelomično novu sliku pokreta odnosno razlog ustanka.

Dok se kod djelovanja pokreta djelomično suzdržavao, o povodu bune bio je izričito jasan. Povod bune Klaić je vidio u palatinu Nikoli Gorjanskom koji je svojim djelovanjem potaknuo velikaše na urotu, pa se tako negativna interpretacija i razlog bune nastavlja i kroz ovo razdoblje.[153]

Klaić nije osporavao ni pozitivne strane Gorjanskih. Nikolu Gorjanskog je opisivao kao hrabrog i poduzetnog, a ističe i diplomatsku djelatnost Nikole II. Gorjanskog u izmirivanju kralja Žigmunda i njegovih protivnika. Također, opisao ga je kao hrabrog i požrtvovnog, vjernog saveznika kralja Žigmunda koji nikada svoju vjernost nije dovodio u pitanje, za što je bio i nagrađivan.

Klaić piše kako je u ono vrijeme Nikola II. Gorjanski imao veću vlast nego bilo tko od njegovih prethodnika na banskoj stolici. Tomu u prvom red pridonose i zajednički posjedi s bratom Ivanom. Vjekoslav Klaić drži i da su ih podigle i ženidbene veze. Nikola je oženio kćer srpskog kneza Lazara, a kasnije Anu, kćer celjskog kneza Hermana. Nikolina sestra Doroteja udala se za mladog kneza Frankapana.[154]

Koliko je Nikola II. Gorjanski bio važan kralju Žigmundu govori činjenica da mu je ostavljao krunu na čuvanje i da mu je predavao vlast za vrijeme svog izbivanja. Nikolinu smrt, Klaić predstavlja kao veliki udarac za kralja Žigmunda. Ne samo da je njegovom smrću izgubio svog zamjenika, nego i vjernog saveznika. Bio je nenadoknadiv, a za njegovo je vrijeme palatinska čast doživjela najveći sjaj.[155]

[151] Vj. Klaić, *Povijest Hrvata,* 77.
[152] Isto, 212.
[153] Isto, 204.
[154] Isto, 292.
[155] Vj. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. III, 129.

Klaić najviše prigovara vladavini Žigmunda Luksemburškog. Smatra da je za vrijeme njegove vladavine najviše slabila kraljevska vlast, a dizala se moć velikaša. Kako su velikaši pomagali kralju novcem za vojne pohode, kralj ih je morao darovati nečime. Na taj je način i sam doprinio da velikaši postanu sve moćniji i ugledniji.[156] Opisuje ga kao čovjeka lijepog lica i stasa, dobrih manira, ljubaznog i dostojanstvenog, ali i punog mana. Bio je lakouman, pohlepan, osobito nagao i strastven. Nije ustrajao ni u jednoj odluci, a laskavci su ga lako zavodili. Bio je rasipan u toj mjeri da nije imao novca kada bi mu u najviše trebao, zbog čega je bio primoran zaduživati se kod moćnih velikaša. Tako je Frankopanima zadužio gotovo čitavu Hrvatsku za 45.000 dukata. Nije bilo velikaša kojima nije bio dužan.[157]

U tom kontekstu spominje i obitelj **Iločki** koja se zahvaljujući Žigmundu i slabljenju kraljevske vlasti, a jačanju plemićke, izrodila u jednu od najmoćnijih velikaških obitelji. Tako spominje Emerika i Ladislava Iločkog, sinove Bartolomeja. Ladislava opisuje kao velikaša koji se u ono doba među prvim velikašima isticao svojom moći kako u Ugarskoj tako i Hrvatskoj.

Nakon smrti kralja Žigmunda i dolaskom Alberta II. Habsburgovca na vlast, javlja se sve veća moć velikaša, dok moć kralja opada. Iločki i Gorjanski, zajedno s ostalim hrvatskim velikašima, bili su plemići koji su se najviše uplitali u državne poslove nakon pada kraljevske vlasti. Albert dolazi na vlast ženidbom kraljice Elizabete, Žigmundove kćerke, koji je svoju kraljevsku vlast okončao bez muških potomaka. Žigmund ga je odabrao za nasljednika, a sabor se složio unatoč tome što je po nasljednom pravu priznavao Elizabetu za kraljicu. I Albert umire bez muških potomaka, iako je Elizabeta tada bila trudna. S obzirom na to da je tijekom Albertova kraljevanja određeno da stalež bira novog vladara, odlučili su Elizabeti pronaći novog muža koji bi naslijedio Alberta na tronu. Tako je na vlast izabran Vladislav III. Poljski. Elizabeta, na nagovor Ulrika Celjskog, pristaje na ženidbu koju kasnije planira razvrgnuti. Rađa sina kojeg želi okruniti za kralja, odnosno vladati umjesto njega dok ne napuni određenu životnu dob, spremnu za prijestolje. U tijeku previranja između Elizabete i Vladislava, došlo je i do podijele velikaša koji su redom izabirali svoje strane. Tako Klaić ističe Ladislava Gorjanskog koji je nastavio obiteljsku tradiciju vjernosti Luksemburškima, dok se Nikola Iločki našao na strani Vladislava, unatoč tome što je sam Nikola vitezom proglasio Elizabetina novorođenog sina Ludovika Posmrtnog. Tijekom velikaških previranja i

[156] Isto, 143.
[157] Isto, 144.

određivanja prava na krunu, Nikola Iločki zarobljava Ladislava Gorjanskog. Tu se vidi prvi sukob spomenutih obitelji. Ladislav je bio veliki oslonac Elizabeti i „*najopasniji neprijatelj*“[158] Vladislavu na kojeg je poslala Ivana Hunjadija i Nikolu Iločkog da ga zaustave.[159] Tijekom građanskog rata i sukoba protivničkih strana, Vladislavova vojska je pobijedila, a Nikola Iločki je uz bana Hunjadija nagrađen. Zauzeo je mjesto mačvanskog bana umjesto Ladislava Gorjanskog koji je bio lišen svih posjeda i od tada neko vrijeme lutao bez kuće i kućišta.[160]

Smrću kralja Vladislava prijestolje ostaje prazno, a velikaši se međusobno raspravljaju koga sada postaviti na prijestolje, odnosno hoće li tron naslijediti mladi kralj Ladislav Posmrtni. Klaić iznosi zanimljivu činjenicu da je Nikola Iločki pristao na Vladislava iz nepoznatih razloga. Tako opisuje događaj Nikolinog odlaska u Beč kod Fridrika III. koji je bio Ladislavov skrbnik. Klaić oslovljava Iločkog kao „*gordog vojvodu*“[161] koji se tijekom susreta s Fridrikom nije htio spustiti s konja, izjednačavajući se tako sa njemačkim kraljem. Tijekom posjeta Fridriku, nekolicina velikaša je odlučila posjetiti i mladog petogodišnjeg Ladislava. Pozvan je i Nikola Iločki koji u tom trenu odbija rekavši: “*Ne znam još koga ću imati za kralja, zato se ne ću pokloniti tomu dječaku prije, nego što znadem da mi je gospodar*.“[162]

Klaić je opisivao prijateljstvo Ivana Hunjadija i Nikole Iločkog i njihovu zajedničku junačku obranu do Turaka, ali nije dao konkretnu sliku njihovog odnosa do koje će se doći u kasnijim istraživanjima. Opisao je samo Nikolin prevrat i suradnju s Celjskima, neprijateljima Hunjadija koji je uspio povratiti savez s Nikolom na strani mladog kralja Ladislava. Razlog tomu je vjerojatno bila činjenica da je Ivan Hunjadi odlučio vladati umjesto malodobnog kralja dok ne navrši određenu dob, a to je isto „kraljevanje“ obećao i Nikoli Iločkom.

Da je takvo prijateljstvo bilo sam prividno, Klaić pravda i činjenicom da nakon smrti Ivana Hunjada, njegov sin Ladislav Hunjadi biva proglašen za vrhovnog kapetana Ugarske. S time se nisu slagali Nikola Iločki i Ladislav Gorjanski koji su nastojali učiniti da čast vrhovnog kapetana ne postane nasljedna u obitelji Hunjadi.[163] Klaić nije iznio konkretno mišljenje jesu li dvojac Iločki i Gorjanski bili upleteni u smrt Ladislava Hunjadija, koji je proglašen

[158] Isto, 150.
[159] Isto, 179.
[160] Isto.
[161] Isto.
[162] Isto.
[163] Isto, 289.

urotnikom i izdajicom kralja Ladislava, ali navodi kako su braća Hunjadi, Ladislav i Matija „*htjeli umoriti kralja i palatina, što bi i izveli bili da, u osudni čas nijesu kralju pomogli pomenuti palatin Ladislav Gorjanski i erdeljski vojvoda Nikola Iločki*."[164]

Smrt kralja Ladislava otvorila je novo pitanje oko ugarsko-hrvatskog prijestolja. Među uglednim kandidatima našli su se i Ladislav Gorjanski i Nikola Iločki. Klaić govori kako se Nikola Iločki proslavio svojim ratovima protiv Turaka, zajedno s Ivanom Hunjadijem te su ga mnogi i smatrali njegovim baštinikom. Za novog kralja je izabran Matija Korvin, sin Ivanov.

Na strani nezadovoljnika stajali su njegov ujak Mihael Szilágyi, Nikola Iločki i Ladislav Gorjanski, koji je bio uvrijeđen zbog prekidanja Matijine prisege kojom je obećao oženiti njegovu kćer Anu. Tako Ladislav iskazuje neposlušnost prema Matiji Korvinu. Matija je time je, tvrdi Klaić, osramotio cijeli rod Gorjanskih, a Ladislav se potpuno odvojio od kralja i vapio za osvetom.[165] Kralj Matija odlučio je ugasiti otpor nižeg plemstva i prkosnih velikaša, a ponajviše nepokornog Ladislava Gorjanskog koji mu je trebao biti desna ruka. Ladislav je bijesnio kada ga je kralj svrgnuo s palatinske časti. Kovali su planove i urote kako svrgnuti Matiju i dovesti na prijestolje Fridrika III Habsburgovca. Nikola Iločki dao se za krsnog kuma Fridrikova sina Maksimilijana i na taj se način njihov savez i „posvetio". Skorašnja smrt Ladislava Gorjanskog pogodovala je Matiji, ali je Nikola Iločki i dalje ostao kao kraljev protivnik. Da bi izmirio odnos sa spomenutim velikašem, Matija odluči Nikolu imenovati bosanskim kraljem. Razlog je tome, tvrdi Klaić, proglašenje turskog sultana, bosanskog kneza (Vojisalića) kao bosanskog kralja Matijaša, odnosno protukralja Nikoli Iločkom nekoliko godina ranije.[166] Tako Nikolu Iločkog opisuje kao najmoćnijeg muža u hrvatskom kraljevstvu.

Klaić dalje prati sudbinu iločkih velikaša i govori o vladavini Lovre Iločkog i njegovom sukobu s kraljem Vladislavom II Jagelovićem. Lovro biva opisan kao „*najgoropadniji i najopasnijih od svih*",[167] a njegovi posjedi, kaže, činili su ga još „*drzkijim*".[168] Lovrino ponašanje opisuje kao neposlušno, očijukajući s njemačkim carem i turskim sultanom ne brinući za autoritet kralja kojeg je usputno zvao volom. Ovu epizodu opisuje ukratko, bez kritičkog suda sa jednakim raspletom kao što ga je dala starija historiografija.

[164] Isto, 190.
[165] Vj. Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. IV, 11 .
[166] Isto, 214.
[167] Isto, 200.
[168] Isto.

Ferdo Šišić (1869. – 1940.) bio je centralna ličnost hrvatske historiografije ovog razdoblja i svojim je radom utjecao na njezin razvoj. Bio je je tvorac takozvane Šišićeve škole s velikim brojem učenika, budućih istaknutih povjesničara.[169] Pisao je o raznim razdobljima hrvatske povijesti.

Za razliku od Klaića, Ferdu Šišića ne zanima složenost problema historije kao znanosti, iako spoznaje Bernheimove teze. Prema njegovoj definiciji, historija ili povijest jest znanost o događajima i promjenama među ljudima.[170] Kaže da je historija nauka koja, kao i sve druge znanosti, „pronalazi i iznosi istinu“ [i] Šišić objašnjava važnost jednog čovjeka, a ne samo mnoštva prema kojoj se osoba mora istaknuti kroz povijest da bi se o njoj istraživalo i pisalo.[171] Smatra da nisu sve utjecajne osobe važne za proučavanje, već prilike koje su ih učinile bitnima ili njihovi suradnici koji su im omogućili takav način vladanja. Tako srž povijesti postaju pojedinci, ali i događaji te kulturni aspekti kao što su religija, jezik, običaji i prava.[172]

Šišić navodi važnost objektivizma odnosno tumačenje događaja kroz prošlo razdoblje koje istražuje, a ne sadašnjeg, pogotovo u pronalaženju motiva nečijeg djela. Takav objektivizam ne isključuje ideološko-političku zadaću profesionalne historije. Historija nas uči „*upoznavati velike političke istine što vrijede za sve narode i sva vremena*.“[173] Ona nam omogućuje „*razumijevanje za onu čudesnu cjelinu što je nazivamo socijalnim organizmom“* i pokazuje nam da u njegovu razvoju svaki uzrok slijede neumoljivom nuždom i njegove posljedice, koje potom postaju novim uzrocima“. [174]

Zaključno, Klaić i Šišić nastoje obrazložiti pitanja metodologije profesionalne povijesti u duhu njemačke erudicijsko-genetičke historije. Razlog tome je napredovanje hrvatske historiografije. Novija shvaćanja, kritična prema tradicionalnoj historiji, javljaju se početkom
20. stoljeća tome kako je nužan okret prema istraživanjima društvenih, a ne samo političkih pojava. To je mišljenje izraženije kod Klaića nego kod Šišića koji ostaje u uvjerenju da su

[169] Antoljak, *Renesansa hrvatske historiografije*, 17.
[170] Isto.
[171] Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije I/1* (Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1914), 8.
[172] Gross, *Suvremena historiografija,* 183.
[173] Isto, 11.
[174] Isto.

glavni predmet historijskoga istraživanja politika i država, što pokazuje i svojom istraživačkom praksom.[175]

Obitelj Gorjanski spominje u dvije knjige: *Pregled povijesti hrvatskog naroda* i *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350. - 1416.)*, dok obitelj Iločki spominje samo u u djelu *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. Antoljak tvrdi da je posljednjim djelom obradio i osvijetlio sve probleme i pitanja puna tame i neizvjesnosti hrvatske srednjovjekovne povijesti te da je, sudeći po kompoziciji, načinu obrade, sadržaju, stilu i metodi, to djelo nenadmašno i od trajne vrijednosti.[176]

U radu *Pregled povijesti* ne daje temeljitu analizu spomenutih obitelji. Opisuje samo Nikolu Gorjanskog kao razboritog, ali sebičnog velikaša koji kasnije mučki i izdajnički ubija Karla II. Dračkog.[177]

Kod obitelji Iločkih, po uzoru na mađarsku historiografiju i s obzirom da je poznavao mađarski jezik, ističe postojanje dviju krvno nepovezanih obitelji Iločki. Prvo spominje župana Ugrina od porodice Čak (Czsak), odnosno Iločkih, a zatim Nikolu Iločkog iz porodice Orahovički. Sa sigurnošću tvrdi da druga, „mlađa" porodica Iločkih nisu Mađari, već Slaveni, s obzirom na to da su ih suvremeni talijanski, latinski i dubrovački spisi nazivali Iločki.[178]

U svom radu *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba* prvi detaljno opisuje velikašku obitelj Gorjanski, prikazujući i njihovo rodoslovlje.[179] Šišić govori kako je Nikola Gorjanski bio duša ugarske politike te da je u svemu odlučivao umjesto kraljica.

Dok je Vjekoslav Klaić relativno odstupio od shvaćanja Franje Račkog, Ferdo Šišić, unatoč Klaićevoj *Povijest Hrvata*, nije se pretjerano odvojio od stavova Račkog i njegovog pristupa temi.

Šišić tako piše da „*braću Horvate, biskupa Pavla, i bana Ivaniša broji historija naša medju najvažnije političke ličnosti svoje; prvi se ističe kao osobit diplomat, na čije se riječi pazilo u Budimu.... dok se drugi odlikuje kao hrabar i neustrašiv vojskovođa po mnogobrojnim bojištima talijanskim, hrvatskim, ugarskim i srpskim.*"[180] Prigovara mađarskoj historiografiji

[175] Gross, *Suvremena historiografija*, 186.
[176] Stjepan Antoljak, „ Ferdo Šišić," *Arhivski vjesnik* sv. 33, br. 32 (1989): 125-142, 134.
[177] Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda* (Zagreb: Matica hrvatska, 1962), 121.
[178] Isti, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.*) (Zagreb: Matica hrvatska, 1902), 41.
[179] Isto, 133.
[180] Isto, 97.

jer ih obojicu smatra Mađarima. Smatra da nije rijetkost da su se neke hrvatske obitelji smatrale Mađarima samo zato jer su radile u mađarskom duhu.[181]

Šišić ističe da im se ne mogu pripisati čiste hrvatske težnje jer su i oni htjeli da se Hrvatska i Ugarska ujedine pod anžuvinskom vlašću, odbijajući vlast žena i „*došljaka Nijemca Žigmunda*“ [182] Unatoč tome, Šišić slijedi Račkog i navodi kako „*svestrani odaziv, što su ga oni našli baš kod Hrvata i najsrodnije im braće Srba, nije baš slučajan, već da se on u glavnom temelji na plemenskom srodnom osjećaju*“.[183] Valjalo bi ovdje napomenuti i Šišićevu političku opredijeljenost sem historiografskog gledišta. Ferdo Šišić bio je zastupnik Hrvatsko-srpske koalicije. Njegovo opredjeljenje nije se moralo posve slagati s njegovim mišljenjem, ali morao je pisati u korist svog naroda i domovine.[184] Ulaskom u koaliciju i nastojeći da se nikom ne zamjeri, Šišić je morao tražiti ravnotežu između nekoliko političkih strana. Možemo onda pretpostaviti razlog Šišićevih zastupanja zajedništva Hrvata i Srba koje se temelji na „*plemenskom srodnom osjećaju*“.

U diobi domaćeg i „*inostranskog*“ plemstva, kako ih Šišić naziva, svrstava Gorjanske pod naše, dok strancima naziva samo Celjske.[185] Ipak u svojoj analizi propasti vojvode Hrvoja, optužuje ugarsku gospodu, među njima Gorjanske. Opisuje ih glavnim neprijateljima splitskog hercega koji su bili ogorčeni njegovim posjedima po splitsko i donjo-krajskim područjima jer je više vladao kao samostalni vladar nego vazal. Šišić govori kako je Hrvoje pogriješio kada je doveo Turke u zemlju, ali je bio bolji od većine svojih suvremenika.[186] Piše da je on silovita, samovoljna i lakoumna ličnost koja je svojom osobnošću podsjećala na nekadašnje barbare na rimskom dvoru. Šišić smatra da ako i „*nije bio čovjek salonskih manira, ime mu je slavno i trajno najviše s razloga, što je u potpunom smislu pravi i vjerni predstavnik moćne i neslomljive otporne snage onoga naroda, čiji je sin bio, a to je mukotrpni i prostodušni narod hrvatski.*“[187] Zanimljivo je onda napraviti kontrast prikaza Gorjanskih i vojvode Hrvoja. Hrvoje, koji nikoga ne priznaje nad sobom, podvrgavao se sili po potrebi a

[181] Isto.
[182] Isto.
[183] Isto.
[184] Mira Kolar, „Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911.,“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. 3, br. 1 (2003): 413-433, 431.
[185] Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, 122.
[186] Isto, 237.
[187] Isto.

poslije toga ipak vladao kao slobodan čovjek.[188] Spočitava mu se savezništvo sa Turcima, a opet veliča pobjeda nad Žigmundom i Gorjanskima. Kod Nikole Gorjanskog opet vidimo prikaz njegova junaštva i odanosti dok kod mlađeg Nikole vidimo i njegovu junačku obranu od Turaka, ali i dalje u sjeni „ugarske gospode" koja je krojila njihovu negativnu ulogu u političkom životu.

Na kraju, može se reći da Šišić nije krivca pronašao u vlasteli Gorjanskih koliko u Elizabeti i Žigmundu. Povučen svojim političkog uvjerenja, nastavio je shvaćanje Račkog no međutim Šišić također prekida podjelu na „naše" i „njihove" po porijeklu čime ipak donosi jasniji prikaz pokreta.

Među malobrojnim radovima iz ovog doba koji se bave plemstvom na području današnje Slavonije, posebno mjesto pripada radu **Jurja Ćuka** (1891. – 1972.) „Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestog vijeka" objavljenom u Akademijinoj seriji „Rad" u dva dijela 1924. i 1925. godine.[189] Rad ne predstavlja interpretaciju Gorjanskih, no u kratkim crtama sadrži njihovu posjedovnu interpretaciju, što je svakako zanimljivo za njihovu raspravu.

Ćuk u prvom dijelu rasprave prikazuje plemićke obitelji i rodove i dijeli ih u više skupina prema podrijetlu (domaće i doseljeno) i socijalnom statusu (slobodno i građansko plemstvo). Za svaku obitelj priložena je njena povijest od sredine 14. stoljeća, njeno rodoslovlje, ukoliko ga je bilo moguće rekonstruirati, i navedeni su izvori na temelju kojih se pisalo o pojedinim obiteljima.[190]

Slobodno plemstvo činili su potomci bivših slobodnjaka organiziranih u plemićke rodove, koji su postali vladajućom skupinom u srednjovjekovnoj ugarsko-hrvatskoj državi. [191] Status im se priznavao na području cijele države te su iz njihovih redova popunjavane državne i upravne funkcije. Unatoč imovinskim razlikama, u pravnom pogledu, svi su bili jednako odgovorni kralju. Za razliku od „pravog" plemstva, bili su oslobođeni plaćanja poreza koji su, u zamjenu za vojnu službu, dobivali povlastice i zemlju pa je stoga njihov status proizlazio iz

[188] Isto, 236.
[189] Karbić i Karbić, „Pregled literature," 379.
[190] Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 26.
[191] Ista, „Plemićki rodovi i velikaši slavonskog srednjovjekovlja," u *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, ur. Božo Biskupić, Vesna Kusin, Branka Šulc (Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: Galerija Klovićevi dvori, 2009), 249.

te službe određenoj kraljevskoj utvrdi. Unatoč razlikama, do sredine 14. stoljeća izjednačavaju se s „pravim“ plemstvom i prestaje postojati posebna društvena skupina.

U diobi „domaćeg“ i „doseljenog“ plemstva, Juraj Ćuk uvrštava obitelj Gorjanski pod „doseljeno“ plemstvo. Kaže da su Gorjanski došli razmjerno kasno u požešku županiju, godine 1310., kad je magistar Pavao dobio Drenovac na Orljavi.[192] Pavao je osnivač porodice Banića od Gorjana. Po izumrću dubovačkih Čaka, naslijedili su ih Gorjanski u njihovim požeškim posjedima. Praotac Gorjanskih je župan Ivan, kome je veliki knez Bela godine 1269. godine darovao Gorjane, a praotac cijeloga roda je Družma, po kojem su se nazivali i „od roda Družma".[193]

U drugom dijelu Ćuk daje detaljan topografski opis Požeške županije, od granica županije te posjeda „slobodnog požeškog plemstva“. Tu se spominju Gorjanski gdje se ukratko navodi sudska parnica protiv Pavla Gorjanskog pred kraljičinim sudom.[194] Opisuje ga kao požeškog kaštelana i župana. Ne navodi detaljan razlog i proces sudske parnice, već samo da se ticala cijelog grada. Nadalje, opisuje proširenje posjeda Gorjanskih kojim su 1356. dobili Dubovec i Novo mjesto. Također, Pavao Gorjanski dobiva Drenovac od Karla I. Roberta za svoju vjernu desetogodišnju službu. Ćuk smatra da je takva služba zaslužila i veću nagradu. S obzirom na to da nisu poznate granice tog posjeda, a zna se da nije bio pretjerano velik, Gorjanski postaju najveći posjednici požeške županije.[195]

Treći dio rasprave posvećen je kratkom pregledu političke, upravne i crkvene povijesti Požeške županije.[196] Ovdje Ćuk ukratko opisuje predaju Požege kralju Kartu I. Robertu od Pavla Gorjanskog. Dolaskom Anžuvinaca nastaje preokret u prošlosti požeške županije. Dok su se prije vrhovne jurisdikcije požeške županije vršile bez bana, sada je to slučaj jedino kod ubiranja poreza. Ostalo vrši vlast palatina. Bio je to, bez sumnje, uspjeh požeškog plemstva jer plemstvu nije bilo svejedno hoće li biti pod javnom ili upravom kraljičinih službenika. Vlast bana bila je opsežnija i intenzivnija od palatinske, vršeći fiskalne dužnosti što kraljicama

[192] Juraj Ćuk, „Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestog vijeka,“ *Rad JAZU* 229 (1925): 38-101, 100.
[193] Isto.
[194] Isto, 45.
[195] Isto, 46.
[196] Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 25.

nije bilo osobito po volji.[197] Palatinska vlast u ono doba ponovno je bila u rukama plemića, pa se požeška županija našla izvan kruga ostalih županija.[198]

Ćukova rasprava izrađena je u skladu s postavkama onodobne povijesne znanosti, ali ne i hrvatske historiografije u čijim okvirima predstavlja pionirski pokušaj detaljne obrade povijesti plemstva i s njim vezanih topografskih problema, a ne samo događajnice.[199] Usprkos izvorima koje donosi i istraživanjima izvorne građe, oni i dalje ostaju neobrađeni i polazna točka svih budućih istraživanja plemstva u Slavoniji.[200] Važno je naglasiti prekretnicu s radom Jurja Ćuka jer također u kontekstu istraživanja plemićke obitelji Gorjanski, prvi pristupa Gorjanskim kao obitelj, a ne samo pojedincima. Ćuk je prvo naglasio važnost istraživanja plemstva na području današnje Slavonije. Nažalost. njegov rad ostaje prilično usamljen u tom te daljnjih detaljnijih istraživanja tog doba nema.

Historiografija prve polovice 20. stoljeća nastavila se na prethodno razdoblje i pokušala opravdati svaki pokret u duhu ideje o južnoslavenskom jedinstvu i rodoljublju. Tako su Gorjanski okarakterizirani kao glavni razlog protudvorskog pokreta. Promatrajući ih kroz prizmu pokreta protiv budimskog dvora, kojem se pripisivao naziv „hrvatski“, bez obzira na to kakve su ideje svojstvene njegovim nosiocima, nije se promatrala njihova društvena uloga, već samo politička. Obitelj Iločki koja je smatrana „našima“ našla se u kontekstu spletki i neposlušnosti prema dvoru. Pripisivalo im se slabljenje kraljevske vlasti, svojim djelovanjem. Iznimku ovog razdoblja, čini Juraj Ćuk sa svojim radom „Požeško plemstvo“ koje čini prekretnicu tog razdoblja jer ipak pristupa Gorjanskima kao obitelji, a ne samo kao pojedincima.

Možemo reći da unatoč relativno negativnoj ocijeni spomenutih obitelji, historiografija ovog razdoblja dala je veliki doprinos razradi narativa spomenutih obitelji, kako u političkom i povijesnom, tako i u posjedovnom odnosu. Klaić prvi ne navodi pokret kao izričito hrvatski u čemu ga slijedi Šišić i tako oduzimaju pokretu izrazito hrvatske težnje što predstavlja sasvim novi prikaz protudvorskog pokreta. Time otvaraju vrata za daljnja istraživanja koja slijede u narednom razdoblju.

[197] Ćuk, *Požeško plemstvo*, 96.
[198] Isto.
[199] Karbić, *Plemićki rod Borića bana*, 25.
[200] Karbić i Karbić, „Pregled literature,“ 380.

6. Razdoblje 1945.-1990. o Gorjanskima i Iločkima

U vrijeme kada je hrvatska historiografija trebala doživjeti svoj uspon i izjednačiti se s europskom historiografijom, dogodili su se Prvi i Drugi svjetski rat. Nakon Drugog svjetskog rata, karakteristična je malobrojnost njezinih predstavnika i institucija.[201] Hrvatska historiografija, koja se tada nalazila u socijalističkoj Jugoslaviji, okružena marksizmom, bila je slabija. Shodno tome, nije dala znakove o hrvatskoj samobitnosti u znaku hrvatske državnosti. Brojni povjesničari oslonili su se na razdoblje marksizma onog doba i zataškali srednjovjekovnu povijest hrvatskog naroda u okviru jugoslavenstva i komunizma, prikazujući ga nezamjenjivim i vječnim.[202]

U skladu s time, hrvatska historiografija izašla je iz zapadnoeuropskog historiografskog konteksta, čime je smanjen njen doprinos. Ipak, 1948. godina bila je važna za hrvatsku historiografiju zbog pojavljivanja brojnih raznovrsnih hrvatskih historiografa i publicista. Većina ih je postala zagovornicima marksističke nauke i ušli su u zacrtani krug kreativnih stvaralaca u jugoslavenskoj historiografiji te u srodnim istraživanjima društvenih znanosti. [203] Zbog takvog je pristupa u Hrvatskoj poraslo zanimanje za povijesna pitanja suvremene povijesti naroda i narodnosti Jugoslavije, a učvrstila se i pretpostavka da je to jedini način za razumijevanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Tako i hrvatska historiografija postaje dijelom tog pristupa, što je utjecalo na rad mnogih hrvatskih povjesničara. Taj stav oštetio je naše povjesničare koji su se borili protiv takvog pristupa.

6.1 Prekretnica s radovima Nade Klaić

Razdoblje od 1925. do 1970. predstavlja jednu prazninu i hrvatska historiografija u ovom razdoblju nažalost nema spomena o plemićkim obiteljima Gorjanskim i Iločkim. Možemo reći da nije bilo puno radova o hrvatskoj povijesti koja bi se između ostalog bavila i spomenutim obiteljima. Preokret se događa pojavom radova Nade Klaić.

Svoj dug i iznimno plodan znanstveni rad započela je **Nada Klaić** (1920.-1988.) na zagrebačkom Filozofskom fakultetu i katedri za hrvatsku povijest. Svojim nastavničkim i znanstvenim djelovanjem ostavila je dubok trag u razvoju poratne historiografije o hrvatskom

[201] Magdalena Najbar-Agičić, *U skladu s marksizmom ili činjenicama? Hrvatska historiografija 1945.-1960.* (Zagreb: Ibis grafika, 2013.), 222.
[202] Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 829.
[203] Isto.

srednjovjekovlju.[204] Nastavničke radove temeljila je na vlastitim istraživanjima obuhvaćajući sva razdoblja i širok raspon problematike uspona hrvatske srednjovjekovne povijesti.[205]

U znanstvenom djelovanju 50-ih godina primjetne su etape njezina razvoja i stvaralačka sazrijevanja. Tijekom prvog razdoblja 50-ih godina bila je usmjerena prema proučavanju gospodarskog i društvenog razvoja, što je bilo i u skladu s metodološkim smjernicama poratne historiografije. Postupno se njezino područje istraživanja širilo, kako u analitičkim prilozima tako i u prvim sintezama ili općim pregledima hrvatske srednjovjekovne povijesti.[206]

Temelj njezina tumačenja hrvatske povijesti bio je kritički stav prema izvornoj građi i provjeravanje već izrečenih historiografskih gledišta. Na toj podlozi postupno oblikuje vlastitu koncepciju o hrvatskom srednjovjekovlju.

U svojoj knjizi *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* donosi sva tadašnja istraživanja o hrvatskoj srednjovjekovnoj povijesti, ali unosi i svoj vlastiti koncept.[207] Za razliku od ostalih prethodnika, u svom je radu posebnu pozornost posvetila društvenim razvojima, od političkog okvira, preko društvenog ustrojstva, do kulturnog razvoja i crkvene povijesti.[208]

Godine 1976. objavljuje *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* koji nije koncepcijski skladan kao prvi dio, no njegovi su dijelovi bili iskazani produbljenim shvaćanjima i širim vidokrugom nego u prethodnika.[209]

U drugom dijelu ukratko dotiče vladavinu Gorjanskih, ne obrađujući pritom razdoblje „pokreta“ protiv budimskog dvora, već samo osvrt na Žigmundovu vladavinu. Autorica navodi da je bez obzira na Ludovika i njegov način vladanja, poslije njegove smrti bilo teško naći vladara poput njega koji bi spriječio velikaše u osamostaljenju. Klaić kritizira Žigmundovu politiku i smatra da ga je samo pomoć Gorjanskih i Celjskih spasila.[210]

Kod Gorjanskih ne daje kritičku analizu i osvrt na njihovo djelovanje, već opisuju samo njihovu vjernost anžuvinskoj kući koja je Anžuvince mnogo puta spašavala od nevolja, a kasnije i samog Žigmunda. Ističe diplomatsku važnost Nikole II. Gorjanskog čijim je

[204] Tomislav Raukar, „Nada Klaić, povjesničar hrvatskoga srednjovjekovlja,“ *Croatica Christiana periodica* 12, br. 21 (1988): 197-200, 197.
[205] Isto, 198.
[206] Isto, 199.
[207] Isto.
[208] Isto.
[209] Isto.
[210] Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 65.

posredovanjem Žigmund oslobođen ropstva. Za svoju vjernost dobiva palatinat, poput svog oca, Nikole Gorjanskog.

Nadalje, 1983. godine, Nada Klaić izdaje knjigu *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku* u kojoj je obuhvatila ponešto podrobniju analizu Gorjanskih u kontekstu protudvorskog pokreta. Suprotno ranijim mišljenjima i prikazima obitelji Gorjanski u kontekstu protudvorskog pokreta, Nada Klaić donosi sasvim novi prikaz protudvorskog pokreta.

U prvom dijelu spominje raspravu o kobnom natjecanju Gorjanskih, Koroga i Horvata za vlast. Tako u kratkim crtama opisuje ranu povijest Gorjanskih te njihovu posjedovnu moć. Navodi kako su Gorjanski za vrijeme Anžuvinaca dosegli svoju najveću moć dobivši palatinat kao najodličniju čast u ugarskom kraljevstvu. Objašnjava da je Nikolin položaj uz kraljicu Elizabetu opravdan čin zbog zadržavanja položaja na budimskom dvoru, s obzirom na položaj kakav su imali za vrijeme vladavine Ludovika.

Ključnu raspravu Klaić donosi u drugom dijelu u kojem započinje raspravu o protudvorskom pokretu i razlogu njegovog nastanka. Nada Klaić oštro kritizira svoje prethodnike (Kukuljević, Rački, Klaić i Šišić) navodeći njihovu sklonost vjerovanju kako se radi o hrvatskom buntovničkom pokretu. Klaić tvrdi da nema govora o nacionalnoj pripadnosti pobunjenih velikaša jer oni niti osjećaju niti mogu osjećati političke granice onako kako ih je današnja historiografija krojila, dijeleći velikaše i njihove posjede na „domaće“ i „tuđince“. To potkrepljuje objašnjenjem da je velikašima domovina bila tamo gdje su im posjedi, neovisno o tome jesu li posjede imali na hrvatskom ili ugarskom dijelu.[211] Kao primjer navodi Gorjanske koji su imali posjede s obje strane Drave, u Slavoniji i Ugarskoj. Pojam velikaša u srednjem vijeku Klaić objašnjava kao „*internacionalan*“ jer je takva struktura i velikaškog posjeda.[212] Tako Nada Klaić najviše zamjera Franji Račkom, koji u svom Pokretu predstavlja braću Horvate kao velikaše hrvatskog podrijetla, argumentirajući svoju teoriju o jugoslavenskom protudvorskom pokretu. Također, argumentira Tvrtkovo uplitanje zarad svoje koristi, a ne zbog ustanaka koji privukli Bosnu, kao što je to tvrdio Rački. Klaić traži odgovor na pitanje zašto u hrvatskoj buni nije bilo Hrvata, čime optužuje Račkog da prikriva prave ciljeve urotnika kako bi uvjerio suvremenike da je jugoslavenska ideja stara nekoliko stoljeća.[213] Nada Klaić i Kukuljeviću zamjera uzdizanje Ivana Paližne kao „hrvatskog muža“

[211] Ista, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku* (Vukovar: Gradski muzej, 1983), 100.
[212] Isto, 101.
[213] Isto, 133.

jer je svojim djelovanjem doveo do neprekidnog ratovanja te ističe njegovu ratobornu djelatnost koja je bila jednaka protivničkoj, što ga nije činilo ništa boljim vojnikom ili osobom. Nadalje, teze Vjekoslava Klaića, autorica smatra „*trijeznim*“ razmišljanjem jer se Klaić nije usudio nazvati hrvatskim pokretom, već „hrvatska i ugarska gospoda“.[214] Ne povezuje vransku bunu i Ivana Paližnu s kasnijim djelovanjem braće Horvata te izričito tvrdi da među urotnicima nema Hrvata. Smatra da se Klaić odupire mišljenju Račkog, ali da nije ni otvoreno nastupio protiv njega, čime njegov prikaz bune ostaje „beskrvan“.[215] Nada Klaić nije bila blaga ni prema Šišiću koji se nije oslobodio shvaćanja Franje Račkog niti njegova pristupa temi. Autorica optužuje Šišića da netočno navodi braću Horvate, biskupa Pavla i bana Ivana kao najvažnije ličnosti hrvatske povijesti. Navodi kako je kod Šišića dokaz kako svaki povjesničar svoje teze traži u svom trenutnom političkom uvjerenju.[216]

Nada Klaić se ograđuje od takvih nacionalnih interpretacija i smatra da nacionalna pripadnost nije mogla biti uzrok bune, već dinastička borba za prijestolje. Svi su htjeli isto, a svatko je htio svog kandidata vidjeti na ugarsko-hrvatskom prijestolju. Klaić za glavnog krivca drži kraljicu Elizabetu. Činjenica da su bivši članovi lige bili najviši dvorjanici upućuje na zaključak da se radi o uvriježenim dostojanstvenicima kojima je u prvom redu bilo stalo do svojih časti.[217] Dok je starija historiografija polemizirala oko razloga ustanke bune, Nada Klaić donosi novi zaključak. Naime, onda tvrdi da se kraljica Elizabeta nije odrekla vlasti. Starija historiografija kao jedini cilj navodi skidanje kraljica s vlasti, a ne borbu protiv Elizabete. Autorica smatra da je riječ o nezakonitom vladanju kraljice Elizabete. Navodi kako hrvatske zemlje naziva svojima i dostojanstvenike redom naziva svojim činovnicima pa tako „*u njezinom egoizmu neće biti mjesta za djevojčicu Mariju koja će tek rijetko imati uz sebe ljude koji nisu i majčini pouzdanici.*“[218] Nada Klaić smatra da je Marijina krunidba trebala biti samo pokriće za velike vladalačke planove njezine častohlepne majke što je, po Klaićkinu mišljenju, dovelo Elizabetu do pogibelji u Gorjanima.

Nakon odmicanja od teme u kontekstu protudvorskog pokreta, valja navesti i mišljenje Nade Klaić o velikašima Gorjanskim. Ona ne analizira detaljno njihovu vladavinu, kao što ne daje ni konkretno mišljenje, već ga „provlači“ kroz nekoliko teza, navodeći i mišljenja starije historiografije vezane uz Gorjanske. Za razliku od starije historiografije, koja krivce pronalazi

[214] Isto, 136.
[215] Isto.
[216] Isto.
[217] Isto, 112.
[218] Isto, 114.

u knezovima Gorjanskim, Klaić suptilno optužuje Nikolu Gorjanskog da je zajedno s kraljicom Elizabetom planirao uklanjanje Marije s vlasti.[219] Smatra da je nagovaranje članova lige da spase svoju pravu kraljicu bilo pravo sklapanje ugovora Nikole Gorjanskog s Tvrtkom kako bi ga privukao na Elizabetinu stranu. Tvrtko obećava vjernost svim trima kraljicama, Elizabeti, Mariji i Hedvigi, ne praveći razlike između Elizabete i Marije. Obje ih je nazivao ugarskim kraljicama. Da je Nikola Gorjanski razlog bune, autorica potkrepljuje tezama Vjekoslava Klaića riječima: „*I o neposrednom povodu, Klaić je govorio vrlo jasno. Dao ga je sam palatin*..“[220]

Dok je starija historiografija negativno ocjenjivala razdoblje anžuvinske vladavine pojedinih vladara, Klaić je mišljenja da politika Anžuvinaca prema Hrvatskoj nije bila ubitačna, već vrlo korisna te optužuje Račkog i ostale historiografe koji to niječu i podupiru buntovnike u njihovoj tobože borbi protiv samostalnosti od ugarske krune. Zaključnu ocjenu pokreta Klaić daje vrlo izričito i konkretno. Ocjenjuje da su ponosne glave stupale u smrt, povlačivši za sobom i svoje drugove velikaše, ali i odano plemstvo kojem pred smrt ne preostaje ništa drugo nego prezirati vladara koji ih je doveo do ratišta.[221] Herojska smrt nije junaštvo, već nesposobnost. Mudrijim Klaić, poput Šišića smatra Hrvoja, koji je vješto pognuo glavu pred Žigmunda da bi se prvom prilikom ponovno usprotivio, ali se zato pred smrt mogao pohvaliti da ga Žigmund nije pobijedio.[222]

Iločkih se dotakao i povjesničar **Ivan Jablanović** (1878.-1957.)**.** Proučavao je crkvenu, osobito problem dualističke heterodoksije, političku i društvenu povijest srednjovjekovne Bosne. Također pisao o odnosima Hrvata s Habsburgovcima, velikaškim rodovima, napose o knezovima Bribirskima, Zrinskima i Frankapanima, te seljačkoj buni, Pragmatičkoj sankciji, Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, uporabi hrvatskoga jezika u diplomaciji.[223]

U svom radu „Katarina, kraljica bosanska i „nazovikraljevi“ bosanski“ prikazuje u izrazito lošem svjetlu imenovanje Nikole Iločkog za bosanskog kralja. Jablanović govori kako Matija 1471. godine imenuje Nikolu Iločkog kraljem Bosne, ne upitavši tamošnje velikaše slažu li se s tom idejom, a shodno tome nije tražio ni papin pristanak koji, tvrdi Jablanović, svakako ne bi

[219] Isto, 125.
[220] Isto, 112.
[221] Isto, 138.
[222] Isto.
[223] Zrinka Pešorda Vardić, „Jablanović, Ivan,“ u *Hrvatski bibliografski leksikon*, ur. Trpimir Macan (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005) http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8924 (posjet 9. 9. 2019.)

dobio jer je papa regularnim nasljednicima smatrao samo Katarininu djecu.[224] Epizodu Nikolinog hodočašća u Rim Jablanović opisuje kao izliku da svrgne Kraljicu s vlasti, odnosno da Katarina prizna njegovu titulu bosanskog kralja. Autor piše da je Nikola udario na kraljicu kao na oštru sablju, pa se nakon dugog i žestokog prepiranja morao vratiti kući nedovršena posla, žalostan i osramoćen.[225] Dvije godine kasnije, Katarina piše oporuku kojom planira prepustiti prijestolje svojem nasljedniku, ali tadašnje prilike nisu dozvolile da se njene namjere i ostvare.[226]

6.2 Uloga Elizabete Kotromanić u hrvatskoj historiografiji u kontekstu historiografske ocjene Nikole Gorjanskog

Detaljan i temeljito obrađen rad o ulozi Elizabete Kotromanić u hrvatskoj historiografiji donosi povjesničarka umjetnosti, Ana Munk u svom radu „Kraljica i njezina škrinja-Lik ugarke kraljice Elizabete, rođene Kotromanić (oko 1340.-1387.), u historiografiji i na škrinji svetog Šimuna u Zadru“. Munk prati povijesnu analizu kraljice Elizabete u historiografiji, ali ujedno prelazi iz povijesne na povijesno-umjetničku perspektivu.

Razlog optužbi na račun Elizabete uglavnom su zbog iskrivljenog povijesnog prikaza žena na mjestu kraljica. Elizabeta je uglavnom prikazivana kao „loša majka“ koja je po Klaićkinom mišljenju žeđala za vlašću i nije svojoj kćeri Mariji dopustila da preuzme ulogu nasljednice ugarskog prijestolja.[227] Takvo stajalište možemo pripisati i ranijoj historiografiji koja je vladavinu žena uglavnom prikazivala kao nepovoljnu i zlonamjernu. Hrvatska historiografija ju je formirala takvom uglavnom zbog optužbe za ubojstvo Karla Dračkog. Zbog toga biva smaknuta 1387. godine u Novigradu. Da život nije skončala tako okrutno, možda bi bila prikazana u nešto manje negativnijem svijetlu.[228]

Elizabeta je bila samo jedan od primjera učestalih stereotipa i motiva usmjerene prema ugarskim kraljicama. Radi se o žrtvama propagande usmjerene prema strancima jer su do 16.

[224] Ivan Jablanović, „Katarina, kraljica bosanska i „nazovikraljevi“ bosanski (1463-1478),“ *Napredak. Glasilo hrvatskog kulturnog društva „Napredak“ u Sarajevu* 6, br. 1-2 (1931): 6-9, 9.
[225] Isto.
[226] Isto.
[227] Munk, „Kraljica i njezina škrinja,“ 97.
[228] Isto.

stoljeća sve ugarske kraljice bile strankinje.[229] Takvom stajalište možemo uočiti i kod odnosa prema Gorjanskima.

Pripisivali su joj i osjećaje kompleksa zbog manje vrijednosti svog skromnog podrijetla. Obzirom da se Elizabeta sa trinaest godina udala za Ludovika, a sa četrdeset i dvije umrla, možemo reći da podrijetlo više nije bilo važno i da se Elizabeta jezikom i kulturom prilagodila dvoru. Shodno tome, kao ugarsko-anžuvinska kraljica štitila je interese krune.

Takvim negativnim stavom prema Elizabeti, ocijenjen je i Nikola Gorjanski kojem je Elizabeta dopustila da misli umjesto nje. Mnogi su hrvatski plemići poprijeko gledali kombinaciju vladavine suknje i mađarskog donošenja odluka.[230] Sasvim je razumljivo da je Elizabeta našla oslonac u Gorjanskom jer je on bio najveći Ludovikov oslonac i njegove politike. Logično je da za saveznika odabrala lojalnog palatina i najviše rangiranog dužnosnika na dvoru i to upravo iz Slavonije jer su joj upravo slavonski plemići zadavili najviše muka i htjeli je svrgnuti s vlasti.[231]

Elizabetin cilj bio je postaviti Mariju za kraljicu s čime bi osigurala nastavak dinastije. Odgađanje Marijine udaje za Žigmunda Luksemburškog nije rezultat slabih odluka, već osjećaj da Elizabeta ima dovoljno saveznika da protjera Žigmunda koji je svoje pravo na krunu zatražio na čelu svoje vojske.

Možemo reći da Nada Klaić daje najopsežniju analizu kraljice Elizabete, ali na kraju nudi pojednostavljeno rješenje o Elizabetinoj žudnji za vlašću čime odbija Mariji dopustiti da preuzme njenu ulogu. Važno je napomenuti ipak Elizabetinu dužnost kao anžuvinske kraljice i okolnosti u kojima se tada nalazila gdje je jedino logično rješenje bilo da nastavak dinastije osigura kroz Mariju na čelu Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.

Može se stoga zaključiti da se s Nadom Klaić događa prekretnica u prikazu protudvorskog pokreta. Nada Klaić odmaknula je od svojih prethodnika u ocjenjivanju pokreta, ističući pritom glavne razloge njihova ustanka koje je starija historiografija vješto prikrivala i tako nam donosi sasvim novi prikaz pokreta. Sa Nadom Klaić javlja se prekretnica u shvaćanju plemićkih velikaša i odbija ih staviti u kontekst „naših“ i „njihovih“ jer nacionalna osnova nije mogla biti temelj pokreta niti su to pojedini velikaši osjećali. Svoj zaključak o Gorjanskima

[229] Isto, 96
[230] Isto, 98.
[231] Isto.

daje jednako kao i starija historiografija, samo ne toliko izričito poput svojih prethodnika. Nikolu Gorjanskog smatra odgovornim za nastali pokret i navodi njegove urotničke radnje. Razlog tome vjerojatno je Klaićkina osuda kraljice Elizabete čime Nada Klaić ne precizira Gorjanske kao strance već kao urotnike koji su manipulirali Elizabetom s ciljem da Mariju maknu sa prijestolja.

6.3 Kratak pregled novije hrvatske historiografije o Ivanu Paližni u kontekstu protudvorskog pokreta

Dakako koristan rad u interpretaciji Gorjanskih kroz hrvatsku historiografiju donosi **Neven Budak** u svom radu „Ivan od Paližne, prior vranski, vitez sv. Ivana“ . Važno je napomenuti da rad odmiče od naše teme, ali donosi također novu interpretaciju protudvorskog pokreta koja nam je važna za daljnju raspravu o Gorjanskima. Budak ne opisuje njihovu vladavinu, ali se osvrće na „iskrivljen“ prikaz priora vranskog, Ivana Paližnu kojeg je starija hrvatska historiografija pretjerano prikazivala kao nacionalnog heroja u borbi za nacionalno oslobođenje i južnoslavensko ujedinjenje.[232] Promatran je također i kao svojevrsna protuteža Nikoli Gorjanskom. Budak ne odbacuje utjecaj Gorjanskih u ulozi kraljičinih ljubimaca koji su bili povod urotnicima za bunu, no smatra da je objektivno reći da je Paližna bio prvi među onima koji su skrivili dugogodišnji građanski rat u Hrvatskoj, izgubivši tako Dalmaciju.[233] Dakako, ne osporava viteško hrabrost i sposobnost da se od sitnog plemića uzdigao do vranskog priora i hrvatskog bana. U novijim istraživanjima o prioru vranskom, Ivanu od Paližne, nalazi se i rad **Hrvoja Gračanina** iz nešto kasnijeg razdoblja nego ovog, koji se nastavlja na Budakov rad uključujući i njegove teze i donosi historiografski prikaz Ivana od Paližne. Gračanin također prikazuje i stariju hrvatsku historiografiju koja je prije svega sagledavala Ivana Paližnu u okviru takozvanog protudvorskog pokreta, pri čemu je osobit naglasak stavljen na njegovo savezništvo s bosanskim kraljem Stjepanom Tvrtkom I. u duhu ideje o južnoslavenskom jedinstvu i rodoljublju (Rački, Kukuljević Sakcinski, Klaić, Šišić) koje se odlično uklapalo i u isticanje Paližne kao Hrvata.[234]

Gračanin uspoređuje stariju historiografiju, koja je imala vrlo povoljno mišljenje o Paližninoj bojovnosti i hrabrosti na bojnom polju (Rački, Kukuljević Sakcinski, Klaić), s Budakovom koja naglašava i njegovu ratničku, odnosno nasilničku ćud, ali i vojnu sposobnost. Ovaj

[232] Budak, „Ivan od Paližne,“ 69-70.
[233] Isto.
[234] Gračanin, „Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji,“ 262.

prikaz ukazuje na to da je hrvatska historiografija gledala na protudvorski pokret u odnosu na Gorjanske. Prijašnji su historiografi razlog nalazili u Paližninoj nespremnosti da se podvrgne ženskoj vladavini i utjecaju kraljičinih ljubimaca, odnosno Nikole Gorjanskog (Rački, Kukuljević Sakcinski), što se ne odbacuje ni danas (Budak), no prednost se daje osobnom koristoljublju (Budak).[235]

Može se zaključiti da je ovo razdoblje dalo vrijedan doprinos u kojem dolazi do bitnih promjena u razumijevanju povijesti Iločkih i Gorjanskih. Premda nema velikog interesa za njihov povijest, ipak istaknuti pojedinci nam donose sasvim nove povijesne činjenice i stvaraju temelje za povijesne narative ovih obitelji.

Valja istaknuti da je ovo razdoblje, u usporedbi s prethodnom historiografijom, dalo sasvim novi pregled povijesti u kontekstu protudvorskog pokreta. Dok je starija historiografija izrazito povoljno opisivala protudvorski pokret i argumentirala to borbom za hrvatskim osamostaljenjem i jugoslavenskim zajedništvom, historiografija ovog razdoblja, predvođena Nadom Klaić, donosi sasvim novu objektivnu ocjenu ovog pokreta. Obitelj Gorjanski i Iločki se ne promatra kroz nacionalnu osnovu već se gleda njihova politička i društvena uloga u kraljevstvu.

Nažalost, premalo je stranica posvećeno spomenutim obiteljima u ovom razdoblju za konkretnu ocjenu njihova djelovanja u hrvatskoj povijesti.

7. Razdoblje od 1990. do danas o Gorjanskima i Iločkima

Tijekom posljednja dva desetljeća hrvatska historiografija doživljava snažan razvoj kada je riječ o strukturi, broju istraživača (povjesničara-znanstvenika), širenju mreže studija povijesti i znanstvenih povijesnih instituta, kao i povećanju broja znanstvenih i stručnih časopisa te izdavača povijesne literature, od znanstvene preko popularno-povijesne i publicističke do udžbeničke.[236] Promijenio se način financiranja znanosti u Hrvatskoj. Tako se umjesto financiranja institucija i velikih znanstvenih programa, prešlo na financiranje manjih pojedinih projekata na kojima su sudjelovale veće ili manje grupe znanstvenika. Njihovim financiranjem povećao se broj magistranata i doktoranata, a samim time su i mladi

[235] Isto, 263.
[236] Damir Agičić, *Hrvatska Klio*: *o historiografiji i historičarima* (Zagreb: Srednja Europa, 2015), 39.

zapošljavani na radna mjesta znanstvenih novaka.[237] Ključna godina za nastajanje novih promjena, koje najprije obuhvaćaju povijest u školskom sustavu, bila je 1999. godina. Promjene se događaju i na sveučilištima. Razlog tomu bile su tadašnje političke situacije. Tijekom devedesetih se godina javlja snažna revizionistička tendencija, osobito vidljiva u tekstovima o suvremenoj povijesti. Iako se promjene događaju neposredno nakon završetka Domovinskog rata (1995.), do značajnih promjena dolazi nakon Tuđmanove smrti i pobjede demokratske oporbe 2000. godine.[238]

Dok se 1990. godine povijest mogla studirati samo na filozofskim fakultetima u Zagrebu i Zadru, danas se povijest može učiti na devet mjesta, a doktorski studij na četiri mjesta.

Teško je odgovoriti na pitanje zašto je devedesetih došlo do eksplozije znanstveno-nastavnih institucija na području povijesti. Moguća su dva razloga. Prvo, Hrvatska u potrazi za vlastitim identitetom, želeći se riješiti starog nasljeđa (socijalističkog i jugoslavenskog), vrijeme posvećuje historiografiji i širi nastavu povijesti na sveučilišnoj razini.[239] Drugi razlog može biti osobna taština i korištenja mogućnosti da se u tzv. decentralizaciji ugrabi dio kolača na račun državnih sredstava.[240] Tijekom osamostaljenja Hrvatske postojao je jedan veliki državni institut za istraživanje suvremene povijesti, a zvao se Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, a sličan takav regionalni Institut postojao je i u Slavonskom Brodu.[241] Posljednjih desetak godina postaje najveća znanstveno-istraživačka institucija hrvatske historiografije. Godine 1990. nosi naziv Institut za suvremenu povijest, a 1996. mijenja ime u Hrvatski institut za povijest. Brodski centar za povijest Slavonije i Baranje prestaje postojati 1991., ali se povijesni institut ponovno osniva 1996. kao Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog Instituta za povijest.[242]

7.1 Osnivanje Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

Tijekom 1995. u Slavonskom Brodu pokreće se ideja o osnivaju nove znanstvene jedinice regionalnog karaktera iz područja povijesnih znanosti. Uz suglasnost Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske, 4. lipnja 1996. osniva se Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu.

[237] Isto.
[238] Isto.
[239] Isto, 43.
[240] Isto.
[241] Isto
[242] Isto.

Temeljna zadaća bila je istraživanja prošlosti istočne Hrvatske (Slavonije, Srijema i Baranje). Prostor Slavonije, Srijema i Baranje uglavnom je u starijoj historiografiji bio zanemaren barem poglavito u proučavanju plemstva. Tako da je ideja za osnivanjem podružnice bila izrazito potrebna. Glavni cilj je unaprjeđenje suvremenih metoda povijesne znanosti i znanstvenog istraživanja na prostoru Slavonije, Srijema i Baranje pri čemu se gleda povijest i u kontekstu nacionalne povijesti i povijest okolnih zemalja s kojima ove hrvatske pokrajine bile i danas jesu u bliskim vezama i doticajima. Istražuju se sva povijesna razdoblja, a također nastoji se obuhvatiti i kulturna, socijalna, demografska, vojna, crkvena i gospodarska povijest

Važno je napomenuti i Časopis Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest *Scrinia Slavonica* koji izlazi jednom godišnje i objavljuje radove posvećene povijesti Slavonije Srijema i hrvatskog dijela Baranje. Časopis se osniva radi potrebe objavljivanja istraživačkih studija i povijesne građe. Objavljuju se i prijevodi članaka i prikazi knjiga čime se nastoji pratiti povijest susjednih krajeva kao što su Mađarska, Srbija i Bosna i Hercegovina. Razlog tome je jer su ti prostori tijekom nekoliko zadnjih stoljeća neprestano bili obuhvaćeni različitim uzajamnim vezama i odnosima pa se i interesi i rezultati njihovih modernih historiografija u znatnoj mjeri preklapaju. [243]

Osnivanjem podružnice i pokretanjem časopisa, javljaju se prvi radovi posvećeni plemićkim rodovima kako ostalim tako i Gorjanskim i Iločkim. Također javlja se interes proučavanje plemstva prostora Međuriječja (prostor današnje Slavonije, Srijema i Baranje) koji je uglavnom u starijoj historiografiji bio zanemaren. Tako bilježimo radove: Stanka Andrića, Marije Karbić, Davora Salihovića, Krešimira Regana i ostalih.

7.2 CEU (CEU, eng. Central European University)

Danas je Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta relativno čvrsto strukturirana organizacijska jedinica koja ima jedinstveno rukovodstvo s manjim ovlastima i financijskim mogućnostima nego povijesni odsjeci na možda drugim inozemnim sveučilištima.[244] Tako je u Hrvatskoj godišnje objavljeno stotinjak ili nešto više knjiga historiografskog karaktera, a posljednja dva

[243] Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, http://hipsb.hr/o-podruznici/povijest/ (posjet 9.9.2019.)
[244] Isto, 44.

desetljeća znanost su financirali znanstveni projekti. Sve više brojimo doktorate i temeljnije kvalifikacijske znanstvene radove, uglavnom na području suvremene povijesti.[245]

Razlog tomu Budak vidi i u korištenju stipendija u inozemstvu sedamdesetih godina. Detaljnu i podrobniju analizu donosi u svom radu „Hrvatska historiografija nakon 1990“ koji se osvrće na rad djelatnika s Odsjeka za povijest, Filozofskog fakulteta u Zagrebu.[246] Pojavio se sve veći interes za odlaskom u Mađarsku zbog američkog Srednjoeuropskog sveučilišta koje nudi poslijediplomske studije iz povijesti i srednjovjekovnih znanosti, dok je pao interes za Francuskom.

Odlaskom u Budimpeštu, brojni povjesničari dolaze u doticaj sa mađarskom historiografijom i izvorima ali i novim metodološkim pristupima. Zbog prisutnosti mađarske historiografije, mijenja se pristup prema spomenutim obiteljima pa se tako Gorjanski i Iločki spominju u pozitivnijem svijetlu, ali i u kontekstu društvenih okolnosti, a ne samo političkih. Ponovno se javlja interes za učenjem mađarskog jezika radi korištenja mađarske historiografske literature i to se odražava u hrvatskoj historiografiji, primjerice u radovima Stanka Andrića i Marije Karbić.

Moderna hrvatska historiografija o obiteljima Gorjanski i Iločki zasigurno najviše bilježi radove povjesničara **Stanka Andrića.** Doktorsku disertaciju pod naslovom „The miracles of St. John Capistran – historical and textual analysis“, u kojoj ne obrađuje obitelj Iločki, ali ih navodi kao važne aktere oko djelovanja Sv. Ivana Kapistrana, obranio je 1998. godine na Odsjeku za srednjovjekovne studije Srednjoeuropskog sveučilišta (*Central European University*) u Budimpešti. Andrić se bavi srednjovjekovnom poviješću sjeveroistočnih hrvatskih pokrajina, ponajprije crkvenom i kulturnom poviješću, te poviješću naselja i plemićkih obitelji.

Može se reći da je Andrić prvi u hrvatskoj historiografiji koji je opsežnije i temeljitije obradio obitelj Gorjanski i bavio se suvremenim narativnim vrelima koja govore o Gorjanskima, ali i pojedinim iznimno zanimljivim spomenicima poput nadgrobne ploče Nikole starijega i pariške grbovnice Nikole mlađega.

[245] Isto.
[246] Neven Budak, „Hrvatska historiografija nakon 1990.- Pokazatelji s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,“ *Historijski zbornik* 56-57 (2003-2004): 91-110.

Andrić u svojim radovima „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“ i „Velikaška obitelj Gorjanski i Hrvatsko Kraljevstvo“ donosi kratak pregled povijesti obitelji Gorjanski i opisuje kako su stjecali posjede u Vukovskoj županiji. Također, ističe važne pojedince obitelji Gorjanski i njihove sudbine.

Donosi genealogiju obitelji koristeći relevantne izvore iz mađarske historiografije, koju smatra zaslužnom za detaljno istraživanje Gorjanskih, kritizirajući hrvatsku historiografiju koja je tome dala vrlo malo doprinosa. Andrić navodi da su Gorjanski potekli iz Čongradske županije zbog imena tamošnjeg mjesta Dorozsma i latinskog naziva Gorjanskih. Navodi kako se rod Dorozsma pojavljuje mnogo prije, točnije u darovnici kralja Gejze I. iz 1075. godine u kojoj se spominju braća Beche i Drusba.[247] Ime Drusba je predstavljalo nečije osobno ime koje je postalo naziv za cijeli rod. Andrić ispravlja Kukuljevićevu tezu navođenja oblika Drusma kao Druzba/Družina. Kaže da je riječ o *družьbi*, koja na slovačkom ili poljskom može značiti „djever, svat“.[248]

Andrić ne daje konkretne kritičke analize članova obitelji Gorjanski. On tek ponegdje navodi Nikolu Gorjanskog kao sposobnog i izuzetno moćnog, bogatog velikaša onog doba, čemu svjedoče i darovnice. Prikazuje povijest velikaške obitelji Gorjanski od njezina stjecanja posjeda u Vukovskoj županiji i posljedičnog odvajanja od roda Dorozsma iz Čongradske županije do izumiranja u muškoj liniji u prvoj polovici 16. stoljeća. U kratkim se crtama opisuju političke aktivnosti i sudbine istaknutih pojedinaca iz obiju glavnih loza Gorjanskih, “palatinske” i “banske”.

Ipak, Stanko Andrić „prigovara“ javnim predodžbama i stereotipima o glavnim akterima na suprotstavljenim stranama koje bi bilo moguće podrobnije istraživati i iz vizure imagologije.[249] Posebno naglašava svoje neslaganje s pisanjem Račkog o Gorjanskima u svom djelu „Pokret na slavenskom jugu“. Smatra da je riječ o pristranim interpretacijama koje teže „hvalisanju“ naših pobunjenika kao nacionalnih heroja u borbi protiv ugarske vlade. Takva stereotipna interpretacija nastavila se i na ostale članove loze Gorjanski, a ne samo na dvojicu palatina, Nikolu starijeg i mlađeg. Takav negativan stav prenosio se i na ostale historiografe zbog ondašnjih događaja oko ubojstva Karla Dračkog i sa simpatijama prema poraženom protudvorskom pokretu Horvata i Paližne, a s čvrstom podrškom koju su

[247] Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti,“ 12.
[248] Isto.
[249] Isto, 7.

Gorjanski davali kralju Žigmundu i u njihovu navodnu manipulaciju kraljem i golemu materijalnu korist koju su iz toga za sebe izvlačili.[250]

Negativnu interpretaciju Gorjanskih Andrić kritizira i u likovnim djelima. Za primjer daje likovni rad Otona Ivekovića koji uljem na platnu prikazuje "Bitku kod Gorjana 1386. godine" (započeta 1901. i dovršena 1907.), a koja se sada nalazi na istaknutom javnom mjestu u Đakovu. Na toj je slici u liku starijega Nikole Gorjanskoga zapravo portretiran, u hrvatskoj javnosti naširoko omraženi hrvatski ban, mađarski grof Károly Khuen-Héderváry.[251]

Također, Andrić ispravlja teze određenih povjesničara koji Nikolu Gorjanskog nakon lišavanja palatinske vlasti ne navode kao bana Hrvatske i Dalmacije osim povelje kraljice Marije izdane u Budimu 2. listopada 1385. gdje je sa banskim naslovom i dočekao svoj kraj u Gorjanima.[252] Razlog tome Andrić nalazi u glavnim pobornicima napuljske dinastije, vranskog priora Ivana od Paližne i braći Horvati. Nikolu su doživljavali kao svog ključnog protivnika, a njihov je utjecaj u Hrvatskoj bio prevelik, uz sve konkretniju pomoć bosanskog kralja Tvrtka I. Zbog toga je i hrvatskim historiografima nemoguće pronaći podatak da je Nikola Gorjanski stariji potkraj života bio hrvatski ban. Andrić dio objašnjenja vidi u tome što se u hrvatskim radovima od Račkoga nadalje ponavlja tvrdnja da je Karlo II. Drački imenovao hrvatskim banom priora Ivana od Paližne, koji je onda bio ban još za života Nikole Gorjanskoga. U stvarnosti, među sačuvanim poveljama Karla Dračkog, nema traga takvu imenovanju, a Paližna se pouzdano pojavljuje s banskim naslovom tek od siječnja 1387.

Stanko Andrić temeljito se bavio i obitelji Iločki. Napisao je nekoliko radova o Iločkima: „ Oporuka Nikole Iločkog iz 1471.", *Čudesa Svetog Ivana Kapistrana*, „Od Iloka do Rima: talijansko putovanje Nikole Iločkoga", *Potonuli svijet: Rana povijest Iloka i Iločkih*, „Novi prilozi istraživanju Iločkog statuta iz 1525.".

Andrić se u početku dotiče posjedovne moći velmoža Iločkih, ali samo do vladavine Nikole Konta. Osvrće se na ranu povijest Iloka i obitelji Iločki. Tako opisuje „prve" Iločke od roda Czsak, zatim „druge" Iločke, koji su ujedno i tema ovog rada. Andrić započinje priču o najstarijem poznatom pretku Gugu iz 13. stoljeća, a nastavlja o njegovom sinu Lovri Totu ili Slavenu i njegovu stjecanju Orahovice iz čega proizlazi naziv Orahovački. O grani Iločkih,

[250] Isto, 27-28.
[251] Isto, 28.
[252] Isto.

koja je kasnije proizašla iz grane Orahovačkih, Andrić govori da su najmoćniji velmoži kasnosrednjovjekovne Ugarske.[253]

Nadalje, Andrić nastavlja pisati o Nikoli Kontu i njegovom dobivanju posjeda Hlohovec, za koji kralj Ludovik ističe da je riječ o zasluženom daru koji je Nikola zaslužio svojom revnošću jer mu je još od dječačke dobi stajao na raspolaganju. Zbog svojih vojnih i diplomatskih pothvata, Ludovik ponovno obdaruje Nikolu Konta i njegovu braću, a ovog puta posjedom Palot u vespremskoj županiji. Andrić tvrdi da Nikola Kont pri kraju svog života doživljava jasan pad u nemilost, što krnji njegov sjajan tijek karijere. To je imalo negativne posljedice i za njegove sinove jer, za razliku od oca, nisu vršili nikakve državne službe.[254] U ovom djelu Andrić se kratko dotiče i protudvorskog pokreta koji se u manjoj mjeri odnosi i na Iločke. Govori kako je tim pokretom zahvaćen i grad Ilok. Andrić spominje i junačko držanje mlađeg Nikole Gorjanskog koji je s vojskom krenuo preko Dunava u Srijem i tamo potjerao Ivaniša Horvata i Ilok koji je tada pripadao unucima Nikole Konta. Ivaniš Horvat osvaja to svojom „silom i lukavštinom", opisuje Andrić. Gorjanski tada pobunjenicima otima utvrdu Ilok, a nije poznato gdje su tada bili smješteni sinovi Nikole Konta. Andrić tvrdi da su Iločki tada založili Ilok Gorjanskima. U to je vrijeme pronađena listinu koja govori o već pokrenutoj parnici između Iločkih i Nikole Gorjanskog. Bartol, sin Nikole Konta, zalaže određene posjede Nikoli Gorjanskom. Kako sljedećih godina nije vratio pozajmljeni novac niti je založene posjede prepustio Gorjanskima, Nikola Gorjanski nakon protudvorskog pokreta protiv njega pokreće parnicu. Nije poznat tijek parnice, ali kasnija posjedovna povijest pokazuje da su Iločki ipak uspjeli iskupiti svoje posjede.[255]

Daljnji tijek povijesti Iločkih Andrić donosi u djelu „Od Iloka do Rima: talijansko putovanje Nikole Iločkoga". U ovom radu poglavito opisuje djelovanje Nikolina praunuka, Nikole Iločkog koji je, tvrdi Andrić, bio jedan od najmoćnijih ugarsko-hrvatskih velikaša na izmaku srednjeg vijeka.[256] Govori kako je bio najutjecajniji velikaš i najveći zemljoposjednik u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Od svih njegovih titula, ističe i onu kraljevsku koja je, prema Andriću, bila samo nominalna.[257] Unatoč tome, autor ne osporava način na koji je Nikola kraljevao, odnosno sjaj kakav je Ilok imao u njegovo doba, a tamo je bila smještena i

[253] Stanko Andrić, *Potonuli svijet*: *Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest-Podružnica, 2001), 126.
[254] Isto, 136
[255] Isto, 140.
[256] Stanko Andrić, „Od Iloka do Rima: talijansko putovanje Nikole Iločkoga," *Hrvatska revija* 1 (2015): 54-61, 55.
[257] Isto.

njegova kraljevska rezidencija. Kovao je svoj vlastiti novac i izdavao kraljevske povelje. Shodno tome, Andrić smatra da sjaj grada Iloka opada u vrijeme vladanja Nikolina sina Lovre.

Andrić „prigovara" hrvatskoj historiografiji koja nije sustavno i podrobnije istraživala ovu porodicu i njene najvažnije članove. Glavni doprinosi su iz mađarske historiografije. Stanko Andrić smatra da bi o Nikoli Iločkom, s obzirom na njegovu utjecajnu povijest i moć, trebalo posvetiti iscrpnu biografiju književnog opsega u kojoj bi se osvijetlili svi aspekti života i djelovanja te iznimne osobe s razmeđa srednjeg vijeka i renesanse.[258] Andrić se slaže da postoje velike praznine u proučavanju ovog roda te da je potrebna rekonstrukcija hrvatske historiografije.

Nadalje, Andrić opisuje epizodu Nikolina putovanja u Rim, koju je prethodno podrobnije istražio povjesničar Mladen Radić, o kojem će više riječi biti u nastavku ovog rada.

Andrić kao razlog Nikolina odlaska u Rim navodi želju za tjelesnim ozdravljenjem i motivacijom za hodočašće. Kralj Nikola je od 1456. godine u vlastitom gradu Iloku imao vrlo aktivno hodočasničko stjecište. Riječ je o grobu talijanskog fratra Ivana Kapistrana u franjevačkoj crkvi, koji je u to vrijeme diljem Ugarske bio na glasu kao čudotvorno mjesto, a Nikola je usrdno pomagao da se još više pročuje.[259] I sam Kapistran, navodi Andrić u knjizi „Čudesa Sv. Ivana Kapistrana" , u svojim pismima papi govori o Nikoli Iločkom kao jedinom ozbiljnom kandidatu za Hunyadijeva nasljednika.[260]

Doprinos istraživanju povijesti hrvatskog plemstva, pretežito na području današnje Slavonije, dala je **Marija Karbić** koja je i autor prve već moderne studije o plemstvu Međuriječja, prostora kojem pripadaju i Gorjanski i Iločki.

Karbić smatra da je u hrvatskoj historiografiji interes za istraživanje plemstva prisutan još od Ivana Lučića Luciusa, ali uglavnom na području srednjovjekovne Hrvatske. Tako su predmet istraživanja većinom bile velikaške obitelji Šubića, Krbavskih, Nelipića, Frankopana i Blagajskih. S druge strane, događanjima vezanim uz plemenite rodove slavonskog srednjovjekovlja u hrvatskoj historiografiji nije poklonjena dovoljna pažnja.[261] Tako u svom

[258] Isto, 56.
[259] Isto, 57.
[260] Stanko Andrić, *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana- povijesna i tekstualna analiza* (Slavonski Brod-Osijek : Hrvatski inst. za povijest - podružnica Slav. Brod, Matica hrv., 1999), 61.
[261] Karbić, „Plemićki rodovi," 247.

radu zajedno s **Damirom Karbićem** donosi „Pregled literature o plemstvu na području Slavonije, Srijema i Baranje tijekom srednjega vijeka“ u kojem kao predmet historiografskog interesa prikazuju plemstvo današnje Slavonije. Ističu i velikaške obitelji Gorjanski i Iločki te navode historiografiju koja se bavila njihovom poviješću. Rad ne predstavlja potpuni prikaz historiografije u kojoj se može čitati o zadanim velikašima, ali se pronalaze korisni podaci za daljnje istraživanje Gorjanskih i Iločkih.

Kratkog prikaza literature o Gorjanskim i Iločkim Marija Karbić dotiče se i u svojoj knjizi *Plemićki rod Borića bana*. Malo podrobnije o obiteljima Gorjanskim, Karbić piše u svom radu „Plemićki rodovi i velikaši slavonskog Sredozemlja“. Autorica transformaciju od ustanove lokalnog plemstva do lokalnog organa centralne vlasti pripisuje Žigmundovoj vladavini. Dok su do Žigmundova vremena županijske vlasti imale pravo prema nalogu kralja provoditi istragu, sada su mogli voditi i sudske postupke u slučaju nasilnih djela.[262] Uloga županije porasla je i u vojnom smislu. Tako se u drugoj polovici 13. stoljeća ističu pojedine obitelji i pojedinci koji su svojedobno bili među najmoćnijim ljudima Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva. Među njima, u kratkim crtama, autorica navodi i obitelj Iločki i Gorjanski. Tako u prvi plan tog rada dolazi mlađi Nikola Gorjanski. Karbić navodi kako se radi o najvjernijem pristaši kraljice Marije i njena muža, kralja Žigmunda Luksemburškog. Piše o njegovim vojnim uspjesima, ali i diplomatskim odlikama. Njegovu moć pripisuje velikim posjedima koje je stekao njegov otac Nikola Gorjanski, koje su Nikola mlađi i njegov brat Ladislav još uvećali.

Također, ukratko spominje i Iločke. Kao najvažnije članove obitelji ističe Nikolu Iločkog i njegova sina Lovru. Karbić u spomenu Nikoline krune za kralja Bosne iznosi mišljenje da se ne radi samo o formalnoj prirodi krune, već da je Nikola i postupao kao nezavisni vladar na teritoriju zbog čega kralj Matija Korvin nije imao snage da mu oduzme Bosnu. [263]

Vrlo koristan rad u interpretaciji krune Nikole Iločkog donosi povjesničar **Davor Salihović** koji u svom magisterijskom radu na CEU u Budimpešti „Nicholas of Ilok’s kingship in Bosnia 1471.-1477.“ donosi zanimljivu epizodu Nikoline krune i njegova značaja. Može se reći da je to prvi rad hrvatskih povjesničara koji se temeljito posvećuje epizodi Nikoline krune nad Bosnom i općenito Nikolinu životu. Detaljno opisana analiza podrazumijeva ispitivanje šire suvremene političke situacije unutar Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva, njegove vanjske

[262] Isto, 252.
[263] Isto, 253.

politike, posebice one koje se odnose na Bosnu i obrambeni sustav, kao i Nikolinu političku karijeru, put do kraljevstva i njegove osobne odnose prema samom kralju.

U prvom poglavlju ističe dosadašnje teze o Nikolinoj kruni. Tako kao glavna prethodna učenja ističe kako je Nikolina kruna bila je prije svega rezultat domaće politike Matije Korvina zarad smirivanja pobune iz 1471. godine.[264] Kraljevstvo i vladavina, bili su definirani dokumentom koji određuje Nikolinu vjernost prema Elizabeti (Matijinoj majci) i samom Matiji pri čemu je kraljevstvo imalo samo simboličnu važnost. Prethodna učenja kao što smo već naveli u ranijoj historiografiji naveli, mišljenja su da je Nikola je uglavnom bio potpuno pasivan i njegova je vlast bila neuspješna, a odluka Matijina da učini Nikolu kraljem bila isključivo rezultat Matijine osobne politike koja je nastojala smiriti starog i nepouzdanog velikaša.[265] Smatrali su Nikola nikada nije vladao Jajcem ili bilo kojim bosanskim teritorijem izvan male enklave na sjeveroistoku koju su definirale okolice Teočaka i osmanske granice u Zvorniku.[266] Za stariju historiografiju, Nikolino kovanje vlastitog novca i način na koji je vladao svojim kraljevstvom „kao svojim privatnim imanjem“, predstavljalo je samo jednu zanimljivu epizodu biografske važnosti za Nikolu Iločkog.[267]

Za potpuno razumijevanje Nikolina stjecanja kraljevstva 1471. godine, Salihović drži da se to mora promatrati i iz osobnije perspektive. Osim političko - administrativne i pravne osnove, postoje i brojni drugi čimbenici koji su rezultirali krunidbom Nikole. To su osobni odnosi Nikole i Matije kako na političkoj tako i na intimnijoj razini, Nikolin uspon, njegova istaknutost, uloga u upravi Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, značaj u desetljećima neprestanih svađa vezanih uz prijestolje, osobne ambicije, ulogu u Matijinom ranom kraljevstvu i tako dalje.[268]

Autor opisuje Nikolin uspon, povezujući ga s Ivanom Hunjadijem koji će detaljnije obrazložiti prirodu njihova odnosa, odnosno Nikolinu osobnost. Ivan Hunjadi bio je familijar obitelji Iločki, točnije Nikolina starijeg brata Stjepana.[269] Bez obzira na njihovu blisku suradnju tijekom dužeg niza godina, njihovi su se interesi očito razišli ubrzo nakon što je Hunjadi preuzeo vlast i kad je Nikola čak 1446. godine sklopio sporazum o međusobnoj

[264] Davor Salihović, „An interesting episode: Nicholas of Ilok's Kingship In Bosnia “(MA Thesis, Central European University, 2016), 10.
[265] Isto, 11.
[266] Isto.
[267] Isto.
[268] Isto, 12.
[269] Isto, 28.

obrani s Celjskima. Kasnije se vratio Hunjadiju, a nakon toga se ponovno pridružio ligi koju su Hunjadijevi suparnici vodili 1453. godine.[270] Tako je njihov odnos ostao nestabilan sve do Hunjadijeve smrti 1456. godine, nakon čega je Nikola, prema mišljenju Davora Salihovića, iste godine odigrao određenu ulogu u ubojstvu Ivanova starijeg sina Ladislava i istodobno vodio kraljevske snage protiv pobunjenih Hunjadijevih pristaša.

Salihović donosi izvore koji su opisivali Nikolinu osobnost. Tako se oslanja na memoare Helene Kottanner, Elizabetine sluškinje, koja je pisala o Nikolinu nezadovoljstvu jer nije bio uključen u tajne dogovore kraljice Elizabete i Urlika Celjskog, čime bi se Nikola osjetio ugrožen.[271] Zbog toga postaje neprijateljski nastrojen prema kraljici i njenim pristašama. Sukladno tome, Salihović zaključuje da je jedna od Nikolinih glavnih osobina, koje su primijetili neki prethodni autori i lako prepoznatljive u njegovim djelima, besprijekorna sposobnost mijenjanja strana i prilagođavanja u skladu s njegovim osobnim ambicijama.[272] Salihović zaključuje da je osobina obitelji Iločki bila ta da su obično čekali da se događaji razvijaju, a zatim se pridružili jednoj ili drugoj strani. Još jedan izvor donosi autor koji govori kako je Nikola, kada je vidio da oponentna Vladislavova strana jača i skuplja sve više pristaša, shvatio da mu ne mogu pomoći ni Elizabeta ni njen mladi sin te prelazi na Vladislavovu stranu i postaje sve jači. Salihović to objašnjava strategijom mijenjanja strana u trenutku kada izgledi nisu bili povoljni, a druga je strana ponudila priliku za daljnje napredovanje, u raznim vremenima ključnim za njegovu karijeru. To je učinio 1446., a kasnije 1453. godine s Ivanom Hunjadijem, svojim gotovo doživotnim suradnikom, pridružujući se ligi kraljevih pristaša. Ponovno je tu učinio i 1456. godine kada je, po mogućnosti, sudjelovao u sudbini Ladislava i Matije Hunjadija. Kao što je opisano, opet je brzo promijenio strane nakon što je 1459. potvrdio odanost Fridriku III.[273] Time dolazi do zaključka koji su mnogi povjesničari tražili i preispitivali (Vj. Klaić), a riječ je odgovoru na pitanje zašto je Iločki mijenjao strane.

Salihović opisuje Nikoline poteze temeljene na njegovim osobnim motivima koji se temelje na identitetu i karakteru. Kao što je ranije spomenuto, Nikola je vjerojatno upoznao Ivana Hunjadija dok su obojica bili mladi. Ivan je bio Stjepanov familijar. Iako su se istodobno uzdizali u redovima i uzajamnom pomoći, Nikola se vjerojatno osjećao kao Ivanov nadređeni,

[270] Isto, 29.
[271] Isto, 32.
[272] Isto, 33.
[273] Isto, 34.

odnosno mentor, iako nije očekivao Ivanov uspjeh koji se temeljio na njegovim vojnim uspjesima.[274] Salihović se slaže s tezom mađarskih povjesničara o Nikolinoj želji da zaposli poznatog plemića nižeg ranga kao svog sigurnog vjernog saveznika i operativca te da se osjeća nadmoćnijim jer treba imati na umu da je Nikola došao iz jedne od najmoćnijih, najuglednijih i najvažnijih obitelji srednjovjekovne Ugarske, obitelji koja je bila pripadnica najviše političke elite kraljevstva, a čiji su članovi obnašali palatinske i banske časti generacijama.[275]

Dakle, element osobne zavisti ili bahatosti mora se dodati onome što je iz praktičnih razloga natjeralo Nikolu da se suprotstavi Ivanu nakon što je nadmašio vlastita dostignuća, moć i utjecaj u kraljevstvu. Salihović upozorava na narativne izvore pisca pristranog Matiji, koji interpretiraju Nikolinu osobnost, ali se slaže da gotovo savršeno obuhvaća Nikolin profil. Nikola nije mogao podnijeti da su Ivan Hunjadi i njegovi sinovi uživali ime i titulu veće uglednosti u kraljevstvu i očima kralja, iako je on dolazio od moćnije velikaške obitelji.[276]

Nadalje, Salihović piše da je Nikola čovjek „*pretjerano svjestan svog podrijetla, elitnog društvenog statusa i vjerojatno isfrustriran u svojoj ljubomori*“.[277] Bio je 1459. godine, kao što je već spomenuto, jedan od kandidata za ugarsko-hrvatsko prijestolje, ali je izgubio od Ivanova sina Matije i tako propustio još jednu šansu za stjecanje moći, koju je nadoknadio približavanjem Fridriku III, odnosno primjenjujući još jednom svoju politiku promjene strana u nastojanju da što više dobije, služenjem pobjedniku. Ta mu se politika isplatila tijekom 1440-ih godina. Međutim, brzo smirivanje Nikole, koje se dogodilo prije 1460. godine, ukazuje na to da mu je Matija ponudio povoljan sporazum, čime Nikola gubi interes za Fridrikovu stranku. Dogovor je morao biti dovoljno povoljan da se ispune Nikoline želje, želje čovjeka koji se samo godinu dana ranije nadao prijestolju.[278] Proučavajući stariju historiografiju, Salihović ističe pretpostavku da je Matija obećao bosansku krunu Nikoli mnogo ranije da bi zadovoljio svoje ambicije, što je bilo već 1459., 1464. ili neko vrijeme između tih dviju godina.

[274] Isto.
[275] Isto, 34-35.
[276] Isto, 37.
[277] Isto.
[278] Isto.

Matija je sigurno poznavao Nikolu od djetinjstva zbog Nikolina ranijeg bliskog odnosa s njegovim ocem, ali njihov je odnos zabilježen u izvorima tek od 1460-ih godina.[279] Čim su dvojica 1459. riješili svoje nesuglasice, Matija je Nikoli vratio čast mačvanskog bana i bana Slavonije, dužnosti koje je obnašao do 1477. i 1466. godine. Istovremeno, Nikola je još uvijek obnašao dužnost vojvode Transilvanije do 1465. godine.

Autor navodi činjenicu kako je Matija obećao kraljevstvo Nikoli već 1464. godine, a iako nema točnih izvora koji bi potvrdili to, nužno je za raspraviti. Stoga, Salihović iznosi sljedeće činjenice. Naime, Matija prenosi Nikoline resurse u Bosnu 1465. godine, a budući da je Nikola izgubio sve glavne počasti u Ugarskoj, u tom je razdoblju bio potpuno okupiran svojim bosanskim imanjima. Također, primjetno je da Nikola nikada nije prosvjedovao protiv Matijine odluke da ga razriješi vojvodstva Transilvanije ili čak banata Slavonije 1465. i 1466. godine.[280] Ovo potvrđuje da je premještaj u Bosnu doista bio međusobni obećavajući sporazum.

Nijedan izvor ne daje konkretnu činjenicu da je Nikola bio dio bune koju vodi Pannonius (Česmički). Kada se spomenuta buna dogodila, Matija šalje svoje poslanike Nikoli da pita šta mu je činiti. Nikola odgovara neka pričeka još malo. Imajući to na umu, može se reći da se za ovakav savjet Matija morao posavjetovati s bliskim i odanim saveznikom, a ne pobunjenikom. Dok su Matiji prijetile ostale opasnosti, poput dinastije Jagelovića, Matija daje Bosansko kraljevstvo Nikoli i postavlja ga za bana Hrvatske i Slavonije te vranskog priora.[281] Matija je tako Nikolu postavio za upravitelja i vladara cijelog teritorija koji je bio pod ugarskim nadzorom koji se protezao duž gotovo cijele granice s teritorijima koje su okupirali Osmanlije, osim onih najistočnijih. Tada se činilo neobičnim da bi Matija takvu moć dodijelio svom „*najglasnijem i najopasnijem neprijatelju*.“[282] Naprotiv, nakon savjetovanja s njim o mogućim potezima, Matija je povjerio svom suradniku važan zadatak administracije i obrane južnih granica kraljevstva. Poboljšao je svoj utjecaj i položaj unutar administrativne hijerarhije kraljevstva ne samo da zadovolji svoje ambicije i oslabi njegovu buntovničku prirodu, već da osigura svom suradniku povoljan status i na taj način poboljša svoju snagu u carstvu. Salihović zaključuje da onda Nikola nije radio samo za svoj, već i kraljev interes.

[279] Isto.
[280] Isto, 39.
[281] Salihović iznosi zanimljivu činjenicu kako Kukuljević, u svom radu *Priorat vranski* ne navodi nigdje Nikolu Iločkog kao vranskog priora kao niti starija historiografija.
[282] Isto, 49.

Tako su njih dvojica također temeljito isplanirali Nikolinu budućnost u administrativnoj reorganizaciji carstva koja se trebala dogoditi nakon što je on ugušio pobunu, a konačno i riješio sporazum s početka 1460-ih do čijeg je izvršenja došlo 1471. godine.

Salihović ne osporava Nikolinu obrambenu politiku prema Osmanlijama. Tvrdi da je Nikola uložio puna truda u obrambenom stavu prema teritorijima Kraljevine Bosne koje su okupirali Osmanlija. Što je još važnije, izvori otkrivaju da je Nikola odmah nakon preuzimanja kraljevstva započeo suradnju s plemstvom uključenim u sukobe s Osmanlijama.[283] S obzirom na to da je i dalje obnašao dužnosti bana Hrvatske i Slavonije i kontrolirao najveći dio tog dijela, unatoč ranim naporima, nedostatak bilo kojeg izvora koji bi upućivao na Nikoline daljnje protu-osmanske akcije sugerira da je on potpuno odustao od bilo kakve ofenzivne politike odmah nakon 1473. godine. Moderni povjesničari se slažu da Nikola nije postigao mnogo tijekom prve dvije godine svoje vladavine i da ga je Matija morao osloboditi te časti. Razlog tome Davor Salihović vidi u fizičkim slabostima. Ističe da je Nikola bio gotovo u šezdesetim godinama kad je stekao kraljevsku titulu, a sigurno je imao šezdeset i nešto više godina, a možda i više u kasnim 1470-im. Nalaze se i izvori gdje ga nose već nemoćnog i bolesnog.[284] Tu počinje tema Ivana Kapistrana i njegovih čudesa. Nadalje, dok Ivan Hunjadi izvještava o pohodima 1443./1444., spominje da se Nikolini vojnici bore i da su zdravi i sretni te da želi da mu se Nikola pridruži, s obzirom na govorkanja da se osjeća bolje i da se oporavlja od bolesti. Čini se da je tada Nikola često bio bolestan, a ne samo u starijoj dobi.[285]

Također, moguće je da je i sam vidio svoju nesposobnost nošenja s iscrpljujućim svakodnevnim zadacima upravljanja obranom, kao i uobičajenim administrativnim zadacima zabrane na tako golemom teritoriju, invaliditetom koji se suočio s Matijinom željom da čvrsto organizira obranu kraljevstva, pogotovo jer 1473. godine nije produžen mirovni ugovor između njega i Osmanlija.[286] Zbog toga su pojačani osmanski upadi.

Salihović smatra da su tri ključna elementa doprinijela Nikolinoj krunidbi: Nikola, Matija i buntovničko plemstvo. Svi su imali iste želje da se krunidba dogodi. Isto tako, sva su tri elementa utjecala na Nikolino kraljevstvo kako praktičnim mjerama administracije tako i davanjem ovlasti izborom i naknadnom krunidbom

[283] Isto, 74.
[284] Isto, 75.
[285] Isto.
[286] Isto, 76.

Kraljevina Bosna je još uvijek postojala, ali je podijeljena tek nakon 1463. godine, a dijelom su je okupirali Osmanlije. Nestanak dinastije Kotromanić značio je samo promjenu vladajuće dinastije čiju je vlast ionako dodjeljivao ugarski kralj. Takvo je gledište bilo posebno snažno za vrijeme vladavine Matije Korvina iz gore navedenih razloga. Dakle, mađarski kralj imao je pravo birati kralja Bosne, zemlje koja je pripadala zemljama Svete krune. Shodno tome, Nikolina je vladavina bila potpuno opravdana i zakonita.[287]

Iz svih izvora proizlazi da je Nikola u praksi kontrolirao i upravljao teritorijem Bosne koji mu je dodijeljen. On nije samo svoje ovlasti prenosio na dužnosnike, palatine i povjerenike, već je vjerojatno čak i slobodno prikupljao poreze u svom kraljevstvu. Uz to, postoji još jedan, dosad neobjavljeni element Nikoline vladavine koji je vrlo relevantan u ocjeni njegove autonomije. Riječ je o kovanju novca koji se doista koristio na području Kraljevine Bosne. To svakako ukazuje na određeni stupanj autonomije, dovoljno visok da motivira Nikolu da pokuša čak i ovaj oblik odvajanja od Kraljevine Ugarske.[288] Proizvodnja i širenje kovanica podrazumijevalo je širenje Nikolinih kraljevskih obilježja u cijelom kraljevstvu i potvrdu njegova kraljevskog statusa, odnosno identitet i moć. Na njegovom nadgrobnom spomeniku prikazani su drugi važni simboli koji su značili čvrsto stvoren kraljevski identitet. Nikola je prikazan kako drži kuglu, krajnju kraljevsku oznaku, kao i da leži uz grb koji prikazuje tri krune i simbolizira Kraljevinu Bosnu.[289] Nikola je bio posljednji kralj Kraljevine Bosne u bilo kojem obliku, a gotovo pet desetljeća nakon njegove smrti Osmanlije će osvojiti čitav teritorij njegova kraljevstva. Njegov sin nikada nije uspio steći istu titulu, a kontrola nad Bosnom vraćena je u ruke kralja Matije. Takav zagrobni život potvrđuje da je Nikolino kraljevstvo bilo izuzetak koji je proizašao iz specifičnog konteksta razdoblja karakteriziranog njegovim osobnim usponom, istaknutošću i ambicijom.

Davor Salihović nastavio je istraživanje Nikole Iločkog kao bosanskog kralja. Tako donosi još jedan rad posvećenoj toj temi, „Nonnulla documenta pertinentia ad Nicolaum de Wylak, regem ultimum Regni Bosnae“.[290] U tom su članku zapisane transkripcije do sada neobjavljenih dokumenata vezanih uz djelovanje Nikole Iločkog kao kralja Bosne između 1471. i 1477. godine čiji se originali čuvaju u Mađarskom državnom arhivu, Austrijskom

[287] Isto, 82.
[288] Isto, 83.
[289] Isto, 86.
[290] Isti, „Nonnulla documenta pertinentia ad Nicolaum de Wylak, regem ultimum Regni Bosnae,“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 17 (2017): 403-418.

državnom arhivu i Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu. Donosi i regeste ranije objavljenih dokumenata s pripadajućim referencama, a transkripcije su popraćene kratkim uvodom u problem Nikolinog kraljevstva koji je detaljno analiziran u nedavno obranjenom autorovom magistarskom radu. Transkripcije donose karakteristike Nikolina autoriteta, legitimiteta i stvarne vlasti nad teritorijem zauzetim u pohodima kralja Matije Korvina tijekom 1463. i 1464. godine. Tako za primjer stoji adopcijski ugovor između Nikole i Elizabete Szilágy.

Starija historiografija opisivala je Nikolinu krunu kao samo titularno kraljevstvo, epizodu bez posebnog učinaka na teritoriju Kraljevine Bosne pod ugarskom kontrolom. Objašnjavala je to kao Nikolinu "feudalnu" upravu teritorija kao da je riječ o privatnom posjedu. Nikolinu kraljevsku vlast tako opisuju kao rezultat feudalne podčinjenosti i obiteljske veze s Matijom i njegovom majkom koja ga posvaja kao svog duhovnog sina.[291] Stoga ju uvjerava da će joj Nikola staviti na raspolaganje sva svoja imanja, gradove i utvrde te da će sve svoje kaštelane bilo u Ugarskoj ili Bosni, pokoriti svojoj volji. Napokon, on se obvezuje obraniti kraljicu od domaćih i stranih neprijatelja, trenutno i nakon Matijine smrti, ako umre prije majke. Važno je naglasiti i da istodobno potvrđuje iste dužnosti prema Matiji i njegovoj Svetoj kruni, ali isključivo kroz Elizabetu i njezina prava kao njegove duhovne usvojiteljice.[292]

Ovaj sporazum ponajprije djeluje kao osobni dogovor dva čovjeka, a ne dva kralja, i konačno osigurava Nikolinu vjernost Matiji, na kojoj se radilo više od desetljeća. Nikola, kao što je ranije spomenuto, prvenstveno obećava svoju odanost Matijinoj majci, a tek posredno i njemu. Na taj način on zapravo obećava da će joj pomoći i pružiti potporu čak i u slučaju Matijine smrti. Kada se te informacije kombiniraju s drugim dijelovima sporazuma koji učinkovito čini braću posvojitelje, nedostatak bilo kojeg elementa istinskog "feudalnog" pokoravanja, uz obećanje o vjernosti Matiji i njegovoj kruni, sugerira da je ovaj sporazum funkcionirao kao Nikolino obećanje da će ubuduće podržati kralja u kraljevstvu i majčinskim regalnim i dinastičkim pravima, nasuprot mogućim pobunama i neposlušnosti sličnima onima koje je kralj doživio od 1458. pa nadalje.[293] Pored toga, posvojenje se moglo činiti povoljnim za Nikolu i za njegovu moguću kraljevsku ambiciju u Ugarskoj u budućnosti. Stoga je Matija osigurao stalnu potporu moćnog čovjeka kojega je trebao učiniti još snažnijim i autonomnijim, gotovo bez obzira na dužnost koju će mu dodijeliti. Dokument, dakle, nije bio „feudalni“ temelj Nikoline krune, nego je imao čak samo „*mikroskopske*“ elemente koji su

[291] Salihović, „An interesting episode,“ 59.
[292] Isto.
[293] Isto.

teško usporedivi s „pohvalama“ prethodnih bosanskih kraljeva.[294] To je bila Matijina osobna „*polica osiguranja*“.[295] Oblik dokumenta i njegov sadržaj potvrđuju da to nije bila ni potvrda Nikole kao vazala u odnosu na ugarskog kralja, jer bi bio proizveden pravi dokument koji predstavlja takvu pokoravanje, niti samo usvajajući ugovor.

Da hrvatska historiografija napreduje i da se sve više javlja interes oko istraživanja plemstva, između ostalog i Gorjanskih i Iločkih govori i nova knjiga iz 2019. godine *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku* urednice Marije Karbić. Knjiga obuhvaća radove srednje generacije povjesničara, a dolaze s različitih ustanova diljem Hrvatske. Njihovi radovi i pristupi kao i ocjene pojedinih događaja u određenoj mjeri razlikuju, ali je svim autorima zajedničko nastojanje da prikažu novi stupanj istraživanja pojedinih tema i dosegnutog stupnja spoznaje. Radovi se usmjeravaju prema novim metodološkim pristupima i korištenja ne samo historiografije već i drugih znanstvenih disciplina, poput arheologije, povijesti umjetnosti, filologije i povijesti književnosti.

Radovi sadržaju uglavnom opći pregled hrvatske povijesti sa naglaskom na određenu tematiku pa tako nemamo mnogo radova o Gorjanskim i Iločkim, ali svakako važno za napomenuti rad **Borislava Grgina** koji u kratkim crtama u radu „Pregled političkih zbivanja“[296] opisuje Nikolu Gorjanskog kao moćnog čimbenika koji se uspio nametnuti kraljicama. Također možemo istaknuti tekst **Ante Birina** „Društvo: plemstvo (razvoj, raspored brojnost, uloga)“ [297]koji govori o plemstvu i u kratkim crtama također navodi . Gorjanske i Iločke. U kratkim crtama opisuje njihovo podrijetlo pa o Gorjanskima piše da se radi o pridošlicama koji već od 14. stoljeća pripadaju domaćem plemstvu istočnog dijela savsko-dravskog međurječja. Ključ uspona Birin vidi u odanosti Anžuvincima i kasnije Žigmundu. O Iločkima govori da se radi o obitelji mađarskog podrijetla koja je nastala od grane Orahovićkih. Svoj uspon doživljavaju za vrijeme Nikole Iločkog.

O Nikoli Iločkom pisao je i **Ivan Botica** u par rečenica u radu „Bosna i Hercegovina: Bosansko Kraljevstvo“.[298] Botica navodi kako je imenovanje Nikole za kralja bio produkt

[294] Isto, 61.
[295] Isto.
[296] Borislav Grgin, „Pregled političkih zbivanja,“ u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 3-22
[297] Ante Birin, „Društvo: plemstvo (razvoj, raspored brojnost, uloga),“ u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku,* ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 39-53.
[298] Ivan Botica, „Bosna i Hercegovina: Bosansko Kraljevstvo,“ u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku,* ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 401-440.

Matijine želje da svog velikog protivnika učini svojim pristalicom. Nije tajna da je Matija Korvin bio veliki potrošač kraljevske riznice čime se zaduživao kod velikaša pa je tako i Nikolu Iločkog isplaćivao raznim visokim dužnostima. Unatoč teoriji Matijine taktike, Botica smatra da je Nikola unatoč formalnoj tituli, vladao ambiciozno u ulozi kralja, ali ne zadugo jer ubrzo nakon zadobivene titule i umire.

Možemo reći da su u ovoj sintezi ugrađeni najnoviji doprinosi hrvatske historiografije i drukčiji pogled u odnosu na stariju historiografiju 19. i većeg dijela 20. stoljeća. Titula Nikole Iločkog više se ne gleda samo kao formalni akt već kao Nikola uistinu vlada kao samostalni kralj. Također se odmiče od interpretacije Iločkih kao glavnih čimbenika slabljenja kraljevske vlasti pred osmanskim ugrozama. Ističe se sve više Nikola aktivna uloga u obrani kraljevstva što nije bilo prisutno u starijoj historiografiji.

7.3.Arheološki doprinos istraživanju obitelji Iločkih

Arheološka istraživanja srednjovjekovnih utvrđenih dvoraca Ružice-grada i Iloka rezultirala su ogromnom količinom arheoloških nalaza, koji su djelomično objavljeni u katalozima, odnosno stručnoj literaturi. Posebnu važnost imaju pećnjaci s heraldičkim motivima, koji ne samo da govore o ekonomskoj i političkoj moći obitelji Iločkih knezova, nego i o obiteljskim vezama koje su zapravo i bile temelj političkog i ekonomskog statusa.[299] Nadgrobne ploče Nikole i Lovre Iločkog ostavile su, zbog svoga stanja i načina izrade, brojne dileme o grbovima i njihovom porijeklu, koji se kroz analizu arheoloških nalaza pokušavaju razriješiti. Arheološka istraživanja utvrda i gradova u vlasništvu Iločkih dovela su u konačnici do rasvjetljavanja povijesti obitelji knezova Iločkih 15. i 16. stoljeća. Tako arheološka istraživanja predstavljaju zasebnu etapu koja omogućava temeljit i jasniji prikaz povijesti Iločkih.

Arheolog i profesor srednjovjekovne arheologije, **Željko Tomičić** donosi kratak arheološki prikaz obitelji Iločki koji svakako može poslužiti u daljnjoj raspravi. Opisuje vladavinu Iločkih kroz prizmu arheoloških nalazišta. Arheološkim nalazištima opisuje vladavinu i moć Iločkih koji su kako kaže, sudbinu Srijema, uzeli u svoje ruke. U Iloku su uspostavili utvrđenu raskošnu gotičku rezidenciju po uzoru na slične primjere raskošnih objekata kvadratnog tlorisa sa središnjim dvorištem u srednjovjekovnoj Europi.[300] Taj je kneževski dvor dinastije Iločkih održavao veze, kako s kraljevskim središtima dinastije Anžuvinca, pa potom i s Žigmundom Luksemburškim, tako posebice i s kraljevskim dvorom u Budimu u doba vladavine Matije Korvina, suvremenika Nikole Iločkog.[301] Takvim prikazom jasno pokazuje kakvu su moć i status imali Iločki u ono doba.

Značajan doprinos istraživanju Iločkih velikaša u sklopu arheoloških istraživanja dao je i **Mladen Radić**. Na Sveučilištu u Zagrebu studirao je arheologiju i povijest, a doktorirao je 2014. godine na poslijediplomskom doktorskom studiju medievistike Filozofskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu. Posebnu pozornost obratio je na muzeje u Slavoniji i njihovu arhivsku građu, o čemu i piše brojne stručne radove.

[299] Radić, „Prilozi rasvjetljavanju heraldičke ostavštine," 135.
[300] Željko Tomičić, „Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih," *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 20 (2003): 56-76, 147.
[301] Isto.

Doktorsku disertaciju obranio je na temu „Povijest velikaškog roda Iločkih u svijetlu arheoloških istraživanja s osobitim osvrtom na Ružicu- grad i Ilok“ u kojem donosi pregled arheoloških istraživanja gradova Iloka i Ružica, odnosno odgovore koji u svjetlu arheologije govore o velikaškoj obitelji Iločki. Riječ je o zasigurno najiscrpnijem povijesnom prikazu u novije vrijeme, a moglo bi se reći da je i najiscrpniji rad o obitelji lločki dosad. Rad se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu donosi povijest velikaškog roda Iločkih, kako mlađih tako i starijih od roda Czsak. Drugi dio obuhvaća arheološka istraživanja kroz njihovu povijest. Mladen Radić se detaljno bavi obitelji od najstarijeg pretka Lovre Tóta i njihovim stjecanjem Iloka do Lovre Iločkog, čijom smrću izumire loza Iločkih.

Nikolu Iločkog opisuje kao velikaša na vrhuncu svoje moći, vlasnika ogromnih posjeda čija je posjedovna politika podrazumijevala nasilna preuzimanja utvrda i posjeda, vječno buntovnog i opasnog. Pored svih unutrašnjih previranja i turske opasnosti koja je postajala sve bliža, Nikola Iločki je uspio svojom mudrošću i sposobnostima izrasti u jednog od najutjecajnijih, najuglednijih te ekonomski i vojno najmoćnijih ugarsko-hrvatskih velikaša, koji će postati rival Matiji Korvinu, a kasnije i glavni oslonac.

Godinu 1471. i Nikolinu krunidbu za kralja Bosne Radić opisuje kao Matijinu smjelost da na nekoga prebaci teret obrane južnih granica, iako to nikako nije bilo povoljno za Matiju Korvina.[302]

Dok pojedini povjesničari tvrde da je Nikolina krunidba bila tek formalne prirode i kako nije imao ništa od naslova i ovisnosti prema mađarskoj kruni, Radić tvrdi da se Nikolinu krunidbu ne smije promatrati samo s formalne strane. Smatra da Matija, iako sposoban i odlučan vladar, nikada nije uspio nadvladati moćne magnate, kakav je bio i Nikola Iločki. [303] Radić ističe kako za korist sebe tako i obrane ugarskog kraljevstva, Matija je bio prisiljen vući poteze koji mu nisu osobno odgovarali, stoga Nikolina krunidba nikako ne može biti samo puka formalnost. Kakav je status imao i njegov kasniji odnos s Matijom, pokazuje i činjenica da je tijekom ženidbe kralja Matije i Beatrice Aragonske stajao desno od kralja, s jabukom i žezlom u ruci. Nakon kraljičina pomazanja, Nikola joj stavlja krunu na glavu, zajedno s vespremskim biskupom i palatinom. Prema onodobnim izvješćima, Nikola se isticao u svojoj dolami izvezenoj srmom i perlama te zlatom protkanom plaštu, ukrašenom s pet stotina dijamanata i

[302] Mladen Radić, „Povijest velikaškog roda Iločkih u svjetlu arheoloških istraživanja s osobitim osvrtom na Ružicu grad i Ilok“ (Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014), 40.
[303] Isto, 41.

drugih dragulja.[304] Značajnu epizodu u Nikolinu životu, koja predstavlja zanimljiv i dragocjen izvor za proučavanje Iločkih, svakako je Nikolino hodočašće u Rim koje Radić detaljno opisuje. Da je riječ o značajnom podatku, govori i uređenje Iločkog dvorca u čemu su sudjelovali i talijanski majstori.

U hrvatskoj je historiografiji na talijansko putovanje Nikole Iločkoga prvi upozorio Mladen Radić, prenijevši osnovne spoznaje mađarskih medievista.[305] Razlog hodočašća se ne može sa sigurnošću utvrditi, s obzirom na to da je Iločki već više godina pobolijevao, a donekle možda i upravo zato što je bio bolestan jer su hodočašća, uz duhovno obogaćenje, često znala donijeti i tjelesne dobrobiti pobožnim praktikantima.[306] Na povratku iz Rima, Nikola staje u Ferraru i, oduševljen viđenim vodi sa sobom tri ferarska graditelja/arhitekta (muratori) za 50 zlatnika godišnje plaće i vrtlara za svoj vrt. [307] Graditelji iz Ferrare su zasigurno unijeli duh talijanske renesanse u Ilok, što potvrđuje i preuređenje dvorova i vrta Iločkih, odnosno utvrda. Ilok je postao centar ne samo istočnog dijela posjeda Iločkih, već i sjedište obiteljskog sveukupnog posjeda iz ekonomskih, političkih i obrambenih razloga.[308] Zahvaljujući Iločkima, palače u Iloku dobivaju odlike kasnogotičkog, renesansnog graditeljskog i umjetničkog nasljeđa.

Još jedan značajan doprinos rasvjetljavanju povijesti Iločki, Mladen Radić je dao tekstom „Prilozi rasvjetljavanju heraldičke ostavštine iločkih knezova 15. i 16. stoljeća“. Radi o tekstu arheološkog prikaza, ali predstavlja dobar primjer uporabe arheoloških nalaza pronađenih prilikom arheoloških iskopavanja srednjovjekovnih utvrđenih dvoraca Ružice-grada i Iloka za prikaz povijesti obitelji Iločki. Pored svoje likovne i umjetničke vrijednosti, oni su izvrstan primjer za istraživanje obiteljskih, političkih i trgovačkih veza, kao i ekonomske moći Iločkih knezova, koji su kao vlasnici i graditelji dva najvrjednija srednjovjekovna kompleksa istočne Hrvatske igrali odlučujuću ulogu u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu od druge pol. 14. st. pa sve do turskih osvajanja.[309] Polazište njegovih arheoloških istraživanja bili su Nikola Iločki i njegov sin Lovro, glavni nositelji moći ove obitelji odnosno njihove ploče u crkvi sv. Ivana Kapistrana .

Na kraju, može se reći da Radić daje iznimno povoljnu i povijesno iscrpnu analizu. Nikolu i Lovru opisuje kao najmoćnije velikaše Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva 15. stoljeća. Sasvim

[304] Isto, 42.
[305] Andrić, „Od Iloka do Rima,“ 56.
[306] Isto.
[307] Radić, „Povijest velikaškog roda Iločkih,“ 47.
[308] Isto, 282.
[309] Radić, „Prilozi rasvjetljavanju heraldičke ostavštine,“ 136.

prirodno težili su centralizaciji svoje vlasti zbog čega su često ulazili u sukob s kraljem. Radić ne osporava ni njihovu neprekidnu obranu kraljevstva od napada Osmanskog carstva koju Smičiklas poriče.

7.4 Ostali povjesničari o Gorjanskima i Iločkima

U nekoliko rečenica o obiteljima Gorjanski i Iločki osvrće se i povjesničar **Krešimir Regan** u članku „Gorjani- srednjovjekovno sijelo plemićke obitelji Gorjanski". Regan ovdje osvrće na današnje selo Gorjani koje je u srednjem vijeku bilo od velike važnosti, a najveći je uspon doživjelo pod vlašću obitelji Gorjanski potkraj 14. i tijekom 15. stoljeća te za vladavine Lovre Iločkoga početkom 16. stoljeća. U kratkim crtama objašnjava važnost spomenutih obitelji, posebno Gorjanskih, za Gorjane koji su, zahvaljujući političkoj, vojnoj i gospodarskoj moći Gorjanskih i Nikole Iločkoga, do 1537. poprimili i urbane karakteristike.[310] Osvrće se na važnost obitelji Gorjanski i Iločki za to područje, čime ističe politički ugled koji su uživali njegovi feudalni gospodari i omogućili srednjovjekovnim Gorjanima gospodarski i kulturni procvat te prerastanje u jedno od najznačajnijih naselja toga dijela srednjovjekovne južne Ugarske, odnosno današnje središnje Slavonije.[311] Konkretno, ne daje osvrt na vladavinu Gorjanskih, već samo njihove posjedovne odnose.

O sukobu Matije Korvina i Nikole Iločkog te njegove krunidbe piše i povjesničar **Mladen Tomorad** u svom radu „Europska politika Matijaša Korvina: Matijaševa vanjska politika prvih godina vladavine (1458–1464)". Autor prikazuje vrlo kompleksnu europsku politiku ugarsko-hrvatskoga kralja Matijaša Korvina od njegova dolaska na vlast 1458. do iznenadne smrti u Beču 1490. godine. U kontekstu Matijine vladavine, Tomorad obrađuje i njegov unutrašnji sukob s Nikolom Iločkim i Ladislavom Gorjanskim te odraz tih zbivanja na vanjsku politiku kralja Matijaša u tom razdoblju. Nikola Iločki i Ladislav Gorjanski podupirali su njemačkog kralja i rimskog cara Fridrika III. Dok Ladislav umire, Nikola Iločki vraća se na stranu Matije Korvina. Mladen Tomorad smatra da je ovdje riječ o papinu podupiranju Matije Korvina, zbog čega su se protivnici Matije Korvina vratili na njegovu stranu. Također, Tomorad kao jedan od razloga ističe slabu vojnu i financijsku potporu koju je pružao protukralja i postajao sve jači od Matije.[312] Autor u nastavku rada ne govori o

[310] Krešimir Regan, „Gorjani-srednjovjekovno sijelo plemićke obitelji Gorjanski," *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 6 (2006): 127-159, 129.
[311] Isto.
[312] Mladen Tomorad, „Europska politika Matijaša Korvina: Matijaševa vanjska politika prvih godina vladavine (1458-1464)," *Kroatologija* 2 (2011): 165-192, 175.

Nikolinu imenovanju za bosanskog kralja i daljnji tijek njihova odnosa, ali ističe činjenicu kako je Matijaš smatrao da bosansko kraljevstvo, prema državnomu pravu, još od XII. stoljeća pripada ugarskoj kruni i da je bosanski kralj njegov vazal. Tu se vjerojatno nalazi razlog Matijina imenovanja Nikole za bosanskog kralja, ne imajući na umu Nikolin utjecaj i način vladanja.

Najnovija historiografija predstavlja sasvim novi obrat u prikazu obitelji Gorjanskih i Iločkih. Može se reći da ovo razdoblje broji i najviše radova posvećenih spomenutim obiteljima u kojima se barem djelomično prati mađarska historiografija. Posljednjih godina posvećene su im studije koje u povoljnijem svijetlu prikazuju njihovu vladavinu. Dok ih je starija historiografija pratila izrazito kroz njihovu političku djelatnost, novija historiografija stavlja u kontekst i njihovu društvenu ulogu u hrvatskoj povijesti. Iako je kod Gorjanskih više obrađena njihova pozitivna društvena i politička djelatnost, kod obitelji Iločki se naglasak stavlja na Nikolu Iločkog kroz prizmu bosanskog kralja. Tako se javljaju prve monografije posvećene navedenim obiteljima koje daju iscrpan i detaljan prikaz njihove povijesti. Također, može se zaključiti da se radi o utjecaju mađarske historiografije i novog metodološkog pristupa jer se brojni povjesničari ovog razdoblja obrazuju upravo na sve više popularnom CEU, pod utjecajem mađarskih izvora i novih utjecaja sa Zapada.

8. Zaključak

Starija je historiografija (Rački, Kukuljević, Smičiklas,V. Klaić, Šišić) obitelj Gorjanski uglavnom promatrala kroz protudvorski pokret. Zbog svog nacionalnog i političkog uvjerenja, obitelj Gorjanski bila je glavni krivac za protudvorski pokret koji je starija hrvatska historiografija interpretirala kao *hrvatski* pokret udružen u *jugoslavensku* borbu protiv budimskog dvora. Nikola Gorjanski je prikazan kao samovladajuć, častohlepan i nije se promatrao kao „naš" velikaš, već se isticala njegova želja za ostvarivanjem osobnih interesa. Nada Klaić donosi sasvim novi prikaz protudvorskog pokreta u kontekstu dinastičke borbe bez prisutnosti hrvatskog nacionalizma, ali i dalje ostaje pri ocjeni Vjekoslava Klaića da je palatin Nikola Gorjanski, zajedno s Elizabetom i Žigmundom, bio jedan od uzroka bune. Izrazito negativan prikaz ove obitelji prisutan je sve do 1990. godine kada se javljaju prve studije posvećene njihovoj društvenoj djelatnosti i prikazu Gorjanskih u pozitivnijem svjetlu. U tom se smislu najviše ističe Stanko Andrić koji svojim radovima oplemenjuje daljnje istraživanje Gorjanskih kako u političkoj tako i društvenoj povijesti.

Kod obitelji Iločki naglasak se najviše stavljao na Nikolu Iločkog i, u kratkim crtama, njegova sina Lovru. Pripisivalo im se slabljenje kraljevske vlasti pred osmanskim napadima. Kada se govorilo o Nikoli, uglavnom se raspravljalo o njegovu djelovanju kao bosanskog kralja. Postavljalo se i pitanje je li riječ samo o formalnom aktu i naslovnoj kruni ili je Nikola zbilja vladao kao kralj Bosne. Starija ga je historiografija (Smičiklas, V. Klaić) uglavnom opisivala kao ambicioznog, pohlepnog, prevrtljivog vladara koji je stekao samo formalni čin kralja Bosne, dok je novija historiografija (Radić, Salihović) dala potpuno novu interpretaciju njegova djelovanja kao bosanskog kralja.

Zasluge se trebaju pripisati i Mariji Karbić koja je kao što smo spomenuli autor prve već moderne studije o plemstvu Međuriječja čime je dala temelje za istraživanje prostora kojem pripadaju i Gorjanski i Iločki.

Hrvatska historiografija nije pokazala pretjeranu zainteresiranost ovim obiteljima, pa tako u razdoblju od 1920-ih do 1970-ih skoro uopće ne postoje zapisi o spomenutim obiteljima, što predstavlja veliki gubitak za hrvatsku povijest. Imajući to u vidu, iscrpnije i detaljnije analize javljaju se tek poslije devedesetih godina 20. stoljeća. Razlog tomu vjerojatno leži u činjenici

da se velik broj povjesničara ovog razdoblja, koji su pisali o navedenim obiteljima, obrazovalo upravo na popularnom CEU. Dok je hrvatska historiografija dala vrlo malo doprinosa istraživanju, mađarska historiografija uvelike je doprinijela istraživačkim studijima, a shodno tome se se povećao interes naših povjesničara. Veći interes javio se i za zanemarenu povijest srednjovjekovnog Međuriječja - odnosno današnje Slavonije, Srijema i Baranje što se vidi i kroz osnutak i aktivnost Podružnice u Brodu. Također valja napomenuti kako razlog većem interesu istraživanja Gorjanskih i Iločkih, nije bio samo pristup mađarskoj historiografiji nego i usvajanje modernijeg pristupa problemu plemstva (o tome nam govori više projekata na CEU koji su posvećeni proučavanju plemstva Srednje i Jugoistočne Europe) odnosno povezanosti s utjecajima sa Zapada.

Smatram da je novija hrvatska historiografija pokazala velik napredak u istraživanju Gorjanskih i Iločkih, no da ima još prostora za nova istraživanja koja bi još više osvijetlila sliku navedenih obitelji. Potrebno je još obraditi sve izvore i arhivsku građu koji se nalaze u Europi i čuvaju se u arhivima.

.

9. Sažetak

Velikaške obitelji Gorjanski i Iločki zasigurno su bile jedne od najznačajnijih obitelji od 14. do 16. stoljeća u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. U ovom radu prikazani su radovi hrvatske historiografije o spomenutim obiteljima u razdoblju od druge polovice 19. stoljeća do danas. Obrađena je i sama historiografija pojedinih razdoblja, odnosno njezine značajke. Od druge polovice 19. do kraja druge polovice 20. stoljeća obitelji Gorjanski i Iločki bile su izrazito negativno interpretirane i nazivane „tuđincima“ koji rade samo za svoju korist. Razdoblje od 1970. do 1990. godine predstavlja izrazitu nezainteresiranost za spomenute obitelji, pa iz tog razdoblja postoji vrlo malo kritičkih analiza i radova. Uglavnom je riječ o posjedovnoj tematici i kratkom osvrtu. Najnovije razdoblje, od 1990. do danas, predstavlja najopsežnija istraživanja kako o Gorjanskim tako i Iločkim. Raste interes za obje obitelji. Tako novija historiografija donosi potpuno novi povijesni pregled obitelji i kritički osvrt na njihovu vladavinu. Prvi put se navedene obitelji ne spominju u negativnom kontekstu. Unatoč navedenoj literaturi, velikaši Gorjanski i Iločki i danas predstavljaju stupanj neistraženosti i nedovoljan broj literature o njihovu djelovanju. Potrebna su daljnja istraživanja koja bi navedene obitelji stavila u jedan širi kontekst društva, za razliku od mađarske historiografije koja u tome prednjači.

10. Summary

Nobles families Gorjanski and Iločki were one of the most significant families from 14th to 16th century in Hungarian-Croatian Kingdom. This paper presents Croatian historiography research about the two families in period from second part of 19th century untill today. The paper also includes an explanation of historiography in different periods in time. From second part of 19th century untill end of 20th century, families Gorjanski and Iločki were extremely negatively interpreted as a „foreigners“ Period from 1950 untill 1990 presents a great lack of interest for mentioned families. Having that in mind, Croatian historiography is lacking critical analysis and researches. It is mainly written about their property and the families are only mentioned in short reviews. The newest period, which includes years from 1990 untill present, displays the most comprehensive researches on families Gorjanski and Iločki. Interest for mentioned families starts rising and that is when authors Stanko Andrić and Mladen Radić bring comletely new historical reviews on families in their critial analysis. For the first time mentioned families are not presented in negative context. Regardless available literature, representation of noble families Gorjanski and Iločki still lacks experience and is characterized by inadequate number of literature on their activity.

Further research is necessary to place both families into the wider context of society, as opposed to Hungarian historiography.

11. Literatura

1.) Agičić, Damir. „Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik.“ *Historijski zbornik* 70, br. 2 (2017): 469-474.

2.) Agičić, Damir. *Hrvatska Klio: o historiografiji i historičarima*. Zagreb: Srednja Europa, 2015.

3.) Andrić, Stanko. *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana – povijesna i tekstualna analiza.* Slavonski Brod-Osijek: Hrvatski institut za povijest – podružnica Slavonski Brod, Matica hrvatska, 1999.

4.) Andrić, Stanko. „Novi prilozi istraživanju Iločkog 'statuta' i srednjovjekovnog Iloka.“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 21 (2003): 83-118.

5.) Andrić, Stanko. „Od Iloka do Rima: talijansko putovanje Nikole Iločkoga.“ *Hrvatska revija* 1 (2015): 54-61.

6.) Andrić, Stanko. “Oporuka Nikole Iločkog iz 1471. godine.” *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci* 14 (1996): 45-54.

7.) Andrić, Stanko. *Potonuli svijet: Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica, 2001.

8.) Andrić, Stanko. „Velikaška obitelj Gorjanski i Hrvatsko Kraljevstvo.“ U *A magyar-horvát együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra/Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara: Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, ur. Pál Fodor et al., 543-554. Budapest: MTA Bölcsészettudományi kutatóközpont Történettudományi intézet, 2015.

9.) Andrić, Stanko. „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti.“ *Zbornik Muzeja Đakovštine* 12 (2015): 7-40.

10.) Antoljak, Stjepan. *Hrvatska historiografija,* Zagreb: Matica hrvatska, 2004.

11.) Antoljak, Stjepan. *Renesansa hrvatske historiografije: dosadašnje, sadašnje i buduće zadaće*. Pazin: Naša sloga, 1996.

12.) Antoljak, Stjepan. „Ferdo Šišić.“ *Arhivski vjesnik* sv. 33, br. 32 (1989): 125-142.

13.) Birin, Ante. „Društvo: Plemstvo (Razvoj, raspored, brojnost, uloga).“ U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku,* ur. Marija Karbić, 39-53. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

14.) Botica, Ivan. „Bosna i Hercegovina: Bosansko Kraljevstvo.“ U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku,* ur. Marija Karbić, 401-440. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

15.) Budak, Neven. „Hrvatska historiografija nakon 1990. – Pokazatelji s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.“ *Historijski zbornik* 56-57 (2003-2004): 91-110.

16.) Budak, Neven. „Hrvatska historiografija o srednjem vijeku.“ *Historijski zbornik* 52 (1999): 165-169.

17.) Budak, Neven. „Hrvatski identitet između prošlosti i moderniteta.“ U *Identitet kao odgojna-obrazovna vrjednota*, ur. Valentina Blaženka Mandarić i Ružica Razum, 105-106. Zagreb: Glas Koncila, 2011.

18.) Budak, Neven. „Ivan od Paližne, prior vranski, vitez reda Sv. Ivana.“ *Historijski zbornik* 42 (1989): 57-70.

19.) Ćuk, Juraj. „Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrtnaestog vijeka*.“ Rad JAZU* 229 (1924): 49-100; 231 (1925): 38-101.

20.) Gračanin, Hrvoje. „Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji.“ *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4 (2011): 237-267.

21.) Grgin, Borislav. „Pregled političkih zbivanja.“ U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku,* ur. Marija Karbić, 3-22. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

22.) Gross, Mirjana. „Franjo Rački – ključne godine profesionalnoga povjesničara.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest,* 34-36 (2001-2004): 63-88.

23.) Gross, Mirjana. *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb; London: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest: Britanska akademija, 1976.

24.) Gross, Mirjana. „O ideološkom sustavu Franje Račkog.“ *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 9 (1979): 5-3.

25.) Gross, Mirjana. *Počeci moderne Hrvatske: neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850.-1860.* Zagreb: Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, 1985.

26.) Gross, Mirjana. *Povijest pravaške ideologije.* Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta, 1973.

27.) Gross, Mirjana, Agneza Szabo. *Prema hrvatskome građanskom društvu: društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus, 1992.

28.) Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi liber, 2001.

29.) Gross, Mirjana. *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*. Zagreb: Novi Liber, 2004.

30.) Horvat, Rudolf. „Rat kralja Vladislava II. na Lovru Iločkog.“ *Vienac* 28 (1896): br. 2, 30-31; br. 3, 43-44; br. 5, 78-79; br. 7, 107-109.

31.) Jablanović, Ivan. „Katarina, kraljica bosanska i „nazovikraljevi“ bosanski (1463-1478).“ *Napredak. Glasilo hrvatskog kulturnog društva „Napredak“ u Sarajevu* 6, br. 1-2 (1931): 6-9.

32.) Jerković, Marko. „Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled.“ *Povijesni prilozi* sv. 34, br. 34 (2008): 45-67.

33.) Karbić, Marija. *Plemićki Rod Borića bana*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.

34.) Karbić, Marija. „Plemićki rodovi i velikaši slavonskog srednjovjekovlja.“ U *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, ur. Božo Biskupić, Vesna Kusin, Branka Šulc, 246-257. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: Galerija Klovićevi dvori, 2009.

34.) Karbić, Damir, Marija Karbić. „Pregled literature o plemstvu na području Slavonije, Srijema i Baranje tijekom srednjega vijeka.“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 1 (2001): 377-388.

35.) Klaić, Nada. *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*. Vukovar: Gradski muzej, 1983.

36.) Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1976.

37.) Klaić, Vjekoslav. „Nekoliko riječi o historiji, njezinoj zadaći i metodi.“ *Narodne novine*, 21.-22. listopada 1902., 242-243.

38.) Klaić, Vjekoslav. *Povijest Bosne do propasti Kraljevstva*. Sarajevo: Svjetlost, 1990.

39.) Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata,* sv. II, sv. III, sv. IV, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980.

40.) Kolar, Mira. „Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911.“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. 3, br. 1 (2003): 413-433.

41.) Kubinyi, András. „Pitanje bosanskog kraljevstva Nikole Iločkog.” *Županjski zbornik* 4 (1973): 48-57.

42.) Kukuljević-Sakcinski, Ivan. *Priorat vranski sa vitezi Templari i Hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*. Zagreb: Dionička tiskara, 1886.

43.) Kurelac, Miroslav. „Ivan Kukuljević Sakcinski – život i djelo.“ *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 6-7 (1994): 101-116.

44.) Margetić, Lujo. „Iločka pravna knjiga – važan dokument naše pravne povijesti.“ *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 25, br. 2 (2004): 623-632

45.) Munk, Ana. „Kraljica i njezina škrinja – lik ugarske kraljice Elizabete, rođene Kotromanić (oko 1340. - 1378.) historiografiji i na škrinji svetog Šimuna u Zadru.“ U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 77-104. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac", 2004.

46.) Najbar – Agičić, Magdalena. U skladu s marksizmom ili činjenicama? Hrvatska historiografija 1945. – 1960. Zagreb: Ibis grafika, 2013.

47.) Pešorda Vardić, Zrinka. „Jablanović, Ivan.“ U *Hrvatski bibliografski leksikon*, ur. Trpimir Macan, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8924 (posjet 9. 9. 2019.)

48.) Rački, Franjo. „Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća.“ *Rad JAZU* 2 (1868): 68-160; 3 (1868): 65-156; 4 (1868): 1-103.

49.) Radić, Mladen. „Povijest velikaškog roda Iločkih u svjetlu arheoloških istraživanja s osobitim osvrtom na Ružicu grad i Ilok.” Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014.

50.) Radić, Mladen. “Prilozi rasvjetljavanju heraldičke ostavštine iločkih knezova 15. i 16. stoljeća.” *Osječki zbornik* 29 (2010): 135-155.

51.) Raukar, Tomislav. „Nada Klaić, povjesničar hrvatskoga srednjovjekovlja.“ *Croatica Christiana periodica* 12, br. 21 (1988): 197-200.

52.) Regan, Krešimir. „Gorjani-srednjovjekovno sijelo plemićke obitelji Gorjanski.“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 6 (2006): 127-159.

53.) Salihović, Davor. „An interesting episode: Nicholas Of Ilok's Kingship In Bosnia 1471-1477.“ MA Thesis, Central European University, 2016.

54.) Salihović, Davor. „Nonnulla documenta pertinentia ad Nicolaum de Wylak, regem ultimum Regni Bosnae.“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 17 (2017): 403-418.

55.) Smičiklas, Tadija. *Poviest hrvatska. Dio I. Od najstarijih vremena do godine 1526.* Zagreb: Matica hrvatska, 1882.

56.) Strecha, Mario. „O nastanku i razvoju moderne hrvatske historiografije u 19. stoljeću.“ *Povijest u nastavi* sv. 3, br. 6 (2005):103-116.

57.) Strecha, Mario. „O pitanju metodoloških obrazaca hrvatske historiografije u 19. stoljeću.“ *Časopis za suvremenu povijest* sv. 9, br. 2 (1977): 67-76.

58.) Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda.* Zagreb: Matica hrvatska, 1962.

59.) Šišić, Ferdo: *Priručnik izvora hrvatske historije I/1*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1914.

60.) Šišić, Ferdo. *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba. (1350.-1416.)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1902.

61.) Tomičić, Željko. „Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Újlaki).“ *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu* 20 (2003): 56-76.

62.) Tomorad, Mladen. “Europska politika Matijaša Korvina: Matijaševa vanjska politika prvih godina vladavine (1458.-1464.).” *Kroatologija* 2 (2011): 165-192.

Internet izvori

1.) Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. http://hipsb.hr/o-podruznici/povijest/ (posjet 9.9.2019.)